

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KAYDI PARA SİSTEMİNİN ÜRETTİĞİ KREDİNİN
İSLAM İKTİSADI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Musab BÜKEY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL

Bingöl-2025

T.C
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KAYDI PARA SİSTEMİNİN ÜRETTİĞİ KREDİNİN
İSLAM İKTİSADI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Musab BÜKEY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL

BİNGÖL-2025

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	IV
TEZ KABUL VE ONAY	V
ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
TABLO LİSTESİ	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PARA

1.1. Para Kavramı.....	4
1.1.1. Paranın Tanımı	4
1.1.2. Paranın Kökeni ve Mahiyeti.....	5
1.1.3. İslam İktisadında Paranın Mahiyeti ve Tarihi	10
1.2. Para Standardı ve Sistemlerinin Tarihçesi.....	15
1.2.1. Para Sistemleri	18
1.2.1.1. Gümüş Tek Metal Sistemi	18
1.2.1.2. Altın Tek Metal Sistemi.....	18
1.2.1.2.1. Altın Sikke Sistemi.....	19
1.2.1.2.2. Altın Külçe Sistemi	19
1.2.1.2.3. Altın Kambiyo Sistemi	19
1.2.1.3. Çift Metal Sistemi (Bimetalizm).....	19
1.2.1.4. Kâğıt Para Sistemi.....	19
1.2.1.4.1. Asıl Para (Kâğıt Para)	20
1.2.1.4.2. Fiat Para Sistemi	20
1.2.1.4.3. Banka Parası (Kayıtlı Para).....	21
1.2.1.5. Elektronik Para Sistemi.....	21
1.2.1.6. Kripto Para Sistemi	21
1.3. Paranın Fonksiyonları, Özellikleri, Çeşitleri ve İslam İktisadındaki Farklılıklar.....	21
1.3.1. Paranın Fonksiyonları ve İslam İktisadındaki Farklılık	21
1.3.1.1. Mübadele Aracı Olarak Para	23
1.3.1.2. Değer Ölçüsü Olarak Para.....	24
1.3.1.3. Tasarruf Aracı Olarak Para.....	24
1.3.1.4. Ödeme Aracı Olarak Para.....	25
1.3.2.1. Paranın Özellikleri ve İslam İktisadındaki Farklılık	25
1.3.2.1. Taklit Edilememe	25

1.3.2.2. Dayanıklılık.....	26
1.3.2.3. Bölünebilirlik	26
1.3.2.4. İşlenebilirlik	26
1.3.2.5. Homojenlik (Misililik)	26
1.3.2.6. Geçerlik.....	27
1.3.2.7. Genel Kabul Görme	27
1.3.2.8. Nadirlik	28
1.3.3. Para Çeşitleri ve İslam İktisadındaki Farklılık.....	28
1.3.3.1. Mal Para	29
1.3.3.2. Madeni Para (Sikke).....	29
1.3.3.3. Sarraf Makbuzları.....	30
1.3.3.4. Banka Borç Senetleri ve Banknotlar	30
1.3.3.5. Kâğıt Para.....	30
1.3.3.6. İtibari Para.....	30
1.3.3.7. Kripto Para	31
1.4. Para ile İlgili Genel Tartışmalar	31
1.4.1. Para Sınırlı mı Olmalı	31
1.4.2. Para Üretimi Merkezi Mi Olmalı Serbest Mi Olmalı.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK, KAYDI PARA VE KREDİ

2.1. Bankacılık Sistemi	35
2.1.1. Bankaların Tarihçesi ve Temel Fonksiyonları.....	35
2.1.2. Merkez Bankaları ve Para Basma İmtiyazı	39
2.1.3. İslami Finans Kurumları ve Bankacılık	44
2.2. Kaydi Para.....	49
2.2.1. Kaydi Paranın Tanımı ve Tarihçesi	49
2.2.2. Kaydi Para Üretim Süreci ve İşleyişi	52
2.2.3. Kaydi Para Çeşitleri	56
2.3. Kredi Kavramı.....	57
2.3.1. Kredinin Tanımı ve Tarihçesi	57
2.3.2. Kredi Çeşitleri ve Araçları	59
2.3.3. Kredi Piyasaları ve Faizin Rolü	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ İKTİSADİ, KREDİ VE KAYDI PARA ÜRETİMİ

3.1. İslam İktisadının Temel İlkeleri	65
3.3. Kredinin İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi.....	68
3.3.1. Kredi İşleminde Paranın Zaman Değeri.....	68
3.3.2. Kredinin/Kredi Ürününün Satılması	68

3.3.2.1. Kaydi Para ve Kredilerin Satılması.....	69
3.3.3. Konvansiyonel Kredi ve Ortaklık	70
3.4. İslam İktisadına Uygun Kredi Modellerinin İncelenmesi	70
3.4.1. Murabaha.....	71
3.4.2. Mudarebe.....	71
3.4.3. Müşâreke	72
3.4.4. Selemler.....	72
3.4.5. Tevaruk.....	72
3.4.6. Sukuk	73
3.4.7. Bey'ül İne	73
3.4.8. İcra (Kira).....	73
3.4.9. İcra ve İcra Sukuk.....	74
3.4.10. İstisna	74
3.4.11. Karz-ı Hasen.....	74
3.4.12. Vekalet.....	74
3.4.13. Tekafül.....	75
3.4.14. Muzara'a ve Mısaka.....	75
3.5. Kredi Modellerinin İslam İktisadına Katkıları	77
3.6. Kaydi Para Üretimi ile Doğan Kredinin Olumlu Etkileri	79
3.7. Kaydi Para Üretimi ile Doğan Kredinin İktisadi ve Sosyal Sonuçları.....	82
3.7.1. Enflasyon ve Kaydi Para Üretimi	82
3.7.2. Senyora Geliri ve Bankaların Rolü	82
3.7.3. Para Politikalarının Etkinliği ve Kaydi Para	82
3.7.4. Gelir ve Servet Dağılımındaki Eşitsizlikler	83
3.7.5. Sınıf Çatışmaları ve Sosyal Huzursuzluk.....	83
3.7.6. Kaynakların Verimsiz Sektörlere Yönlendirilmesi	83
3.7.7. Küçük Tasarruf Sahiplerinin Dışlanması ve Tekelleşme	83
3.7.8. Para ve Borç Sarmalı.....	84
3.7.9. Spekülatif Yatırımların Teşviki	85
3.7.10. Finansal İstikrara Yönelik Tehditler.....	86
3.7.11. Döviz Kuru Üzerindeki Etkiler	86
3.7.12. Varlık Fiyatlarında Balonlar	86
3.7.13. Finansal Krizlere Zemin Hazırlama	87
3.7.14. Ahlakî Risk (Moral Hazard).....	87
3.7.15. Nesiller Arası Eşitsizlik.....	87
3.7.16. Küresel Ekonomik Etkiler.....	88
3.8. Kaydi Para Üretimi ile Doğan Kredinin İslam İktisadı Açısından Sonuçları	88
3.9. Kaydi Para Üretiminin İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi.....	91
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	103

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Kaydi Para Sisteminin Ürettiği Kredinin İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../06/2025

İmza

Musab BÜKEY

TEZ KABUL VE ONAY
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

229101901 Öğrenci Numaralı Musab BÜKEY tarafından hazırlanan “Kaydi Para Sisteminin Ürettiği Kredinin İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma, 05.05.2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliği başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Doç. Dr. Erdinç KOÇ	İmza:
Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL	İmza:
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Servet KILIÇ	İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../202.. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kaydi Para Sisteminin Ürettiği Kredinin İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi” konusu, modern finansal sistemin temel dinamiklerinden biri olan kredi mekanizmasının, para üretim süreciyle bağlantılı olarak İslam iktisadı perspektifinde nasıl ele alınması gerektiğini irdelemektedir. Faiz temelli geleneksel finans sisteminin sorgulandığı günümüzde, özellikle kaydi para yoluyla yaratılan kredinin ekonomik, sosyal ve ahlaki etkileri İslami iktisat anlayışı içerisinde önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu nedenle bu çalışmada, kaydi para sisteminin işleyişi ve bu sistemin İslam iktisadı ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu analiz edilerek, konuya ilişkin değerlendirmeler sunmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL’e ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan anneme, babama ve bu çalışmayı tamamlamak için ihmal ettiğim eşime ve çocuklarıma şükranlarımı sunarım.

..../06/2025

Musab BÜKEY

ÖZET

Tezin Başlığı : KAYDI PARA SİSTEMİNİN ÜRETTİĞİ KREDİNİN İSLAM İKTİSADI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezin Yazarı : Musab BÜKEY

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL

Anabilim Dalı: İktisat

Bilim Dalı : İktisat

Kabul Tarihi :

Sayfa Sayısı : ... (ön kısım) + (tez) + (ekler)

Bu çalışma, modern ekonomilerin temelini oluşturan kaydi para sisteminin İslam iktisadı perspektifinden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırma, kaydi para sisteminin kredi yaratma mekanizmasının İslam iktisadının temel prensipleriyle, özellikle faiz yasağı (riba) ile uyumlu olup olmadığını incelemektedir. Kaydi paranın tarihsel gelişimi, fonksiyonları ve çeşitleri ele alınmış, konvansiyonel kredi sisteminin İslam iktisadı ile karşılaştırılması yapılmıştır. Ayrıca, Murabaha, Mudarebe, Müşareke ve Sukuk gibi İslam iktisadına uygun alternatif kredi modelleri analiz edilmiştir. Bu modellerin kaydi para sistemine alternatif veya tamamlayıcı yaklaşımlar sunup sunamayacakları değerlendirilmiştir.

Araştırma, kaydi para üretiminin ekonomik ve sosyal etkilerini, özellikle enflasyon, gelir dağılımı ve finansal istikrar üzerindeki etkilerini İslam iktisadı açısından incelemektedir. Sonuç olarak, kaydi para sisteminin bazı yönlerinin İslam iktisadı prensipleriyle çeliştiği ve faizsiz finans ilkelerine dayalı alternatif modellerin geliştirilmesinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaydi Para, Kredi, Para

ABSTRACT

Title of the Thesis: Evaluation of Credit Generated by the Deposit Money System from the Perspective of Islamic Economics	
Author	: Musab BÜKEY
Supervisor	: Assistant Professor Bilal ÖZEL
Department	: Economics
Sub-field	: Economics
Date	:
This study aims to evaluate the credit produced by the fiduciary money system, which forms the foundation of modern economies, from the perspective of Islamic economics. The research focuses on whether the credit creation mechanism of the fiduciary money system aligns with the fundamental principles of Islamic economics, particularly the prohibition of interest (riba). The historical development, functions, and types of fiduciary money are examined, and the conventional credit system is compared with Islamic economics. Additionally, alternative credit models compatible with Islamic economics, such as Murabaha, Mudarebe, Musharaka, and Sukuk, are analyzed to determine whether they can offer alternative or complementary approaches to the fiduciary money system. The study investigates the economic and social impacts of fiduciary money production, particularly its effects on inflation, income distribution, and financial stability, from the perspective of Islamic economics. The results indicate that certain aspects of the fiduciary money system conflict with the principles of Islamic economics, highlighting the importance of developing alternative models based on interest-free finance principles. In conclusion, this study provides a significant contribution to the evaluation of the fiduciary money system from the perspective of Islamic economics and emphasizes the importance of developing financial systems that align with the fundamental principles of Islamic economics to ensure economic and social justice.	
Keywords: Registered Money, Credit, Money	

TABLO LİSTESİ

TABLO 1. ALTIN VE ALTIN KAMBIYO STANDARTLARININ BAZI EKONOMİLERDE UYGULANDIĞI DÖNEMLER	17
TABLO 2. KAYDI PARA ÜRETİM SÜRECİ.....	55

GİRİŞ

Günümüzün küreselleşen ve giderek daha fazla birbirine bağımlı hale gelen ekonomik yapısında, finansal sistemlerin ekonomik faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve sürdürülebilir büyümenin desteklenmesi açısından ne denli kritik bir rol oynadığı tartışmasızdır. Bu sistemlerin temel taşlarından biri olan kaydi para sistemi, modern ekonomilerin omurgasını oluşturmakta ve karmaşık kredi mekanizmaları aracılığıyla ekonomik aktiviteyi derinden etkilemektedir. Bankaların kredi verme süreçleri sonucunda yaratılan ve fiziksel bir karşılığı olmayan bu kavram, bir yandan ekonomiye hayati önem taşıyan likiditeyi sağlarken ve yatırımları teşvik ederek büyüme potansiyelini artırırken, diğer yandan beraberinde bazı önemli riskleri de getirmektedir. Enflasyonist baskılar, finansal istikrarsızlıklar ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler, bu sistemin potansiyel olumsuz sonuçları arasında sayılabilir. Diğer taraftan, İslam iktisadı, son yıllarda akademik çevrelerde ve uygulamada artan bir ilgiyle incelenmekte ve geleneksel, faiz temelli finansal sistemlere alternatif bir yaklaşım sunmaktadır. Adalet, paylaşım, etik değerler ve reel ekonomiye dayalı bir finans sistemi öngören İslam iktisadı, faiz yasağı (riba) gibi temel prensipleriyle dikkat çekmektedir. İşte tam da bu noktada, kaydi para sisteminin ürettiği kredinin İslam iktisadı açısından titiz bir değerlendirmesi hem teorik tartışmalar hem de pratik uygulamalar açısından büyük bir önem kazanmaktadır. Zira, kaydi para sisteminin kredi yaratma mekanizmasının temelinde yatan faiz esası, İslam iktisadının vazgeçilmez prensipleriyle kimi zaman çelişkiler doğurabilmekte, bu da önemli tartışmalara ve arayışlara neden olmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada, kaydi para sisteminin karmaşık yapısı ve kredi yaratma mekanizması, İslam iktisadının temel prensipleri ışığında derinlemesine incelenecek ve değerlendirilecektir.

Bu araştırmanın temel amacı, kaydi para sisteminin kredi yaratma mekanizmasını, İslam iktisadının kendine özgü perspektifinden ele almak ve bu iki farklı sistem arasındaki etkileşimi anlamaktır. Bu temel amaç doğrultusunda, bir dizi önemli konu detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Öncelikle, İslam iktisadının adalet, paylaşım, faiz yasağı gibi temel ilkeleri ve faizsiz finans prensipleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ardından, kaydi paranın tarihsel süreçteki evrimi, günümüzdeki

fonksiyonları ve farklı çeşitleri incelenecektir. Konvansiyonel kredi sisteminin İslam iktisadi prensipleriyle karşılaştırılması yapılarak, iki sistem arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Bu karşılaştırma, her iki sistemin güçlü ve zayıf yönlerini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Çalışmanın önemli bir bölümünü, İslam iktisadına uygun alternatif kredi modellerinin (Murabaha, Mudarebe, Müşareke, Sukuk vb.) detaylı analizi oluşturacaktır. Bu modellerin teorik çerçeveleri ve pratik uygulamaları incelenerek, kaydi para sistemine alternatif veya tamamlayıcı yaklaşımlar sunup sunamayacakları değerlendirilecektir. Son olarak, kaydi para üretiminin ekonomik ve sosyal etkileri, özellikle enflasyon, gelir dağılımı, finansal istikrar ve ahlaki risk (moral hazard) gibi konular üzerindeki etkileri İslam iktisadı açısından kritik bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, sistemin sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal sonuçlarını da anlamak için gereklidir. Bu araştırma, ağırlıklı olarak teorik bir çerçeve sunmakla birlikte, gelecekteki ampirik araştırmalar için önemli bir zemin oluşturmayı ve bu alandaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, para teorileri, İslam iktisadı ve faizsiz finans, kaydi para ve bankacılık sistemi, kredi ve finansal piyasalar gibi geniş bir literatür yelpazesine dayanmaktadır. Özellikle, klasik ve Keynesyen para teorileri, İslam iktisadının temel prensipleri ve faiz yasağı, kaydi para ve kısmi rezerv bankacılığı, faizsiz finansal ürünler ve hizmetler, finansal krizler ve para politikaları gibi konularla ilgili kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışma, özellikle kaydi para ve kredi mekanizmasının İslam iktisadi prensipleriyle kesişim noktasına odaklanarak literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürde, kaydi para sisteminin İslam iktisadı açısından bu denli kapsamlı ve derinlikli bir değerlendirmesinin yapıldığı çalışmaların nispeten sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışma, bu önemli boşluğu doldurmayı ve konuya yeni ve özgün bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir.

Bu tez, beş ana bölüm olarak hazırlanmıştır. İlk olarak, giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanacaktır. İkinci bölümde ise para kavramının tarihsel süreç içerisindeki evrimi ele alınacaktır. Bu bağlamda, paranın farklı tanımları ve temel fonksiyonları üzerinde durulacak, ayrıca İslam iktisadındaki

özgün yeri detaylı bir şekilde incelenecektir. Paranın tarihsel gelişimi, ilk takas sistemlerinden modern para sistemlerine kadar geniş bir perspektifte değerlendirilecektir. Bu süreçte, paranın ekonomik ve toplumsal hayattaki rolü ve önemi vurgulanacaktır. Ayrıca, İslam iktisadında paranın nasıl tanımlandığı ve hangi fonksiyonları üstlendiği konuları da ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu bölümdeki analizler, literatürdeki farklı görüşler ve teorik yaklaşımlar ışığında yapılacaktır. Üçüncü bölümde, modern bankacılık sisteminin yapısı, işleyişi, kaydi paranın nasıl yaratıldığı ve kredi mekanizmasının nasıl işlediği ayrıntılı olarak ele alınacak ve farklı kredi türleri açıklanacaktır. Dördüncü bölüm, tezin ana eksenini oluşturmakta ve kaydi para ile üretilen kredinin İslam iktisadının temel ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu veya çeliştiğini kapsamlı bir şekilde değerlendirecektir. Bu bölümde ayrıca, İslam iktisadına uygun alternatif kredi modelleri (Murabaha, Mudarebe, Müşâreke, Sukuk, vb.) teorik ve pratik boyutlarıyla incelenecek ve bu modellerin kaydi para sistemine bir alternatif oluşturup oluşturamayacağı tartışılacaktır. Son olarak, sonuç bölümünde, araştırmanın temel bulguları özetlenecek, ulaşılan sonuçlar tartışılacak, literatüre ve pratiğe dönük tespitler sunulacak ve ileride yapılacak çalışmalar için yeni fikirler geliştirilecektir. Bu yapı, okuyucunun konuyu sistematik bir şekilde anlamasına ve tezin argümanlarını daha iyi takip etmesine olanak sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARA

1.1. Para Kavramı

1.1.1. Paranın Tanımı

Sözlükte "parça" veya "gümüş parçası" anlamına gelen Farsça kökenli "pâre" kelimesi, zamanla daha geniş bir anlam kazanarak tüm ödeme araçlarını ifade eder hale gelmiştir. Bu kelimenin evrimi, dilin ve kültürün nasıl değiştiğini ve geliştiğini gösteren ilginç bir örnektir (Akyıldız, 2007, ss. 163-166). .Mal ve hizmetlerin değişiminde trampa yerine herhangi bir aracı şeyin kullanılması ve kullanılan aracının aynı zamanda genel bir hesap birimi fonksiyonu ifa etmesi paranın tanımı için en önemli iki kavramdır. Mübadele ve hesap birimi para için temel kavramlardır. Bu iki kavramı birlikte taşıyan şeye para denir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere paranın temelde iki işlevi vardır. Paranın tek bir tanımı olmamakla birlikte, genel kabul görmüş tanımı, mal ve hizmet bedellerinin yanı sıra borçların ödenmesinde kullanılan ve genel kabul gören ortak bir değişim aracı olmasıdır. Bu durumda, paranın nasıl olması gerektiği konusunda herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Para, yalnızca bir temsil ve ortak değişim aracıdır. Bedel ödemede kullanılan ve genel kabul gören her şey, para olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, paranın fiziksel formu veya maddi değeri, onun işlevselliği açısından belirleyici değildir (Dülger, 2021, s. 4). Toplum içinde herkes tarafından ortak bir değer ölçüsü ve değişim aracı olarak kabul edilen nesneye “para” adı verilmektedir (Kallek, 2015, s. 32).

Para olgusunu tüm bileşenlerine ayırarak analiz ettiğimizde, üç temel unsurun varlığı ortaya çıkar. İktisadi düşüncenin temel taşlarından biri olan para olgusunu anlamak, onu oluşturan farklı katmanları incelemeyi gerektirir. Bu bağlamda, parayı oluşturan üç temel unsurdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, şüphesiz ki, tüm ticari malların doğasında bulunan ve onlara atfedilen değerdir. İkinci unsur ise, bu soyut değer somut bir karşılığı olarak ortaya çıkan semboldür. Son olarak, ve belki de en önemlisi, değer ile sembol arasında kurulan temsiliyet ilişkisidir. Bu ilişki, değer sembol aracılığıyla ifade edilmesini ve anlaşılmasını sağlar. Daha açık bir ifadeyle, sembol burada para nesnesini, yani fiziki olarak elimizde tuttuğumuz banknotu veya madeni parayı temsil ederken, temsiliyet ise para kavramını, yani

değerin soyut ve genel kabul görmüş ifadesini ifade eder. Paranın bu üç unsuru, ekonomik sistemlerdeki rolünü ve işlevini anlamak için kritik öneme sahiptir (Ayyıldız & Arısal, 2023, s. 1872). Para ekonomik faaliyetlerin merkezinde yer almakta ve toplumsal yapının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, bu kavramın tarihsel gelişimi ve felsefi boyutları, akademik araştırmalar ve tartışmalar için zengin bir alan sunmaktadır. Ne var ki Para, kavramı, insanlık tarihinin toplumsal yaşama geçişinden itibaren önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Başlangıçta manevi değerlerle ilişkilendirilmişken, zamanla ekonomik ve finansal sistemlerin temel unsurları haline gelmiştir. Ancak, bu kavramın felsefi anlamda tam olarak çözümlenip tanımlanması günümüzde dahi tamamlanmış değildir (Yardım & Tabakoğlu, 2020, s. 35). Klasik iktisadın özlü bir şekilde ifade ettiği üzere, para kavramı "malların üzerindeki örtü" olarak tanımlanır. Ancak, bu örtü yalnızca malların üzerindeki bir örtü değil, aynı zamanda kendi örtüsünü de kaldırabilmiş değildir. Para, malların değerini temsil eden bir araç olarak görülse de, kendi doğası ve işlevi tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamıştır (Doğruyol & Aydınlar, 2017, s. 185).

1.1.2. Paranın Kökeni ve Mahiyeti

Paranın ne olduğunu anlamak için paranın olmadığı toplulukları veya dönemleri incelemek gerekir. Paranın olmadığı dönemin incelenmesi ise tarihi ve çok disiplinli bir araştırmanın konusudur. Paranın tarihi insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Dolayısıyla veriye dayalı nesnel bir araştırma yapmak bir hayli zordur. Paranın tarihi veya kökeni ile ilgili yapılan araştırmalar da bu zorluklar nedeniyle daha çok yoruma dayalı subjektif çıkarımlar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla araştırmacılar para teorisi ile ilgili teoriler arasından en tutarlı olanı seçecek veya yeni teoriler geliştireceklerdir.

Aristoteles, parayı öncelikle malların mübadelesini kolaylaştıran bir araç olarak tanımlamış ve bu sayede ticaretin geliştiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda paranın, değer geleceğe aktarılmasını sağlayan bir biriktirme ve saklama aracı olduğunu belirtmiştir. Paranın doğası gereği kendiliğinden çoğalmadığını, dolayısıyla faiz yoluyla kazanç sağlamanın doğal olmadığını savunarak tefeciliği eleştirmiştir. Parayı bir meta olarak kabul etmekle birlikte, değerinin diğer mallara göre daha istikrarlı olduğunu öne sürmüş, ancak değerinde dalgalanmalar olabileceğini de kabul etmiştir. Aristoteles'e göre paranın özünde bir değeri yoktur; değeri, toplumsal uzlaşma

ve kanunlarla belirlenir. Bu, paranın bir sembol olduğunu ve değerinin toplumsal bir sözleşmeye dayandığını gösterir. Son olarak, paranın insanlarda biriktirme ve sahip olma arzusunu tetikleyebileceğini ve bunun da spekülasyona yol açabileceğini belirtmiştir. Bu görüşleriyle Aristoteles, paranın ekonomik etkilerinin yanı sıra psikolojik ve toplumsal etkilerine de dikkat çekmiştir.(Meikle, 1994, ss. 33-34).

Paranın olmadığı bir toplumda ekonomik işleyişi tasavvur etmek gerekir. Paranın ortaya çıkması için öncelikle bir insan topluluğu gerekir. Zira tek başına bir insanın veya çok az sayıda insanın olduğu bir yapıda farklı ürünlerin ihtiyaçtan fazla üretilmesi ancak bozulmayan ve daha sonra tüketmek için saklanabilen ürünlerde gerçekleşebilir. İhtiyaçtan fazla üretim olmazsa ürünler arasında değişim de gerçekleşmez. Bu durumda insan sadece tüketebileceğini üretir veya elde eder. Böyle bir yapıda üretim veya elde etme, tüketim için yapılırdır ki bu gayet anlaşılır bir durumdur. Çünkü mübadele amaçlı üretim yapmak için yeterli sayıda insan olması gerekir. En azından küçük de olsa bir topluluk olması gerekir. İnsan gurubunun olması da tek başına yeterli değildir. İnsan için tabiatı icabı medeni olması yani bir arada yaşaması şarttır. Bu bir arada olmaya da medine veya medeniyet denir (İbn Haldun, 1377, s. 213).

İnsanın ihtiyaç duyduğu gıdayı tek başına hayatiyetini devam ettirebilecek ölçüde kendi kuvveti ile elde etmesi olanaksızdır. Hatta bunun asgarisini bile tek başına elde edemez. İnsan ancak kendi cinsinden olan insanların yardımı yani iş bölümü ile hem kendi ihtiyacını karşılar, hem de yardımlaşmada iş bölümüne iştirak edenlerin ihtiyacı karşılanmış olur (İbn Haldun, 1377, s. 213) Smith (1776) paranın kökeni üzerine kendi yaklaşımını ortaya koymadan evvel iş bölümü üzerinde durmuştur. İş bölümü trampa etmenin sonucudur. Trampa etmek ise başka hiçbir hayvanda olmayan ancak insana mahsus bulunan bir özelliktir. Tüketeceğinden fazlasını takas edeceğinden emin olan insan yaptığı işte kendini daha çok geliştirerek işi için gerekli olan yetenek ve zekasını geliştirir. İnsanın bir arada olması ve iş bölümünün ortaya çıkması aslında tabii bir vakıadır. İş bölümü ile takas etmek arasında doğrudan bağlantı vardır. İş bölümü mü takas işlemi doğurdu yoksa takas işlemi mi iş bölümünü doğurdu sorularına verilecek cevaplar bir yana İş bölümü ve takas arasındaki ilişki özellikle paranın kökenini anlamaya ilişkin değerli ipuçları vermektedir. İnsanın kullandığı birçok şey genelde insanın ihtiyacına binaen ortaya

çıkacağından paranın ortaya çıkması için de paraya ihtiyaç duyulması gerekir. İnsanın yaşaması için bir arada olması gerekir. Bir arada yaşayan insanlar arasında mübadele olması gerekir ki bunun sonucunda paraya ihtiyaç duyulsun. Paranın kökeni ile ilgili ortaya konan teorilerden en kabul göreni paranın mübadele fonksiyonuna bağlı olarak ortaya çıktığı şeklindeki teoridir.

Paranın kökeni ile ilgili tartışmalarda ulaşabilen kaynaklardan elde edilen verilere göre bu konuyu müstakil bir teori olarak ilk ele alan Carl Menger'dir. Mises ise Menger'in teorisine doğrudan mübadele ve dolaylı mübadele kavramlarını ekleyerek katkı sağlamıştır. (Mises, 1912, s. 30). Dolaylı mübadeleden önce doğrudan mübadeleyi anlamak gerekir. Örneğin Ahmet elinde bulunan 2 kg buğdayı, Ali'deki 2 kg arpa ile doğrudan tüketmek niyetiyle değiştirmek ister. Ali de aynı niyetle 2 kg. buğdayı almak ister ve mübadele gerçekleşirse bu doğrudan mübadele anlamına gelir (Mises, 1912, s. 30). Üçüncü kişi ve üçüncü mal olursa da doğrudan mübadelede mümkündür. Örneğin üçüncü kişi olan Mehmet'in elinde 2 kg. çavdar olduğunu farz edelim.

Ahmet'te bulunan 2 kg. buğday, almak istediği 1 kg. arpa ve 1 kg çavdar,

Ali'de bulunan 2 kg. arpa, almak istediği 1 kg. buğday ve 1 kg çavdar,

Mehmet'te bulunan 2 Kg. çavdar, almak istediği 1 kg. arpa ve 1 kg. buğday

ise bu mübadele şekli ile piyasada doğrudan mübadele gerçekleşir. Buğdaya sahip olan Ahmet'in sadece çavdarı tüketim amacıyla mübadele etmek istemesi, çavdarın sahibi Mehmet'in ise buğdayı istemeyip arpayı istemesi ve arpanın sahibi Ali'nin de çavdarı değil buğdayı istemesi durumunda doğrudan mübadele gerçekleşmez. Bu durumda mübadele işlemi dolaylı yoldan gerçekleşebilir. Şöyle ki; Mehmet tüketim amacıyla değil değişim amacıyla Ahmet'ten buğdayı alarak sahip olduğu çavdarı tüketim amacıyla isteyen Ahmet'e verir. Ahmet istediğine doğrudan ulaşmıştır. Ancak Mehmet için aynı durum söz konusu değildir. Mehmet halen isteğine ulaşmamıştır. Mehmet almak istediği arpaya ulaşmak için Ahmet'ten aldığı buğdayı Ali'ye verir ve Ali'den arpayı alır. Ali de tüketim amacıyla buğdayı alır. Ali de isteğine doğrudan mübadele yoluyla ulaşmıştır. Mehmet ancak ikinci yaptığı mübadele ile almak istediği arpaya ulaşmıştır. Mehmet için de ikinci mübadele doğrudan mübadeledir. Ancak Mehmet'in ilk yaptığı mübadele dolaylı mübadeledir ve aslında ikinci mübadele için bir değişim aracına ihtiyacı vardır (Mises, 1912, s. 30). Mehmet'in ikinci yaptığı mübadeleye

aracılık eden mübadele aracı aslında bir vasıftır. Değişime aracılık eden bir vasıf. Mübadele işleminde elde edilmek istenen mala eldeki mal ile ulaşılması mümkün değil ise evvela eldeki malı daha satılabilir olan mal ile mübadele etmek gerekir. Daha sonra satılabilir mal ile elde edilmek istenen malın takası gerçekleşir ki aslında bu durum dolaylı mübadeledir. Satılabilir mal aslında istenen mal değil aracı maldır. (Menger, 1892, s. 34). Mises, Menger'in "satılabilir" kavramı yerine "pazarlanabilir" kavramını kullanmaktadır. Dolaylı değişim ile elde edilmek istenen aslında en fazla pazarlanabilir mallardır (Mises, 1912, s. 32). Yukarıdaki örnekte değişime aracılık eden buğday aslında para vasfını yerine getirmiştir. Önemli bir husus da şudur ki herhangi bir insanın buğdaya olan talebi neden ihtiyacından fazla olsun? İhtiyacından fazla buğday talep eden kişi, buğday ile ihtiyacı olan mal veya malları mübadele edeceğine ne kadar çok inanırsa buğdaya olan talebi de o oranda artacaktır. Buğdayın değişime aracılık etme vasfını tam olarak yerine getirmesi demek olan buğdayın para olma vasfını kazanması, buğdayın toplumda genel olarak kabul görmesiyle doğrudan ilişkilidir. Buğday toplumda ne kadar fazla insan tarafından kabul görürse o kadar etkili bir değişim aracı olur. Bu durum buğdayın para vasfı kazanması anlamına gelir. O halde para vasfı değişim aracı vasfı ile doğrudan ilgilidir.

Menger'in paranın kökeni ile ilgili ortaya attığı temel kavram "malların satılabilirliği ve satılabilirlik dereceleri" kavramıdır. Takas işleminde ihtiyaçların karşılıklı olarak denk getirilmesi çoğu zaman mümkün olmadığından bu durum ihtiyaçtan fazla üretim yapmanın önünde engel olmuştur. Ancak para teorisi ve piyasa için gerekli olan şey, malların satılabilirlik dereceleri arasındaki farktır. Dolayısıyla para teorisi için malların satılabilirliği gereklidir. Parada neredeyse sınırsız satılabilirlik özelliğinin bulunması onu diğer mallar arasında bir derece farklılaştırmıştır (Menger, 1892, ss. 20-21). ,

Buraya kadar aktardığımız ve genel kabul gören paranın takas sisteminin zorlukları ve bu zorluğu aşmanın sonucu olarak ortaya çıktığı görüşüne karşı paranın kredilerin kaydını tutmada yaşanan sıkıntıların aşılması için paranın hesap birimi fonksiyonu bağlı olarak çıktığı görüşü de mevcuttur. Bu görüşü ilk olarak savunduğu bilinen Macleod'dur. Macleod'dur'e göre Bir mal veya hizmeti başka bir mal veya hizmetle mübadelede, mübadeleye konu olan şeylerde genellikle eşitlik sorunu mevcuttur. Örneğin bir ekmek ile ayakkabı mübadelesinde ayakkabıyı verip ekmek

alan kiři ekmeği aldığı kişiye karşı alacaklı, ekmeği veren kiři de ayakkabıyı veren kişiye karşı etmek değeri dūřılduktan sonraki kısım kadar borçlu olur. Borçlu olunan kısmın ne olduğunun adlandırılması, adlandırılan ve üzerinde mutabakata varılan maddeye zaman içinde tüm milletlerin uyması ile paranın her zaman kabul edilebilirliği gerçekteşir. Aslında parayı kabul eden parayı ne tüketebilir ne yiyebilir ne içebilir ne de giyebilir. Verdięi hizmet veya mal karşılığında parayı kabul eden aslında paranın kendisinden değil para ile elde edeceği şeyler dolayısıyla parayı kabul eder. Elde ettiği para ile aslında bir alacak hakkı yani kredi almış olur ve bu nedenle para aslında bir kredidir (Macleod, 1889, ss. 65-67).

İnnes'e göre Mübadele ile ilgili tezler Homeros ve Aristo 'dan birkaç pasaj, bazı gezginler ve Adam Smith'in yazılarına dayanmaktadır. Babil'deki keşifler bu tezlerin sağlam bir dayanağı olmadığını göstermektedir (Innes, 1913, s. 378). Değişim aracı yoktur. Para sadece kredidir. Satın almada satıcının elde ettiği şey kredidir. Aslında elde edilmek istenen de her zaman kredidir. Para birimi ise kredinin soyut halinin ölçümü için bir standart belirlemedir (İnnes, 1914, s. 168). Bir antropolog olan Graeber' e göre önce takasın sonra paranın bulunması doğru bir teori değildir. Önce sanal para vardır. Sanal para, bir hesap birimi olarak işlev görmektedir. Ortada somut olarak para yoktur. Madeni paralar çok sonra ortaya çıkmıştır. Takas ise madeni paraları veya nakit kullanmaya alışan insanların herhangi bir sebep ile para ellerinde olmadığında başvurdukları alış veriş yöntemi olarak ortaya çıkmıştır (Graeber, 2015, s. 47). Paranın aslında kredi ile birlikte çıktığı görüşü en eski belge veya tabletlerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Para ile elde edilmek istenen şeye ulaşılır. Elde edilmek istenen şeye para olmadan da insan ulaşabilir ve bu ancak borç ile gerçekteşir. Para olmadan da elde edilmek istenen şeye ulaşmak için borç yani bir yükümlölük gerekir. Yükümlölüğün yani borcun da kayıt altına alınması için hesap birimine ihtiyaç vardır. Örneğin A kişisinin B kişisine olan yükümlölüğü bir kg. buğday olarak kayda alındığı durumda A kişisi kredi ile metayı değiştirmiş olur. A kişisi bir kg. buğday alır ve karşılığında hiçbir şey vermez. Aslında verdiği şey ödeme taahhüdüdür. Değişim aracı yerine metanın kredi ile mübadelesi söz konusudur (Innes, 1913, s. 391). Lerner'e göre, modern bir ekonominin sağlıklı işleyişinde para, devletin yarattığı bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır. Paranın en belirgin ve kritik özelliği, geniş çapta kabul görmesidir. Devletin parayı kabul etme derecesi, onun genel kabul görme oranını doğrudan etkiler; yani devletin parayı kabul etme derecesi, paranın toplum tarafından kabul edilme

oranını artırır veya azaltır. Bu bağlamda, devletin para üzerindeki otoritesi ve güvenilirliği, paranın ekonomik sistemdeki rolünü ve etkinliğini belirleyen temel unsurlardan biridir. Lerner'in bu görüşü, paranın devlet tarafından yaratılan ve düzenlenen bir araç olarak ekonomik istikrarın sağlanmasında ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, devletin para politikaları ve bu politikaların uygulanma biçimi, ekonominin genel sağlığı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Lerner, 1947, s. 313).

Paranın kökeni üzerine yapılan tartışmalarda göstermektedir ki paranın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlık tarihinin bilinmezliği ile para tarihinin bilinmezliği arasında paralellik mevcuttur. Keynes'e göre paranın kökeni için medeniyetin başka önemli araçları ile kıyaslandığında, sanıldığından çok daha köklü bir geçmişe sahiptir. Onun ortaya çıkışı, buzulların çekildiği ve insanlık tarihinin belirsizliklerle dolu ilk dönemlerine kadar izlenebilir. Hatta paranın kökeni, insan aklının yeni düşüncelere açık olduğu, efsanelerde geçen Atlantis, Hesperid Adaları ya da Orta Asya'daki hayali huzur diyarlarıyla ilişkilendirilen eski çağların refah dönemlerine kadar dayandırılabilir. (Keynes, 2015, s. 12).

1.1.3. İslam İktisadında Paranın Mahiyeti ve Tarihi

İslam hukuk literatüründe "para" olgusu, hem terimsel hem de kavramsal düzeyde çeşitli ifadelerle karşılık bulmuştur. Bu ifade çeşitliliği, paranın türü, kapsamı ve üretildiği madde gibi farklı açılardan kaynaklanan isimlendirmelerle kendini gösterir. Bu çerçevede, "semen" kavramının, genel bir ifade olarak, tüm para biçimlerini ve türlerini kapsadığı söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde, İslam medeniyetinde ve günümüzde, paranın kullanım biçimleri ve üretiminde kullanılan hammaddeler göz önünde bulundurulduğunda, farklı para türlerinden bahsetmek mümkündür. Söz konusu türler arasında, İslam nümizmatığının temelini oluşturan dinar ve dirhem gibi klasik örneklerin yanı sıra, daha küçük değerdeki fels ve basılı madeni para anlamına gelen sikke de yer alır. Bunlara ek olarak, kıymet, fiyat (s'ir), 'ayn ve nakit gibi terimler de, para ve onun farklı tezahürlerini ifade etmek için kullanılan kavramlar arasında kendine yer bulur. Bu zengin terminoloji, İslam hukuk düşüncesinin para olgusuna atfettiği önemi ve bu olgunun farklı boyutlarını ele alma çabasını açıkça ortaya koymaktadır (Gezgin, 2019, s. 30). İslam, Asya, Afrika ve kısmen Avrupa ticaret yollarının kesişim noktasında yer alan Arap Yarımadası'nda

doğmuştur. Bu yarımada, para çeşitliliği açısından oldukça zengindi. Mekke ve Medine gibi serbest pazar olarak kabul edilebilecek şehirlerde, özellikle komşu ülkelerin paraları serbestçe dolaşımdaydı. Araplar, gümüş sikkeleri "dirhem" ve altın sikkeleri "dinar" (denier) olarak adlandırmaktaydı. İran menşeli dirhem "kisrevani" (hüsrev) ve Bizans menşeli dinar "hırakliin" olarak bilinirdi. Bir dinar, on dirheme eşdeğerdi ve bu, onluk sistemin bir göstergesiydi. Ayrıca, altın ve gümüş külçelerinin de ödemelerde kullanılması, ticaret hacmi hakkında fikir vermektedir. İslam, para ekonomisinin geliştiği ve adaletsizliğe karşı duyarlı küçük sanatkarlar ve kölelerden oluşan bir topluluğun bulunduğu şehir ortamında doğmuştur (Tabakoğlu, 2005, s. 89). İslam iktisadı, paranın mahiyeti ve tarihine dair derinlemesine bir anlayış sunar. Paranın tarihsel gelişimi, İslam iktisadının temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve bu bağlamda, paranın işlevleri, türleri ve İslam hukukundaki yeri önemli bir araştırma konusu olmuştur. İslam'ın zuhurundan önceki Arap Yarımadası'nda, bölge halkının sahip olduğu sosyal statü ve ayrıcalıklara rağmen, ekonomik pratikler ilginç bir tablo sergilemekteydi. Zira, "Cahiliye Dönemi" olarak adlandırılan bu devirde, Arap toplumları, ticari işlemlerini yürütürken, kendi özgün para birimlerine sahip olmamaları nedeniyle, dönemin iki büyük gücü olan Bizans İmparatorluğu'nun altın dinarları ile Sasani İmparatorluğu'nun gümüş dirhemlerini yaygın olarak kullanmaktaydılar. Bu durum, siyasi ve kültürel bağımsızlıklarına karşın, ekonomik alanda dışa bağımlı bir yapıya işaret etmekteydi. Başka bir deyişle, Araplar, geniş bir coğrafyada etkili olan bu iki imparatorluğun para sistemlerini benimseyerek, bölgesel ticareti kolaylaştırmışlar, ancak aynı zamanda ekonomik otoritelerinin bir kısmını da bu imparatorluklara devretmişlerdir. Bu bağlamda, İslam öncesi Arap toplumlarının ekonomik tarihi incelenirken, bu parasal bağımlılık olgusunun göz önünde bulundurulması, dönemin ekonomik dinamiklerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Ticaretin yoğun olduğu bu coğrafyada, yerel bir para biriminin olmaması, Arapların ekonomik ilişkilerinde yabancı paraları tercih etmelerine neden olmuştur. Bizans ve Sasani paraları, bölgedeki ticaretin ana aracı olarak kabul görmüş ve geniş bir coğrafyada geçerliliğini korumuştur. Bu durum, Arapların ekonomik sistemlerinin dış etkilere açık olduğunu ve kendi para birimlerini geliştirme gereksinimi duymadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, İslam öncesi dönemde Arap Yarımadası'nda yerel bir para biriminin eksikliği, bölgenin ticari dinamiklerini ve ekonomik ilişkilerini şekillendiren önemli bir faktör olmuştur (Şimşir, 2018, s. 273).

Resulullah (s.a.v.) cahiliye devrinde kullanılan sikkeler üzerinde değişiklik yapmamıştır (El-Makrizi, 1298, s. 372). Para üzerinde değişiklik yapılmamasının iki nedeni olabilir. Birincisi İslam Devleti henüz para üzerinde değişiklik yapacak askeri, siyasi ve idari güce ulaşamamıştır. Nitekim daha sonra bu güce ulaştığında gerekli müdahaleler yapılmıştır. İkinci neden ise mevcut para rejiminin İslam açısından hayati sorunlar barındırmaması ve uygulanmasında herhangi bir sorun teşkil etmemesi söylenebilir. Erken modern Avrupa ve Osmanlı Halifeliğinin ekonomik tarihleri, paranın aslında bir meta değil, yalnızca bir değişim aracı olduğunu doğrulamıştır. Ekonomik tarihçiler, tarih boyunca madeni paraların değerli metal içeriğinin uzun vadede sürekli olarak azaldığını gözlemlemişlerdir. Bu nedenle, paranın değerini kaybetme eğilimi doğal bir süreçtir; çünkü metal içeriği azaldıkça, para saf bir değişim aracı olma yolunda ilerler. Kâğıt paranın ortaya çıkmasıyla birlikte, paranın içsel değeri neredeyse sıfıra yaklaşmıştır. Günümüzde milyarları bir tıklamayla transfer edebildiğimiz e-para ile bu değer kesinlikle sıfırdır. Dolayısıyla, İslami görüşün savunduğu gibi, paranın bir meta değil, sadece bir mübadele aracı olduğu fikri doğrulanmıştır (Cizakca, 2011, s. 13). İslam iktisadında para, sadece bir değişim aracı olmanın ötesinde, ekonomik ve sosyal adaletin sağlanmasında da önemli bir rol oynar.

İslamiyet'in ilk dönemlerinde Müslümanlar, kendi madeni paralarını basmaya başlamadan önce Bizans ve Sasani imparatorluklarına ait sikkeleri kullanmışlardır. Kendi paralarının basımı ise Emevîler dönemine rastlamaktadır. Bu gelişmenin ardından, 19. yüzyıla kadar Müslüman toplumlarda madeni para kullanımı yaygın biçimde sürmüştür. Kâğıt paraya geçiş ise Osmanlı Devleti'nin 1840 yılında "kaime" adıyla ilk örneğini tedavüle sokmasıyla başlamış ve bu uygulama zamanla devam etmiştir.(Orhan, 2021, s. 144). Paranın İslam iktisadındaki tarihsel gelişimi, İslam devletlerinin ekonomik politikaları ve para sistemleri üzerinden incelenebilir. Resulullah (sav.) ve dört halife döneminde, altın ve gümüş sikkeler kullanılmıştır. Bu dönemde, paranın değeri, içindeki altın ve gümüş miktarına göre belirlenmiştir. Emevîler ve Abbasiler döneminde ise, para sisteminde bazı değişiklikler yapılmış ve farklı sikke türleri basılmıştır. İslam iktisadında paranın mahiyeti, hem ekonomik bir araç hem de sosyal ve ahlaki bir değer olarak da ele alınır. İslam, paranın adil bir şekilde dağıtılmasını ve ekonomik refahın toplumun tüm kesimlerine yayılmasını hedefler. Bu bağlamda, faiz yasağı ve zekât gibi uygulamalar, paranın adil bir şekilde kullanılmasını sağlar. Faiz yasağı, paranın spekülatif amaçlarla kullanılmasını

engellerken, zekât ise servetin yeniden dağıtılmasını ve fakirlerin ekonomik olarak desteklenmesini sağlar. Modern dönemde, İslam iktisadında paranın mahiyeti ve işlevleri üzerine yapılan çalışmalar, İslam ekonomisinin temel prensiplerine uygun para politikalarının geliştirilmesine odaklanmıştır. Bu çalışmalar, İslam ülkelerinin ekonomik bağımsızlığını koruma, uluslararası rekabet gücünü artırma ve ekonomik istikrarı sağlama hedeflerine yöneliktir. Ayrıca, sanal paraların ortaya çıkışı ve bu paraların İslam iktisadı açısından değerlendirilmesi de güncel araştırma konuları arasında yer almaktadır. İslam iktisadında paranın mahiyeti ve tarihine dair yapılan araştırmalar, para hem ekonomik bir araç olarak hem de toplumsal adaletin sağlanmasında da önemli bir rol oynadığını göstermektedir. İslam hukukunda geleneksel olarak para, mal para ve temsili para olarak iki ana kategoriye ayrılır. Mal para, altın ve gümüş gibi değerli metallerden oluşurken, temsili para ise bu metallerin karşılığında çıkarılan kâğıt paralardır. İslam iktisadında klasik görüşe, paranın değerinin korunması ve enflasyonun önlenmesi için altın ve gümüş standardı benimsenmiştir. Paranın İslam iktisadındaki tarihsel gelişimi, İslam devletlerinin ekonomik politikaları ve para sistemleri üzerinden incelenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun para sistemi, tarihsel süreç içerisinde önemli değişimler göstermiştir. İmparatorluğun kuruluşundan Fatih Sultan Mehmet döneminin sonlarına kadar, gümüş akçenin hâkim olduğu monometalist bir sistem yürürlükteydi. Yaygın kabul gören tarihsel anlatıya göre, ilk Osmanlı sikkeleri, Orhan Bey döneminde basılan gümüş akçelerdir; bu döneme kadar ise Selçuklu veya İlhanlı sikkelerinin dolaşımda olduğu bilinmektedir. I. Murad döneminde, piyasadaki küçük para ihtiyacını gidermek amacıyla bakır sikkeler tedavüle sürülmüş olsa da devlet bu bakır paraları hazineye yapılan ödemelerde resmi olarak kabul etmemiştir. Osmanlı para sisteminin karakteristik bir özelliği olan tağşiş uygulaması ise, her yeni padişahın tahta çıkışıyla birlikte kendi adına sikke bastırması ve bu süreçte gümüş akçenin ağırlığının sistematik olarak düşürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tağşiş uygulaması, piyasada etkisini göstermesi ve dolayısıyla fiyatların artmasına yol açmasıyla birlikte, devletin aynı miktar altın veya gümüş karşılığında daha fazla mali yükümlülüğü karşılamasına imkân tanımaktaydı. Bu durum, dönemin ekonomik ve mali politikalarının önemli bir parçasını oluşturmaktaydı(Erdem & Giriş, 2006, s. 12).

İslam iktisadında paranın mahiyeti hem ekonomik bir araç hem de sosyal ve ahlaki bir değer olarak da ele alınır. İslam, paranın adil bir şekilde dağıtılmasını ve

ekonomik refahın toplumun tüm kesimlerine yayılmasını hedefler. Bu bağlamda, faiz yasağı ve zekât gibi uygulamalar, paranın adil bir şekilde kullanılmasını sağlar. Faiz yasağı, paranın spekülâtif amaçlarla kullanılmasını engellerken, zekât ise servetin yeniden dağıtılmasını ve fakirlerin ekonomik olarak desteklenmesini sağlar.

Modern dönemde, İslam iktisadında paranın mahiyeti ve işlevleri üzerine yapılan çalışmalar, İslam ekonomisinin temel prensiplerine uygun para politikalarının geliştirilmesine odaklanmıştır. Bu çalışmalar, İslam ülkelerinin ekonomik bağımsızlığını koruma, uluslararası rekabet gücünü artırma ve ekonomik istikrarı sağlama hedeflerine yöneliktir. Ayrıca, sanal paraların ortaya çıkışı ve bu paraların İslam iktisadı açısından değerlendirilmesi de güncel araştırma konuları arasında yer almaktadır. İslam iktisadında paranın mahiyeti ve tarihi, ekonomik, sosyal ve ahlaki boyutlarıyla ele alınması gereken kapsamlı bir konudur. Paranın tarihsel gelişimi, İslam devletlerinin ekonomik politikaları ve para sistemleri üzerinden incelenebilirken, modern dönemde yapılan çalışmalar, İslam ekonomisinin temel prensiplerine uygun para politikalarının geliştirilmesine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, İslam iktisadında paranın adil bir şekilde kullanılması ve ekonomik refahın toplumun tüm kesimlerine yayılması hedeflenmektedir.

İbni Haldun, para konusundaki düşünceleriyle dikkat çeken İslam alimidir. Deneysel bilgiye verdiği önemle, insanların altın ve gümüşü para birimi olarak seçmelerinin, bu metallerin değerinin keyfî müdahalelere karşı daha dayanıklı olmasından kaynaklandığını savunur. Ayrıca, İbni Haldun'un altın ve gümüşü daha güvenilir para olarak görmesinin nedeni, bakır felslerin daha kolay tağşış edilebilmesidir (Mujahidin, 2018, s. 5).

İslam hukukunda paranın mahiyeti üzerine yapılan değerlendirmeler, zamanın değişimiyle birlikte paraya ilişkin hükümlerin de değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, özellikle itibari para üzerine yapılan fıkhi yorumlar ayrı bir öneme sahiptir. Bankaların oluşturduğu kaydi paranın İslam hukuku açısından kabul edilebilirliğini tartışmadan önce, devletin bastığı itibari paranın İslami ölçütlere göre nasıl değerlendirildiği konusunun netleştirilmesi gerekmektedir. Devletin karşılıksız para basma uygulamaları, çeşitli gerekçelere dayandırılarak meşru kabul edilmeye çalışılsa da, özel bankaların kaydi para üretiminin meşruiyetini savunmak için daha kuvvetli ve ikna edici delillere ihtiyaç duyulmaktadır (Tekdoğan, 2019, s.

24). Ali Keleş 'e göre İslam dünyasında paranın tarihi gelişimine bakıldığında, Batı ile benzer bir seyir izlediği görülmektedir. Batı'da madeni ve kâğıt paraların kullanıldığı dönemlerde, İslam coğrafyasında da benzer para türleri dolaşımında olmuştur. Bu paralellik, İslam dünyasında örfün para konusundaki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, fıkıh eserlerinde altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden bahsedilmesine rağmen, pratikteki uygulamaların zamanla değişen ekonomik koşullara uyum sağladığı anlaşılmaktadır. Bu durum, İslam dünyasında teori ile pratiğin bazen farklılaştığını göstermektedir. Madeni para sistemi ile kâğıt para sistemi arasında belirgin farklar bulunmakta, bu farklılıklar kâğıt para sisteminin ortaya çıkardığı yeni sorunların tartışılmasına yol açmaktadır. Özellikle faiz konusunun yeniden ele alınması, zekatta nisap miktarının belirlenmesi, sarf akdi ile ilgili bazı meseleler, enflasyonun etkilerinin telafisi ve vade farkı uygulamaları, bu tartışmalar arasında öne çıkan başlıklar olarak dikkat çekmektedir (Keleş, 1998, s. 84). İslam iktisat düşüncesinde para, esasen mal ve hizmetlerin değişimini kolaylaştıran bir araç olarak kabul edilir. Bu perspektife göre, para kendi başına bir değer taşımaz; aksine, ekonomik işlemlerde bir değişim aracı olarak işlev görür. Bu yaklaşım, paranın spekülative amaçlarla kullanılmasını ve ekonomik dengesizliklere yol açmasını önlemeyi hedefler (Eğri & Orhan, 2020, ss. 13-15). Paranın kendisi, finansal anlamda doğrudan bir sermaye olarak kabul edilmekten ziyade, belirli bir değere sahiptir. Para, iş ve yatırım süreçlerine dahil edildikten sonra sermaye olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, paranın ekonomik sistemdeki rolü, yalnızca bir değişim aracı olmanın ötesine geçer ve sermaye birikimi ile ekonomik büyüme süreçlerinde kritik bir unsur haline gelir. Paranın sermaye olarak işlev kazanabilmesi, yatırım ve üretim faaliyetlerine yönlendirilmesi ile mümkündür. Dolayısıyla, paranın sermaye olarak değerlendirilmesi, onun ekonomik faaliyetlerde etkin bir şekilde kullanılması ve değer yaratma sürecine katkıda bulunması ile doğrudan ilişkilidir (Efe, 2018, s. 595).

1.2. Para Standardı ve Sistemlerinin Tarihçesi

Para sistemi, bir ekonomide para arzının kontrolünü sağlamak amacıyla oluşturulan kurallar ve kurumlar bütünüdür. Para standardı ise, altın ve gümüş gibi değerli metallerin belirli bir ağırlık ve saflık derecesinin ölçüt olarak kabul edilmesi ve para birimlerinin bu ölçütlere göre birbirine dönüştürülmesidir. Günümüzde, bu iki terim sıklıkla birbirinin yerine kullanılabilir. Para sistemleri, ekonomik istikrarı

sağlamak ve enflasyon gibi olumsuz ekonomik etkileri kontrol altına almak için kritik öneme sahiptir. Para standardı ise, tarihsel olarak ticaretin ve uluslararası ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Altın standardı gibi sistemler, ülkeler arasında sabit döviz kurları oluşturulmasına ve ekonomik güvenin artırılmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, modern ekonomilerde bu tür standartlar yerini daha esnek para politikalarına bırakmıştır. Bu bağlamda, para sistemi ve para standardı kavramları, ekonomik teoriler ve uygulamalar açısından önemli ve birbirini tamamlayan unsurlar olarak değerlendirilebilir (Tekdoğan, 2020, s. 199).

Para standartları ve para sistemleri, tarih boyunca çeşitli evrimler geçirerek günümüzdeki karmaşık yapısına ulaşmıştır. Para standartlarının tarihçesi, ilk olarak takas ekonomilerinden başlamaktadır. Takas ekonomilerinde, mallar ve hizmetler doğrudan değiş tokuş edilirdi. Ancak, bu sistemin sınırlamaları, daha pratik bir değişim aracı olan paranın ortaya çıkmasına neden oldu. İlk paralar, değerli metallerden yapılmış madeni paralardı. Özellikle altın ve gümüş, uzun süre boyunca para olarak kullanıldı. Tek metal sisteminde, genellikle altın veya gümüş standart mübadele aracı olarak kullanılmıştır. Ancak, gümüşün fiyatındaki dalgalanmaların daha fazla olması nedeniyle, birçok ülke standart para birimi olarak altını tercih etmiştir. Altının daha istikrarlı bir değer taşıması, uluslararası ticaret ve finansal işlemler için daha güvenilir bir temel oluşturmuştur. Bu nedenle, altın standardı, ekonomik istikrarın sağlanmasında ve uluslararası ticaretin kolaylaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır (Tunçer, 2012). Bu metallerin dayanıklılığı ve taşınabilirliği, onları ideal birer değişim aracı haline getirdi. Altın standardı, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında uluslararası ticarete yaygın olarak kullanılan bir sistemdi. Bu sistemde, ülkeler para birimlerini belirli bir miktar altına sabitler ve bu oran üzerinden altına dönüştürülmesini taahhüt ederdi. Altın standardı, uluslararası ticaretin ve finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynadı. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, altın standardı sisteminde ciddi aksamalar yaşandı ve birçok ülke bu sistemi terk etti. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, altın standardının yerini Bretton Woods sistemi aldı. 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda kabul edilen bu sistem, uluslararası para sisteminin temelini oluşturdu. Bretton Woods sistemi, ABD dolarını altına sabitleyerek diğer para birimlerinin dolar karşısındaki değerini belirledi. Bu sistem, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynadı. Altın kambiyo standardı, uluslararası para

sisteminde önemli bir dönemi temsil eder. Bu sistemde, 1 ons altının değeri 35 ABD doları olarak sabitlenmişti. Diğer ülkelerin para birimleri ise doğrudan ABD dolarına, dolaylı olarak da altına sabitlenmiş farklı kurlar üzerinden belirlenmiştir. Bu düzenleme, uluslararası ticaretin ve finansal işlemlerin istikrarını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Altın kambiyo standardı, ülkeler arasındaki döviz kurlarını sabitleyerek, ticaretin daha öngörülebilir ve güvenilir bir şekilde yapılmasına olanak tanımıştır. Bu sistem, Bretton Woods Anlaşması ile 1944 yılında resmen kabul edilmiş ve uzun yıllar boyunca küresel ekonomik düzenin temelini oluşturmuştur. Ancak, 1971 yılında ABD'nin doların altına dönüştürülebilirliğini sona erdirmesiyle birlikte, Bretton Woods sistemi çöktü. Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra, dünya genelinde esnek döviz kuru sistemleri yaygınlaştı. Esnek döviz kuru sistemlerinde, para birimlerinin değeri piyasa koşullarına göre belirlenir. Bu sistem, ülkelerin ekonomik politikalarını daha esnek bir şekilde uygulamalarına olanak tanır. Ancak, esnek döviz kuru sistemleri, döviz kurlarında dalgalanmalara ve finansal piyasalarda belirsizliklere yol açabilir. Günümüzde, uluslararası para sistemi karmaşık bir yapıya sahiptir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, küresel finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, dijital para birimlerinin ve kripto paraların ortaya çıkışı, para sistemlerinde yeni bir dönemin habercisi olarak değerlendirilmektedir. Dijital para birimleri, geleneksel para sistemlerine alternatif olarak hızla yaygınlaşmakta ve finansal sistemlerde köklü değişikliklere yol açmaktadır.

Tablo 1. Altın ve Altın Kambiyo Standartları: Farklı Ekonomik Deneyimler

	Altın Standardı	Altın Kambiyo Standardı
Türkiye	1880 - 1914	1944 - 1971
İngiltere	1821-1914 & 1925-1931	1959-1972
Fransa	1878-1914 & 1926-1936	1959-1973
Norveç	1875-1914 & 1928-1931	1959-1972
Almanya	1871-1914 & 1924-1931	1959-1973
Japonya	1897-1917 & 1930-1931	1959-1977
İtalya	1884-1917 & 1927-1934	1959-1972
İsviçre	1878-1914	1959-1972
ABD	1880-1917 & 1922-1933	1959-1972
Kolombiya	1923-1932	1959-1970

Kaynak:(Tekdoğan, 2020)

1.2.1. Para Sistemleri

1.2.1.1. Gümüş Tek Metal Sistemi

Gümüşün para birimi olarak kullanıldığı sistemler, tarih boyunca birçok medeniyet tarafından benimsenmiştir. Bu sistemde, gümüşün değeri sabitlenir ve tüm ekonomik işlemler bu değer üzerinden gerçekleştirilir.

1.2.1.2. Altın Tek Metal Sistemi

Altın tek metal sistemi, ekonomik tarih boyunca önemli bir rol oynamış ve birçok ülkenin para politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu sistemde, para birimi olarak yalnızca altın kullanılır ve diğer metallerin tedavülde yer alması engellenir. Altın, sınırlı arzı ve yüksek değeri nedeniyle güvenilir bir değişim aracı olarak kabul edilmiştir. Altın tek metal sistemi, özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Altın tek metal sisteminin temel avantajı, para arzının kontrol altında tutulabilmesidir. Altın stoklarının sınırlı olması, hükümetlerin para basımını sınırlı tutmasını sağlar ve böylece enflasyonun önüne geçilir. Ayrıca, altının uluslararası ticarete kabul gören bir değer olması, ülkeler arası ticaretin daha güvenilir ve istikrarlı olmasını sağlar. Bu sistemde, altın paralar ve altın karşılığı banknotlar tedavülde bulunur. Banknotlar her zaman altınla değiştirilebilecek şekilde düzenlenir, bu da banknotların değerini korumasını sağlar. Ancak altın tek metal sisteminin bazı dezavantajları da vardır. Öncelikle, altın üretiminin sınırlı olması ve altın rezervlerinin belirli bölgelerde yoğunlaşması, ekonomik krizlere ve ticaret dengesizliklerine yol açabilir. Altın arzındaki dalgalanmalar, para arzını doğrudan etkileyerek ekonomik istikrarı bozabilir. Ayrıca, altın madenciliği ve işlenmesi maliyetli ve çevresel açıdan zararlı olabilir.

Altın tek metal sistemi, zamanla yerini çift metal sistemine bırakmıştır. Çift metal sisteminde, altın ve gümüş birlikte kullanılır ve bu metallerin değerleri birbirine göre ayarlanır. Bu sistem, altın tek metal sisteminin bazı sınırlamalarını aşmayı amaçlamıştır. Ancak çift metal sistemi de kendi içinde bazı sorunlar barındırır; özellikle gümüş arzının altın arzından fazla olması, gümüşün değerini düşürerek ekonomik dengesizliklere yol açabilir. Altın tek metal sistemi, ekonomik tarih boyunca önemli bir rol oynamış ve birçok ülkenin para politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu sistemin avantajları ve dezavantajları, ekonomik istikrar ve uluslararası ticaret açısından dikkate alınması gereken önemli faktörlerdir. Altın tek metal sistemi,

modern ekonomik sistemlerin gelişiminde önemli bir adım olarak kabul edilir ve tarihsel önemi büyüktür.

1.2.1.2.1. Altın Sikke Sistemi

Altın sikkelerin dolaşımında olduğu ve ekonomik işlemlerde kullanıldığı sistemdir. Bu sistemde, altın sikkeler hem bir değer saklama aracı hem de değişim aracı olarak işlev görür.

1.2.1.2.2. Altın Külçe Sistemi

Altının külçe formunda saklandığı ve büyük ölçekli işlemler için kullanıldığı sistemdir. Bu sistemde, altın külçeleri bankalar ve büyük ticaret kuruluşları arasında el değiştirir.

1.2.1.2.3. Altın Kambiyo Sistemi

Altının uluslararası ticarete bir değişim aracı olarak kullanıldığı sistemdir. Bu sistemde, ülkeler arasındaki ticaret dengesi altın rezervleri ile sağlanır.

1.2.1.3. Çift Metal Sistemi (Bimetalizm)

Hem altın hem de gümüşün para birimi olarak kullanıldığı sistemdir. Bu sistemde, iki metalin değeri belirli bir oranda sabitlenir ve her iki metal de ekonomik işlemlerde kullanılabilir.

1.2.1.4. Kâğıt Para Sistemi

Kâğıt para standardı, piyasada altın, gümüş veya diğer madenlerin değil, yalnızca kâğıt paraların kullanıldığı bir sistemi ifade eder. Bu sistemde para, artık bir mal olarak değil, siyasi otoritenin ve para politikalarının yüklediği özelliklerle değer kazanır. Kâğıt paranın değeri, temsil ettiği değerden ve onu tedavüle süren otoritenin gücü ile para politikalarının işleyişinden kaynaklanır ve kullanımı yasal olarak zorunlu hale gelir. Temsili kâğıt para sisteminde, para miktarı ve dolaşıma sürülmesi, paranın temsil ettiği şeye bağılıyken; itibari kâğıt para sisteminde bu durum herhangi bir endekse bağlı değildir. Bu sistemde, paranın değeri tamamen otoritenin güvenilirliğine ve ekonomik politikaların etkinliğine dayanır (Kundak, 2024a, ss. 49-50).Günümüzde banknotlar, yani kâğıt paralar, altın ve gümüşün yerine getirdiği işlevleri üstlenmiş ve dünya genelinde para olarak kabul görmüştür. İslam hukukunda Banknotların semeniyet taşımadığını iddia edenler bile, kâğıt paraların değer ölçüsünün tamamen

ıstılahî olduğunu ve kendi başlarına herhangi bir değere sahip olmadıklarını kabul ederler. Bu paralar, yürürlükten kaldırıldıklarında değerlerini kaybeden basit kâğıt parçalarına dönüşürler. Ancak bu durum, kâğıt paraların semeniyet vasfını altın ve gümüşten bile daha belirgin bir şekilde taşıdığını gösterir. Çünkü revaçta iken var olan, fakat revaçtan kalkınca yok olan şeyin varlığı semeniyettir (Kundak, 2024b, s. 73).

1.2.1.4.1. Asıl Para (Kâğıt Para)

Devlet tarafından basılan ve dolaşıma sokulan kâğıt paraların kullanıldığı sistemdir. Bu sistemde, kâğıt paralar altın veya gümüş gibi değerli metallere desteklenir, Bu tür kâğıt paralar, devlet hazinesinde, bankerlerde veya bankalarda kısmen ya da tamamen karşılığı bulunan veya belirli bir tarihte karşılığının ödeneceği taahhüt edilen finansal araçlardır. Bu paralar, genellikle devletin veya finansal kurumların güvence verdiği ve belirli bir değeri temsil eden belgeler olarak işlev görür. Kâğıt paraların değeri, onları ihraç eden kurumun mali gücü ve güvenilirliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, kâğıt paraların ekonomik sistemdeki rolü, sadece bir değişim aracı olmanın ötesine geçerek, güven ve taahhüt unsurlarını da içermektedir. Bu tür paraların kullanımı, ekonomik istikrar ve finansal güvenin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Bayındır, 2000, s. 20).

1.2.1.4.2. Fiat Para Sistemi

Devletin yetkisi ile değer kazanan ve herhangi bir fiziksel varlıkla desteklenmeyen para birimlerinin kullanıldığı sistemdir. Bu sistemde, paranın değeri tamamen devletin ekonomik politikalarına ve piyasa güvenine bağlıdır. Kâğıt paraların üzerinde yazılı olan nominal değerın güvencesi, devlet otoritesi adına merkez bankaları tarafından sağlanmaktadır. Kâğıt paraların karşılığında herhangi bir fiziksel değer unsuru bulunmamakta olup, bu paraların değişim değeri, üzerinde yazılı olan nominal değerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, bu tür paraların güvenilirliği, doğrudan doğruya onları ihraç eden otoriteye duyulan güvenle ilişkilidir. Merkez bankaları, devletin ekonomik politikalarını ve para arzını düzenleyerek, kâğıt paraların değerini ve güvenilirliğini koruma görevini üstlenmiştir. Bu bağlamda, kâğıt paraların değerinin sürdürülebilirliği, merkez bankalarının uyguladığı para politikaları ve ekonomik istikrarla yakından bağlantılıdır (Şahin, 2022, s. 57).

1.2.1.4.3. Banka Parası (Kayıtlı Para)

Bankalar tarafından yaratılan ve elektronik ortamda dolaşan para birimidir. Bu sistemde, banka hesaplarındaki mevduatlar ve kredi işlemleri üzerinden para yaratılır. Bu konuya sonraki bölümde tekrar değinilecektir.

1.2.1.5. Elektronik Para Sistemi

Dijital ortamda yaratılan ve kullanılan para birimlerinin sistemidir. Bu sistemde, elektronik cüzdanlar ve dijital ödeme sistemleri aracılığıyla para transferleri gerçekleştirilir.

1.2.1.6. Kripto Para Sistemi

Dijital ve merkeziyetsiz para birimlerinin kullanıldığı sistemdir. Bu sistemde, kripto paralar blockchain teknolojisi ile güvence altına alınır ve merkezi bir otoriteye bağlı olmadan işlem görür.

Kağıt paranın Avrupa'daki serüveni, bir kuyumcunun kendisine emanet edilen altın paralar karşılığında bir tüccara makbuz vermesiyle başladı. Bu makbuz, zamanla şehirdeki diğer tüccarlar tarafından da altın paralar kadar değerli görülmeye başladı. Tüccarlar için bu durum, büyük miktarda parayı yanlarında taşımanın getirdiği risk ve zahmeti ortadan kaldırıyordu ve bu hizmet için bir bedel ödemeye razıydılar. Kuyumcu, makbuzlarını her zaman gerçek altın paralarla, kim tarafından ve ne zaman sunulursa sunulsun, bozdurarak onurlandırdı. Bu güvenilirlik, işinin temel taşı oluşturunuyordu (Gafoor, 2014, s. 32). Para standartları ve para sistemleri, tarih boyunca çeşitli evrimler geçirerek günümüzdeki karmaşık yapısına ulaşmıştır. Altın standardından Bretton Woods sistemine, esnek döviz kuru sistemlerinden dijital para birimlerine kadar, para sistemlerinin gelişimi, ekonomik ve finansal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Gelecekte, dijital para birimlerinin ve kripto paraların daha da yaygınlaşmasıyla birlikte, para sistemlerinde yeni değişiklikler ve yenilikler beklenmektedir.

1.3. Paranın Fonksiyonları, Özellikleri, Çeşitleri ve İslam İktisadındaki Farklılıklar

1.3.1. Paranın Fonksiyonları ve İslam İktisadındaki Farklılık

Para, modern ekonomilerin temel taşlarından biridir ve çeşitli fonksiyonları ile ekonomik sistemlerin işleyişinde kritik bir rol oynar. Paranın fonksiyonları genel

olarak mübadele aracı, değer ölçüsü, tasarruf aracı ve ödeme aracı olarak sınıflandırılabilir. Ancak, İslam iktisadı, paranın bu fonksiyonlarına farklı bir perspektiften yaklaşır ve konvansiyonel ekonomiden belirgin farklılıklar gösterir. ve bu fonksiyonların yerine getirilmesinde bazı özel kurallar ve prensipler belirler. İslam iktisadında, paranın fonksiyonları, ekonomik adalet, sosyal refah ve etik değerler çerçevesinde değerlendirilir. Takas ekonomilerinde tasarruf etmek, önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Bu sistemde, bireylerin servet biriktirebilmesi için fiziksel malları biriktirmeleri gerekmektedir. Ancak, parasal ekonomilerde alım gücünün korunması ve servet birikimi, likidite açısından takas ekonomilerine kıyasla daha avantajlıdır (El-Haseni, 2000, s. 27). İslam'ın para anlayışı çerçevesinde ideal para birimini değerlendirdiğimizde, bu paranın bazı temel özelliklere sahip olması gerektiği görülmektedir. Öncelikle, para biriminin herkes tarafından kabul edilmesi esastır. Paranın temel amacı, yalnızca bir mübadele aracı olarak hizmet etmek olmalıdır. Ayrıca, ödeme aracı olarak kullanılabilmesi ve üretim ile emeğe dayalı olarak, yalnızca üretilen mal ve hizmet miktarı kadar piyasada bulunmalıdır. Son olarak, paranın değerini koruması da gerekmektedir (Kayada, 2019, s. 44). Shapiee ve Zahid, insan doğasının temel bir özelliği olarak, bireylerin servetlerini en uygun biçimde ölçebilecekleri bir aracı, yani bir mübadele aracını tercih ettiklerini ve bu aracı aynı zamanda bir hesap birimi olarak kullandıklarını ifade etmektedirler. İslam hukuk doktrini, insanların bu doğal eğilimini destekleyici bir yaklaşım sergiler. Dolayısıyla, seçilen mübadele aracının piyasa dinamiklerine uygun bir şekilde işlev görmesi durumunda, devletin bu aracın kabul görmesi için herhangi bir zorlayıcı müdahalede bulunmasına gerek olmadığı sonucuna varılabilir. Zira piyasanın kendi mekanizmaları, mübadele aracının etkinliğini ve yaygınlığını belirlemede yeterli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, İslam hukuku, bireylerin ekonomik faaliyetlerinde serbestçe seçim yapmalarını teşvik eder ve piyasa dinamiklerine uygun olarak hareket etmelerini destekler. Shapiee ve Zahid'in bu görüşleri, İslam hukukunun ekonomik özgürlüğü ve bireysel tercihleri nasıl benimsediğini ve desteklediğini göstermektedir. Ayrıca, piyasa kurallarına uyum sağlayan mübadele araçlarının doğal olarak kabul görmesi, ekonomik sistemin kendiliğinden düzenlenmesine katkıda bulunmaktadır (Shapiee & Zahid, 2014).

Faiz Yasağı (Riba) İslam iktisadının en belirgin özelliklerinden biri, faizin (riba) kesinlikle yasaklanmış olmasıdır. Faiz, paranın zaman değeri üzerinden kazanç elde

edilmesini ifade eder ve İslam iktisadında bu tür kazançlar haram kabul edilir. Bu nedenle, İslam iktisadında para, faiz getirisi elde etmek amacıyla kullanılmaz. Bunun yerine, paranın üretken yatırımlara yönlendirilmesi ve gerçek ekonomik faaliyetleri desteklemesi teşvik edilir.

Zekat ve Sadaka İslam iktisadında, paranın sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir rolü vardır. Zekat ve sadaka, paranın toplumsal refahın artırılmasında ve yoksulluğun azaltılmasında kullanılmasını sağlar. Zekat, belirli bir oranda mal varlığının ihtiyaç sahiplerine verilmesini gerektirir ve bu, paranın atıl kalmasını önler. Sadaka ise gönüllü olarak yapılan yardımları ifade eder ve toplumsal dayanışmayı güçlendirir.

Paranın Değerinin Korunması İslam iktisadı, paranın değerinin korunmasını ve enflasyonun kontrol altına alınmasını önemser. Paranın değerinin korunması, ekonomik istikrarın sağlanması ve bireylerin alım gücünün korunması açısından kritiktir. İslam iktisadında, paranın değerinin korunması için altın ve gümüş gibi değerli metallerin kullanılması önerilir. Bu metaller, enflasyona karşı daha dayanıklıdır ve paranın değerini koruma işlevini daha iyi yerine getirir.

Etik ve Adalet İlkeleri İslam iktisadı, paranın kullanımında etik ve adalet ilkelerini ön planda tutar. Paranın spekülatif amaçlarla kullanılmaması, piyasa manipülasyonlarından kaçınılması ve ekonomik faaliyetlerin dürüstlük ve adalet çerçevesinde yürütülmesi gereklidir. İslam iktisadı, paranın kullanımında toplumsal faydayı ve ekonomik adaleti gözetir.

1.3.1.1. Mübadele Aracı Olarak Para

Para, mal ve hizmetlerin değişiminde kullanılan bir araçtır. Bu fonksiyon, paranın en temel ve en yaygın olarak bilinen işlevlerinden biridir. Paranın mübadele aracı olarak kullanılması, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin kolaylaşmasını sağlar. Klasik ekonomide, paranın mübadele aracı olarak kullanılması, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin kolaylaşmasını sağlar. Bu fonksiyon, paranın en temel ve en yaygın olarak bilinen işlevlerinden biridir. Paranın mübadele aracı olarak kullanılması, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin kolaylaşmasını sağlar. Para, mal ve hizmetlerin değişiminde kullanılan bir araçtır. Bu fonksiyon, paranın en temel ve en yaygın olarak bilinen işlevlerinden biridir. Paranın mübadele aracı olarak kullanılması, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin kolaylaşmasını sağlar. İslam iktisadında da para, mübadele aracı olarak kabul edilir, ancak bu fonksiyonun yerine getirilmesinde bazı etik ve dini

kurallar devreye girer. Özellikle, paranın spekülâtif amaçlarla kullanılmaması ve gerçek ekonomik faaliyetleri desteklemesi gerekir (Shapiee & Zahid, 2014, s. 778).

1.3.1.2. Değer Ölçüsü Olarak Para

Herhangi bir ekonomik sistemde, para birimi, emtiaların değerini ölçmek için kullanılan standart bir araçtır. Tıpkı buğday ve diğer tahılların ağırlıkla, petrol gibi sıvıların ise litre veya galon cinsinden ölçülmesi gibi, emtiaların değeri de para birimi üzerinden belirlenir. Örneğin, farklı radyoların farklı fiyatlarla satılması, daha değerli olanları daha düşük kaliteli olanlardan ayırt etmeyi kolaylaştırır. Bu fiyatlandırma, tüketicilerin ürünler arasında karşılaştırma yapmasını ve seçimlerini daha bilinçli bir şekilde yapmasını sağlar (Asmatullah, t.y., s. 43). Para, mal ve hizmetlerin değerini ölçmek için kullanılan bir birimdir. Bu fonksiyon, ekonomik kararların alınmasında ve fiyatların belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Klasik ekonomide, para, mal ve hizmetlerin değerini ölçmek için kullanılan bir birimdir. Ekonomik kararların alınmasında ve fiyatların belirlenmesinde önemli bir rol oynar. İslam iktisadında da para, değer ölçüsü olarak kullanılır, ancak bu kullanımda adalet ve hakkaniyet ilkeleri ön plandadır. İslam iktisadı, paranın değer ölçüsü olarak kullanılmasında, fiyatların adil ve dürüst bir şekilde belirlenmesini ve piyasa manipülasyonlarından kaçınılmasını öngörür. Paranın, standartlaştırılmış bir birim olarak mal ve hizmetlerin değerini ölçme işlevini yerine getirebilmesi için değerini koruması büyük önem taşır. Eğer para, hesap birimi olarak değişmez bir değere sahip değilse, bu işlevini yerine getiremeyecektir. Paranın taşıdığı birim değer, ulusal sınırlar içinde kabul görmektedir ve bu kabul, paranın ekonomik sistemdeki rolünü sürdürebilmesi için gereklidir. Bu nedenle, paranın istikrarı ve güvenilirliği, ekonomik faaliyetlerin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi açısından kritik öneme sahiptir (Günver, 2017, s. 147).

1.3.1.3. Tasarruf Aracı Olarak Para

Para, gelecekte kullanılmak üzere biriktirilebilir ve bu fonksiyon, bireylerin ve kurumların ekonomik güvenliğini sağlar. Klasik ekonomide, para, gelecekte kullanılmak üzere biriktirilebilir ve bu fonksiyon, bireylerin ve kurumların ekonomik güvenliğini sağlar. Para, gelecekte kullanılmak üzere biriktirilebilir ve bu fonksiyon, bireylerin ve kurumların ekonomik güvenliğini sağlar. İslam iktisadında, paranın tasarruf aracı olarak kullanılması teşvik edilir, ancak bu tasarrufların âtıl kalmaması ve

ekonomiye katkı sağlaması gerektiği vurgulanır. İslam iktisadı, paranın üretken yatırımlara yönlendirilmesini ve toplumsal refahın artırılmasını hedefler.

1.3.1.4. Ödeme Aracı Olarak Para

Para, borçların ödenmesinde ve finansal yükümlülüklerin yerine getirilmesinde kullanılan bir araçtır. Bu fonksiyon, ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde ve finansal sistemin işleyişinde kritik bir rol oynar. Klasik ekonomide, para, borçların ödenmesinde ve finansal yükümlülüklerin yerine getirilmesinde kullanılan bir araçtır. Bu fonksiyon, ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde ve finansal sistemin işleyişinde kritik bir rol oynar. Para, borçların ödenmesinde ve finansal yükümlülüklerin yerine getirilmesinde kullanılan bir araçtır. Bu fonksiyon, ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde ve finansal sistemin işleyişinde kritik bir rol oynar. İslam iktisadında, paranın ödeme aracı olarak kullanılması, borçların zamanında ve adil bir şekilde ödenmesini gerektirir. Ayrıca, faizsiz finansman yöntemlerinin kullanılması ve borç ilişkilerinde adaletin sağlanması önemlidir.

1.3.2.1. Paranın Özellikleri ve İslam İktisadındaki Farklılık

Paranın özellikleri, ekonomik işlemlerin etkin ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için kritik öneme sahiptir. Bu özellikler arasında dayanıklılık, bölünebilirlik, işlenebilirlik, homojenlik (mislilik), geçerlik, genel kabul görme, nadirlik ve taklit edilememe gibi unsurlar bulunur. Her bir özellik, paranın işlevselliğini ve güvenilirliğini artırmak için belirli bir amaca hizmet eder. Paranın dayanıklılık, bölünebilirlik, işlenebilirlik, homojenlik, geçerlik, genel kabul görme, nadirlik ve taklit edilememe gibi özellikleri, ekonomik işlemlerin etkin ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar. Bu özellikler, paranın işlevselliğini artırır ve ekonomik sistemin temel taşlarından biri olmasını sağlar. Paranın bu özellikleri, ekonomik faaliyetlerin geniş bir alanda yayılmasına, ticaretin hızlanmasına ve bireylerin güvenli bir şekilde ekonomik işlemler yapabilmesine olanak tanır.

1.3.2.1. Taklit Edilememe

Paranın sahteciliğe karşı korunmasını sağlar. Para, sahtecilik girişimlerine karşı güvenli olmalıdır. Bu nedenle, modern banknotlar ve madeni paralar, çeşitli güvenlik özellikleri ile donatılmıştır. Örneğin, banknotlarda su işaretleri, hologramlar ve özel mürekkepler kullanılırken, madeni paralarda karmaşık desenler ve özel alaşımlar

kullanılır. Taklit edilememe, paranın güvenilirliğini ve kabul edilebilirliğini artırır, çünkü bireyler ve işletmeler, aldıkları paranın gerçek olduğundan emin olabilirler.

1.3.2.2. Dayanıklılık

Paranın fiziksel olarak uzun ömürlü olmasını gerektirir. Para, sık sık el değiştirdiği ve çeşitli çevresel koşullara maruz kaldığı için, dayanıklı materyallerden yapılmalıdır. Metal paralar, paslanmaz çelik veya nikel gibi dayanıklı metallerden üretilirken, kağıt banknotlar özel olarak işlenmiş dayanıklı kağıtlardan yapılır. Dayanıklılık, paranın uzun süre kullanılabilmesini ve ekonomik işlemlerde güvenilir bir araç olmasını sağlar. Bu özellik, paranın sürekli olarak yeniden basılmasını veya üretilmesini gerektiren maliyetleri de azaltır.

1.3.2.3. Bölünebilirlik

Paranın farklı değerlerdeki işlemler için uygun olmasını sağlar. Para, büyük ve küçük işlemler için uygun olacak şekilde bölünebilir olmalıdır. Örneğin, bir doların yüz sentten oluşması, hem büyük hem de küçük alışverişlerin kolayca yapılabilmesini sağlar. Bölünebilirlik, ekonomik işlemlerin esnekliğini artırır ve bireylerin ihtiyaçlarına göre uygun miktarlarda para kullanabilmelerine olanak tanır. Bu özellik, aynı zamanda tasarruf ve yatırım işlemlerinin de daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar.

1.3.2.4. İşlenebilirlik

Paranın kolayca işlenebilmesini ve çeşitli ekonomik işlemlerde kullanılabilmesini ifade eder. Para, ekonomik sistemin ihtiyaçlarına uygun olarak kolayca işlenebilir ve kullanılabilir olmalıdır. Bu özellik, paranın üretim ve dağıtım süreçlerinde verimliliği artırır ve ekonomik işlemlerin hızını ve etkinliğini sağlar. İşlenebilirlik, aynı zamanda paranın çeşitli ekonomik araçlar ve sistemlerle entegrasyonunu da kolaylaştırır.

1.3.2.5. Homojenlik (Misfilik)

Paranın her bir biriminin aynı değeri ifade etmesini ve birbirinin yerine geçebilmesini sağlar. Bu özellik, paranın her yerde ve her zaman aynı değeri taşımasını temin eder. Homojenlik, ekonomik işlemlerde tutarlılığı ve güvenilirliği artırır, çünkü bireyler ve işletmeler, aldıkları paranın her zaman aynı değeri taşıdığından emin

olabilirler. Bu durum, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin geniş bir alanda yayılmasına olanak tanır.

1.3.2.6. Geçerlik

Paranın genel kabul görmesini ve ekonomik işlemlerde yaygın olarak kullanılabilmesini ifade eder. Para, toplumun geniş kesimleri tarafından kabul edilmeli ve güvenilir bir değişim aracı olarak kullanılmalıdır. Geçerlik, paranın ekonomik sistemdeki rolünü ve işlevselliğini artırır, çünkü bireyler ve işletmeler, paranın her yerde ve her zaman kabul edileceğinden emin olabilirler. Bu özellik, ekonomik işlemlerin hızını ve verimliliğini artırır ve ticaretin geniş bir alanda yayılmasına olanak tanır.

1.3.2.7. Genel Kabul Görme

Paranın toplumun geniş kesimleri tarafından kabul edilmesini ve güvenilir bir değişim aracı olarak kullanılmasını ifade eder. Para, ekonomik işlemlerde yaygın olarak kabul görmeli ve herkes tarafından güvenilir bir araç olarak tanınmalıdır. Bu özellik, paranın ekonomik sistemdeki rolünü ve işlevselliğini artırır, çünkü bireyler ve işletmeler, paranın her yerde ve her zaman kabul edileceğinden emin olabilirler. Bu durum, ekonomik işlemlerin hızını ve verimliliğini artırır ve ticaretin geniş bir alanda yayılmasına olanak tanır. Devlet tarafından yasal ödeme aracı olarak belirlenen bir para biriminin etkin bir şekilde dolaşımı, söz konusu paranın toplum nezdindeki kabul görme düzeyine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu durumun çarpıcı bir örneği, 1923 yılında Almanya'da vuku bulan hiperenflasyon döneminde gözlemlenmiştir. Bu dönemde, aşırı enflasyonist baskılar neticesinde, Alman toplumunun resmi para birimi olan Mark'a duyduğu güven tamamen sarsılmış ve bu durum, para sisteminde ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu dönemde devlet, tarım arazilerine dayalı yeni bir para birimi olan Rentmark'ı basmış, ancak bu yeni para birimini zorunlu kılmamıştır. Buna rağmen, Alman halkı resmi para birimini kullanmayı bırakmış ve resmi olmayan Rentmark'a yönelmiştir. Bu durum, devletin yasal zorunluluk gücünün, bir para biriminin genel kabul görmesi için yeterli olmadığını göstermektedir. Bir para biriminin kabul görmesi için doğal gerekçeler ve halkın güvenini kazanması gerekmektedir. Tarihsel süreç içerisinde, özel bankaların da kendi banknotlarını ihraç ettikleri görülmektedir. Bu banknotlar, yasal bir zorunluluk olmaksızın, yani devlet tarafından yasal ödeme aracı olarak tanınmamalarına rağmen, halkın bu bankalara

duyduğu güven sayesinde dolaşımda kalmayı başarmışlardır. Başka bir deyişle, bu özel bankaların itibarı ve finansal sağlamlığı, ihraç ettikleri banknotların piyasada kabul görmesinde ve yaygınlaşmasında kritik bir rol oynamıştır(Mani, 1984, s. 11).

1.3.2.8. Nadirlik

Paranın değerini koruması için önemli bir özelliktir. Para, sınırlı miktarda bulunmalı ve kolayca elde edilememelidir (Orman, 1987, s. 9). Nadirlik, paranın değerini artırır ve ekonomik işlemlerde güvenilir bir değişim aracı olmasını sağlar. Bu zellik, paranın enflasyon gibi ekonomik sorunlara karşı dayanıklı olmasını ve değerini korumasını sağlar.

1.3.3. Para eşitleri ve İşlam İktisadındaki Farklılık

Para, insanlık tarihinin en önemli icatlarından biri olarak, ekonomik faaliyetlerin temel taşını oluşturur. Zaman içinde farklı şekillerde evrim geçiren para, çeşitli formlarda karşımıza çıkmıştır. İşlam iktisadı, paranın kullanımında belirli prensiplere dayanır. İşlam hukukuna göre, para sadece bir mübadele aracı olarak kullanılmalı ve spekülasyon amacıyla elde tutulmamalıdır. Faiz yasağı, İşlam iktisadının temel prensiplerinden biridir ve bu nedenle İşlam ekonomisinde faizsiz finansman yöntemleri geliştirilmiştir. İşlam iktisadında altın ve gümüş, para olarak kabul edilen en önemli değerli metallerdir. Bu metallere hem mübadele aracı hem de değer saklama aracı olarak kullanılmıştır. Altın ve gümüşün para olarak kullanılması, paranın değerinin korunmasını sağlamıştır. Ayrıca, bu metallerin fiziksel zellikleri, İşlam iktisadının para konusundaki prensiplerine uygunluk göstermektedir. İşlam iktisadında faiz yasağı, ekonomik faaliyetlerin adil ve dengeli bir şekilde yürütülmesini amaçlar. Bu nedenle, İşlam ekonomisinde faizsiz finansman yöntemleri geliştirilmiştir. Murabaha, mudarebe ve müşareke gibi yöntemler, faizsiz finansmanın temel araçlarıdır. Bu yöntemler, risk paylaşımına dayalıdır ve taraflar arasında adil bir kazanç dağılımı sağlar. İşlam iktisadında itibari para, çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. İtibari paranın değeri, devletin güvencesine bağlı olduğu için ekonomik istikrarsızlık durumlarında değer kaybına uğrayabilir. Ayrıca, itibari paranın sınırsız bir şekilde basılabilmesi, enflasyon riskini artırır. Bu nedenle, İşlam iktisadında altın ve gümüş gibi değerli metallere para olarak kullanılması önerilmektedir. Kripto paralar, İşlam iktisadında yeni bir tartışma konusu olmuştur. Kripto paraların merkeziyetsiz yapısı ve spekülasyona açık olmaları, İşlam iktisadının prensipleriyle

çelişebilir. Ancak, bazı İslam ekonomistleri, kripto paraların İslam iktisadına uygun hale getirilebileceğini savunmaktadır. Bu konuda daha fazla araştırma ve tartışma gerekmektedir.

Para, tarih boyunca farklı şekillerde evrim geçirmiş ve ekonomik faaliyetlerin temel unsuru olmuştur. İslam iktisadı, paranın kullanımında belirli prensiplere dayanarak adil ve dengeli bir ekonomik sistem oluşturmayı amaçlar. Altın ve gümüş gibi değerli metallerin para olarak kullanılması, paranın değerinin korunmasını sağlar. Faizsiz finansman yöntemleri, ekonomik faaliyetlerin adil bir şekilde yürütülmesini destekler. İtibari para ve kripto paralar, İslam iktisadında tartışmalı konular olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, İslam iktisadında para konusundaki araştırmalar ve tartışmalar, ekonomik sistemin gelişimine katkı sağlayacaktır.

1.3.3.1. Mal Para

İlk çağlardan itibaren insanlar, ticaret ve mübadele işlemlerinde çeşitli malları para olarak kullanmışlardır. Bu mallar arasında en yaygın olanları altın ve gümüştür. Mal para, belirli bir standarda sahip olmamakla birlikte, değerli metallerin ağırlık ve saflığına göre değer kazanmıştır. Sarraflar, bu metallerin ayarını ve ağırlığını ölçerek paranın kıymetini belirlemişlerdir. Mal paranın en büyük avantajı, kendi başına değerli olmasıdır; ancak taşınması ve saklanması zorluklar yaratmıştır. Dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli ödeme türleri kendini göstermiştir. Örneğin, ABD ve Kanada'da deniz kabuklarından yapılan ve "wampum" olarak adlandırılan süs eşyaları uzun süre para olarak kullanılmıştır. Ayrıca, cam küpe ve kolyeler ile tütün, pirinç, çay ve zeytinyağı gibi maddeler de para yerine geçmiştir (Serin, 1998, s. 18).

1.3.3.2. Madeni Para (Sikke)

Meta paranın belirli bir standardizasyona tabi tutulması neticesinde, madeni paraların ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, belirli bir metalin (altın, gümüş, bakır vb.) ağırlık ve saflık açısından standardize edilmesi, darp edilerek üretilen madeni paraların dolaşıma girmesinin ön koşulunu oluşturmuştur. Bu standardizasyon, hem ticareti kolaylaştırmış hem de paranın değerinin korunmasına katkıda bulunmuştur. Üzerine hükümlerlik mührü vurulan bu paralar, darphanelerde belirli standartlarda basılmıştır. Madeni paralar, ticaretin daha güvenli ve kolay bir şekilde yapılmasını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ve diğer İslam devletlerinde, sikke adı verilen bu paralar yaygın olarak kullanılmıştır.

1.3.3.3. Sarraf Makbuzları

Madeni paraların taşınmasının güvenli olmaması, sarrafların makbuz sistemini geliştirmelerine yol açmıştır. Sarraflar, kendilerine emanet edilen paralar karşılığında makbuz vermişlerdir. Bu makbuzlar, paranın kıymetini gösteren ve sarrafın geri ödeme taahhüdünü içeren belgeler olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde, sarrafların emanet olarak aldıkları madeni paraların toplam değerini aşan miktarlarda makbuzlar düzenlemeye başlamaları, modern bankacılık sisteminin temelini oluşturan kısmi rezerv sisteminin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu uygulama, sarrafların ellerindeki gerçek rezervden daha fazla borç verebilmelerine olanak tanıyarak, para arzının genişlemesine ve dolayısıyla ekonomik aktivitenin artmasına katkıda bulunmuştur.

1.3.3.4. Banka Borç Senetleri ve Banknotlar

Sarraflık mesleğinin zamanla bankacılık faaliyetlerine evrilmesiyle birlikte, sarrafların daha önce düzenledikleri makbuzlar da modern anlamda banknotlara dönüşerek, günümüz para sisteminin temelini oluşturan önemli bir evrimi temsil etmiştir. Bu dönüşüm, kayıt tutma ve ödeme sistemlerinde önemli bir değişimi beraberinde getirmiş ve nakit kullanımının yanı sıra, yazılı bir belge aracılığıyla da değer transferinin mümkün hale gelmesini sağlamıştır. Banknotlar, belirli standart kupürler halinde basılmış ve taşınması daha kolay hale gelmiştir. Banknotların en önemli özelliği, belirli bir kurum tarafından garanti edilmesidir. Bu dönemde, banknotların güvenilirliği ve kabul edilebilirliği artmıştır.

1.3.3.5. Kâğıt Para

Merkez bankalarının para basımında tekel olmasıyla birlikte, milli kâğıt paralar ortaya çıkmıştır. Bu paralar, devletin güvencesi altında basılmış ve yasal ödeme aracı olarak kabul edilmiştir. Milli kâğıt paralar, ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

1.3.3.6. İtibari Para

İtibari para, özünde, herhangi bir somut değere, özellikle de kıymetli metallere (altın, gümüş vb.) doğrudan bir karşılığı olmaksızın ihraç edilen bir para türüdür. Bu bağlamda, geçmişte sarrafların, ellerindeki altın rezervini aşan miktarlarda düzenledikleri makbuzlar ve günümüzde merkez bankaları tarafından basılan ve dolaşıma sürülen banknotlar, itibari paranın tipik örnekleri olarak kabul edilebilir.

İtibari paranın değeri, piyasadaki arz ve talep dengesi, devletin ekonomik politikaları ve genel ekonomik koşullar gibi faktörlere bağlıdır. İtibari paranın değeri, devletin güvencesine ve ekonomik istikrara bağlıdır. Bu para türü, modern ekonomilerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

1.3.3.7. Kripto Para

Kripto para, dijital ve merkeziyetsiz bir para birimi olarak son yıllarda ortaya çıkmıştır. Bitcoin ve Ethereum gibi kripto paralar, blockchain teknolojisi kullanılarak üretilir ve transfer edilir. Kripto paraların en önemli özelliği, merkezi bir otoriteye bağlı olmamalarıdır. Tamamen eşler arası bir elektronik nakit sistemi, çevrimiçi ödemelerin finansal bir aracı olmadan doğrudan bir kişiden diğerine aktarılmasını mümkün kılar. Dijital imzalar bu çözümün bir parçasını oluşturur, ancak çift harcamayı önlemek için güvenilir bir üçüncü tarafa ihtiyaç duyulursa, bu sistemin ana avantajları kaybolur. Çift harcama sorununu çözmek için eşler arası bir ağ kullanmak gerekiyor (Nakamoto, 2008, s. 3). Ancak, kripto paraların para tanımına girip girmediği konusunda tartışmalar devam etmektedir. Kripto paralar, aracılara ihtiyaç duymadan ve güven teminatı olmaksızın işlem yapma imkanı sağlar. Bu işlemler, internet üzerinden gerçekleşir ve şeffaf bir şekilde anlık olarak izlenebilir (Tokmak, 2024, s. 4700). Bunlarla birlikte birçok çeşidi vardır. Bu çeşitlerin tanımı günümüzde çok çeşitli hale gelmiştir.

1.4. Para ile İlgili Genel Tartışmalar

1.4.1. Para Sınırlı mı Olmalı

Para arzının sınırlı mı yoksa sınırsız mı olması gerektiği, ekonomi biliminin en tartışmalı ve karmaşık konularından biridir. Bu tartışma, ekonomik istikrar, büyüme ve enflasyon gibi temel ekonomik göstergeler üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Sınırlı para arzı, genellikle altın standardı gibi sistemlerle ilişkilendirilir. Altın standardı, bir ülkenin para biriminin belirli bir miktar altınla desteklendiği bir sistemdir. Bu sistemde, para arzı altın rezervlerine bağlı olarak sınırlıdır. Bu yaklaşımın temel avantajı, enflasyonu kontrol altında tutma yeteneğidir. Altın standardı, paranın değerini korur ve aşırı enflasyonu önler. Sınırlı para arzı, ekonomik istikrarı sağlamada önemli bir rol oynar.

Kısmi rezerve dayalı bankacılık sisteminde, bankalar yalnızca belirli bir oranda rezerv tutmak zorundadır ve geri kalan kısmı kredi olarak verebilirler. Bu sistemde, para basma yetkisi merkezi bir otoriteye, genellikle merkez bankasına aittir. Ancak, sınırsız itibari para basımı, ekonomideki para miktarını artırarak talep yönlü enflasyona yol açabilir ve paranın değerinin düşmesine neden olabilir. Para arzının sürekli artması, tüketici ve yatırımcıların harcama eğilimlerini artırır, bu da fiyatların yükselmesine neden olur. Enflasyonist baskılar, mal ve hizmetlerin genel fiyat seviyesinin sürekli olarak artmasına yol açar. Ayrıca, para arzının artması, paranın satın alma gücünü azaltarak yerel para biriminin döviz kurları karşısında değer kaybetmesine yol açabilir. Bu durum, ithalat maliyetlerini artırır ve enflasyonu daha da körükler. Sınırsız para basımı, ekonomik istikrarı tehdit eder ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlamaz. Bu nedenle, para politikalarının dikkatli bir şekilde yönetilmesi ve para arzının kontrollü bir şekilde artırılması önemlidir (Shapiee & Zahid, 2014, s. 769).

Altın standardının tarihsel gelişimi ve ekonomik etkileri, sınırlı para arzının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ve bu sistemin avantajlarını ve dezavantajlarını tartışır. Sınırlı para arzı, enflasyonu kontrol altında tutarken, ekonomik büyümeyi sınırlayabilir ve deflasyon riskini artırabilir. Sınırsız para üretimi devletlerin kendi para birimlerini sınırsızca basabileceğini ve bu sayede ekonomik büyümeyi teşvik edebileceğini savunur. Devletler kendi para birimlerini kontrol ettikleri sürece, borçlanma ve bütçe açıkları önemli değildir. Sınırsız para arzı, ekonomik büyümeyi destekleyebilir ve işsizliği azaltabilir. Ancak, bu yaklaşımın enflasyon riskini artırabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Sınırsız para arzının ekonomik etkileri detaylı bir şekilde açıklanır. Bu teoriye göre, devletler, ekonomik durgunluk dönemlerinde para basarak talebi artırabilir ve ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Ancak, bu yaklaşımın enflasyon ve para biriminin değer kaybı gibi riskleri de bulunmaktadır.

Tarihsel olarak, sınırlı ve sınırsız para arzı sistemlerinin farklı ekonomik sonuçları olmuştur. Altın standardı döneminde, enflasyon genellikle düşük seviyelerde kalmış, ancak ekonomik büyüme sınırlı olmuştur. 20. yüzyılın başlarında, birçok ülke altın standardını terk etmiş ve para arzını genişletmiştir. Bu dönemde, ekonomik büyüme hızlanmış, ancak enflasyon riskleri de artmıştır.

Bazı ülkelerde, sınırsız para arzı ekonomik büyümeyi desteklemiş, ancak enflasyon ve para biriminin değer kaybı gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 2008 küresel finans krizinin ardından, birçok ülke para arzını artırarak ekonomik durgunluğu aşmaya çalışmıştır. Bu politikalar, kısa vadede ekonomik büyümeyi desteklemiş, ancak uzun vadede enflasyon risklerini artırmıştır.

Para arzının sınırlı mı yoksa sınırsız mı olması gerektiği, ekonomik koşullara ve politik tercihlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Sınırlı para arzı, enflasyonu kontrol altında tutarken, ekonomik büyümeyi sınırlayabilir. Sınırsız para arzı ise ekonomik büyümeyi teşvik edebilir, ancak enflasyon riskini artırabilir. Bu nedenle, hangi yaklaşımın daha uygun olduğunu belirlemek için ekonomik teoriler ve pratik sonuçlar üzerine yapılan araştırmalar incelenmelidir.

1.4.2. Para Üretimi Merkezi Mi Olmalı Serbest Mi Olmalı

Para üretimi, ekonomik sistemlerin temel taşlarından biridir ve bu sürecin nasıl yönetileceği, ekonominin genel sağlığı ve istikrarı açısından büyük önem taşır. Bu bağlamda, para üretiminin merkezi bir otorite tarafından mı yoksa serbest piyasa koşullarında mı yapılması gerektiği sorusu, ekonomi teorisi ve politikası açısından önemli bir tartışma konusudur. Merkezi para üretimi, genellikle bir merkez bankası veya benzeri bir parasal otorite tarafından yürütülür. Bu yaklaşımın en büyük avantajlarından biri, para arzının ve dolayısıyla enflasyonun kontrol altında tutulabilmesidir. Merkez bankaları, sahip oldukları çeşitli para politikası araçlarını etkin bir şekilde kullanarak, ulusal ekonomilerde istikrarı tesis etme ve sürdürme gayreti içerisindeyler. Bu kapsamlı çaba, genellikle fiyat istikrarının sağlanması, tam istihdam seviyelerine ulaşılması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi temel makroekonomik hedeflere yöneliktir. Dolayısıyla, merkez bankalarının eylemleri, bir ülkenin ekonomik sağlığını doğrudan etkileyen kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) para politikası uygulamaları, enflasyon hedeflemesi ve döviz kuru politikaları ile ekonomik istikrarı sağlamayı hedefler. Ancak, merkezi para üretiminin bazı dezavantajları da vardır. Öncelikle, merkez bankalarının bağımsızlığı ve politik baskılardan etkilenme riski, para politikalarının etkinliğini azaltabilir. Ayrıca, merkez bankalarının yanlış politika kararları alması durumunda, ekonomik krizler ve finansal istikrarsızlıklar ortaya çıkabilir. Örneğin, 2008 küresel finansal krizi sırasında, birçok merkez

bankasının uyguladığı politikaların yetersiz kaldığı ve krizin derinleşmesine katkıda bulunduğu görülmüştür

Serbest para üretimi, para arzının piyasa güçleri tarafından belirlenmesi anlamına gelir. Bu yaklaşımın en büyük avantajı, piyasa mekanizmalarının etkinliğinden yararlanarak para arzının ekonomik ihtiyaçlara göre otomatik olarak ayarlanabilmesidir. Serbest para üretimi savunucuları, bu sistemin ekonomik özgürlüğü artıracığını ve piyasa katılımcılarının daha hızlı ve esnek bir şekilde ekonomik değişimlere uyum sağlayabileceğini savunurlar. Ancak, serbest para üretiminin de önemli dezavantajları vardır. Öncelikle, para arzının tamamen serbest bırakılması durumunda, spekülatif hareketler ve finansal balonlar oluşabilir. Bu durum, ekonomik istikrarsızlıklara ve krizlere yol açabilir. Ayrıca, serbest para üretimi sisteminde, para arzının kontrolsüz bir şekilde artması durumunda, yüksek enflasyon riski ortaya çıkabilir. Bu tür riskler, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir ve gelir dağılımında adaletsizliklere yol açabilir.

Para üretiminin merkezi mi yoksa serbest mi olması gerektiği sorusu, ekonomi politikası açısından önemli bir tartışma konusudur. Merkezi para üretimi, ekonomik istikrarı sağlamada ve enflasyonu kontrol altında tutmada etkili olabilirken, serbest para üretimi ekonomik özgürlüğü artırabilir ve piyasa mekanizmalarının etkinliğinden yararlanabilir. Ancak, her iki yaklaşımın da avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır ve bu nedenle, hangi sistemin daha uygun olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak zordur. Bu bağlamda, para politikalarının tasarımında ve uygulanmasında, ekonomik koşulların ve ülke özelinde faktörlerin dikkate alınması önemlidir. Ayrıca, para politikalarının etkinliğini artırmak için, merkez bankalarının bağımsızlığının korunması ve piyasa mekanizmalarının etkin bir şekilde işlemlerini sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak, para üretimi konusunda merkezi ve serbest yaklaşımlar arasında bir denge sağlanması, ekonomik istikrar ve büyüme açısından en uygun çözüm olabilir

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK, KAYDI PARA VE KREDİ

2.1. Bankacılık Sistemi

2.1.1. Bankaların Tarihçesi ve Temel Fonksiyonları

Bankalar, modern ekonomilerin bel kemiğini oluşturan finansal kuruluşlardır. Tarih boyunca, insanların ticaret, tasarruf, ödeme ve borç verme gibi finansal ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler ve kurumlar geliştirilmiştir. Bankalar, sundukları finansal hizmetlerin kritik önemi ve finansal sistemdeki büyük rolleri nedeniyle, sistemin temel kurumları olarak kabul edilmektedir. Fon arz ve talebine aracılık eden bankalar, bireylere ve işletmelere sağladıkları finansman olanakları, müşteri tercihleri ve ülke genelindeki şube ağlarının genişliği sayesinde diğer finansal kurumlara kıyasla daha aktif bir konumda bulunmaktadır. Bankalar ile bulundukları ülkenin ekonomisi arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Başka bir deyişle, bankaların ülke ekonomisi için taşıdığı önem kadar, ülke ekonomisinin de bankalar üzerinde kaçınılmaz bir etkisi vardır (Atukalp, 2023, s. 203). Bankalar, fon akışını düzenleyerek ve finansman sağlayarak ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlamaktadır. Aynı zamanda, ekonomik koşulların bankaların performansını ve stratejilerini nasıl şekillendirdiği de göz ardı edilemez. Bu karşılıklı etkileşim, bankaların ve ekonominin birbirine bağımlı olduğunu göstermektedir.

Bankacılığın kökenleri, antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Sümerliler döneminde, çek ve bonoya benzer belgelerin kullanıldığı ve bankacılık işlemlerinin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu dönemde uygulanan temel kuralların, Hammurabi Kanunlarında da yer aldığı öne sürülmektedir. Hammurabi Kanunları, ödünç verme işlemlerinin nasıl yapılacağını, borçların nasıl tahsil edileceğini ve faiz oranlarının ne olacağını ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Sümerliler, ticari işlemlerinde güvenliği sağlamak için çeşitli belgeler kullanmışlardır ve bu belgeler, modern bankacılığın temellerini atmıştır. Hammurabi Kanunları ise, bu işlemlerin adil ve düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak amacıyla detaylı kurallar koymuştur. Bu kurallar, borç verme ve tahsilat süreçlerini, faiz oranlarını ve diğer finansal işlemleri kapsamaktadır (Pehlivan, 2022, s. 9). İlk bankacılık faaliyetleri, Mısır, Mezopotamya, Antik Roma ve Yunan dönemlerinde görülmüştür. Bu dönemlerde, tapınaklar ve diğer dini kurumlar,

değerli metalleri saklama ve ödünç verme işlevlerini üstlenmişlerdir. Örneğin, Mezopotamya'da tapınaklar, çiftçilere tohum ve ekipman sağlamak için kredi vermiştir. Orta Çağ'da, İtalya'nın şehir devletlerinde modern bankacılığın temelleri atılmıştır. Venedik, Floransa ve Cenova gibi şehirlerde, tüccarlar ve zengin aileler, kredi işlemleri yapmak ve ticaret finansmanı sağlamak için "moneychanger" adı verilen kişilerin hizmetlerinden yararlanmışlardır. Bu dönemde, bankacılık faaliyetleri daha organize hale gelmiş ve bankalar, ticaretin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. 17. yüzyılda, Avrupa'da modern bankacılık sistemleri daha da gelişmiştir. Hollanda'da Amsterdam Amiralitesi, depozito kabul eden ve çek yazma yetkisi olan ilk modern banka olarak kabul edilir. İngiltere'de ise Bank of England, 1694 yılında kurulmuş ve merkez bankacılığı konseptinin temellerini atmıştır. Bu dönemde, bankalar, devletlerin mali ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir rol oynamışlardır.

Sanayi Devrimi ile birlikte, 18. yüzyılda bankaların rolü daha da önem kazanmıştır. Bankalar, endüstriyel büyümeyi finanse etmek, ödeme sistemi sağlamak ve ekonomiyi desteklemek amacıyla faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu dönemde, sermaye birikimi ve kredi sağlama önemli hale gelmiştir. Bankalar, sanayicilere ve tüccarlara kredi sağlayarak, ekonomik büyümeyi teşvik etmişlerdir. 20. yüzyılda, bankaların ulusal ve uluslararası düzeydeki etkisi artmıştır. Dijitalleşme ve teknolojik gelişmeler, bankacılığın daha erişilebilir ve hızlı hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Merkez bankalarının rolü, finansal istikrarı sağlama ve para politikası uygulama amacıyla daha da vurgulanmıştır. Günümüzde, bankalar, geniş bir yelpazede finansal hizmetler sunmaktadır. Geleneksel bankacılığın yanı sıra çevrimiçi bankacılık, mobil bankacılık ve fintech (finans ve teknoloji) sektörü gibi alanlar da hızla gelişmektedir.

İslam tarihinde ise bankacılık, ekonomik ve ticari faaliyetlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. İslam'ın erken dönemlerinde, ticaret ve finansal işlemler, toplumun ekonomik yapısının temel taşlarını oluşturmuştur. Bu dönemde, ticaretin yaygınlaşması ve ticaret yollarının genişlemesi, finansal araçların ve bankacılık uygulamalarının gelişimini teşvik etmiştir. İslam bankacılığının temel prensipleri, faizsiz finansman ve risk paylaşımı üzerine kuruludur. Faiz (riba) yasağı, İslam bankacılığının en belirgin özelliklerinden biridir. Bu yasak, ekonomik adaleti sağlamak ve borçluların sömürülmesini önlemek amacıyla getirilmiştir. İslam bankacılığı, bu prensip doğrultusunda, kar-zarar ortaklığı (Mudarebe) ve ortak yatırım

(müshareke) gibi finansal araçlar geliştirmiştir. Bu araçlar, yatırımcılar ve girişimciler arasında riskin ve kazancın adil bir şekilde paylaşılmasını sağlar. İslam tarihinde bankacılık uygulamaları, sadece ekonomik faaliyetlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyal ve etik değerleri de içermiştir. Zekat ve sadaka gibi sosyal sorumluluklar, İslam bankacılığının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir. Bu uygulamalar, toplumun ekonomik refahını artırmak ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla kullanılmıştır. İslam bankacılığı, modern bankacılık sistemlerine de ilham kaynağı olmuştur. Günümüzde, İslam bankacılığı prensiplerine dayanan birçok finansal kurum ve banka bulunmaktadır. Bu kurumlar, faizsiz finansman ve etik yatırım ilkeleri doğrultusunda hizmet vermektedir. İslam bankacılığı, küresel finansal sistemde giderek daha fazla kabul görmekte ve büyümektedir.

Cehbezler, İslam tarihinde bankacılık faaliyetlerinin önemli aktörlerinden biridir. Cehbezler, özellikle Abbâsîler döneminde ilkel bankacılık faaliyetleri yürüten ve çoğunluğu Yahudilerden oluşan sarraflardır. Cehbezler, sadece sarraflık yapmakla kalmamış, aynı zamanda borç para verme, emanet para kabul etme ve halkla darphane arasında aracı olma gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu dönemde, ticaretin genişlemesiyle birlikte cehbezler, para havalesi yapma, takas işlerine aracılık etme ve kredi mektupları düzenleme gibi hizmetler sunmuşlardır (Yeniçeri, 1993). Asıl meslekleri para ayarını belirlemek ve paraların değiştirilmesinde aracılık yapmak olan cehbezler, zamanla iktisadi hayatta gerek devlet gerekse halk nezdinde vazgeçilmeyecek bir rol üstlenmişlerdir. Faiz yasağı nedeniyle Müslümanların faizli işlemlerden kaçınması, cehbezlerin bu boşluğu doldurmasına olanak tanımıştır (Araz, 2018, s. 21).

Faizsiz finansman ve risk paylaşımı prensipleri, İslam bankacılığının temel taşlarını oluştururken, sosyal sorumluluk ve adalet gibi değerler de bu sistemin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Cehbezler, bu sistemin önemli aktörleri olarak, ticaretin ve finansal işlemlerin güvenli ve etkin bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunmuşlardır. Ancak Cehbez uygulamasının faiz yasağını aşırdığına dair eleştiriler de mevcuttur.

Bankaların temel fonksiyonları, ekonomilerin ve bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynamaktadır. Bu fonksiyonlar, depozito kabul

etme, kredi verme, ödeme işlemleri, yatırım araçları sağlama ve finansal danışmanlık gibi çeşitli hizmetleri kapsamaktadır.

Depozito Kabul Etme: Bankalar, müşterilerden gelen para yatırma taleplerini karşılar ve bu paraları güvenli bir şekilde saklar. Depozito hesapları, müşterilerin tasarruf yapmalarına ve birikimlerini değerlendirmelerine olanak tanır. Bankalar, bu mevduatları kullanarak kredi verme faaliyetlerini finanse ederler. Obaidullah, bankaya yatırılan mevduatın emanet olarak kabul edilemeyeceğini savunmaktadır. Ona göre, bankalar mevduatları kendi çıkarları doğrultusunda aramakta ve kabul etmektedirler. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, bankaların temel işlevi, kendilerine emanet edilen mevduatı pasif bir şekilde muhafaza etmekten ziyade, bu fonları aktif olarak kullanarak kâr elde etmek ve mevduat sahipleri tarafından talep edildiğinde geri ödemektir. Dolayısıyla, bankaların faaliyetlerinin özünü, toplanan mevduatın etkin bir şekilde yönetilmesi ve kredi verme, yatırım yapma gibi çeşitli finansal faaliyetlerde kullanılması oluşturur. Bu bağlamda, mevduatın geri ödenmesi yükümlülüğü, bankaların operasyonel faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Obaidullah, mevduatı saklayan kurumların bu parayı kullanmak için izin almış olmaları gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu durum, bankaların mevduat sahiplerine karşı olan sorumluluklarını ve mevduatın kullanımına ilişkin etik ve yasal çerçeveyi gündeme getirmektedir. Bankaların mevduatları kullanma biçimleri, finansal sistemin güvenilirliği ve istikrarı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, mevduat sahiplerinin haklarının korunması ve bankaların şeffaf bir şekilde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Obaidullah'ın bu görüşleri, bankacılık sisteminin işleyişine dair önemli bir perspektif sunmaktadır (Obaidullah, 2005, s. 44).

Kredi Verme: Bankalar, müşterilere belli bir faiz oranı karşılığında kredi sağlayarak, ihtiyaçlarına yönelik finansal destek sunarlar. Kredi verme işlemleri, bireysel müşteriler için tüketici kredileri, konut kredileri ve taşıt kredileri gibi çeşitli türlerde olabilir. İşletmeler için ise ticari krediler, yatırım kredileri ve işletme sermayesi kredileri gibi seçenekler mevcuttur. Kredi verme işlemleri, ekonomik büyümeyi teşvik eder ve yatırımların finansmanını sağlar. Ancak İslam iktisadında faiz yasağı nedeniyle faizli borç yerine farklı finansal enstrümanlar geliştirilmiştir.

Ödeme İşlemleri: Bankalar, müşterilerin para transferleri, fatura ödemeleri, çek ve kredi kartı işlemleri gibi günlük finansal işlemlerini gerçekleştirmelerine yardımcı

olurlar. Bu hizmetler, ekonomik faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesini sağlar ve ticaretin gelişmesine katkıda bulunur. Bankalar, ayrıca uluslararası para transferleri ve döviz işlemleri gibi hizmetler de sunarak, küresel ticaretin kolaylaştırılmasına yardımcı olurlar.

Yatırım Araçları Sağlama: Bankalar, müşterilerine çeşitli yatırım araçları sunarak, birikimlerini değerlendirmelerine olanak tanır. Bu yatırım araçları arasında mevduat sertifikaları, tahviller, hisse senetleri ve yatırım fonları gibi seçenekler bulunur. Bankalar, müşterilerine yatırım danışmanlığı hizmetleri de sunarak, finansal hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olurlar.

Finansal Danışmanlık: Bankalar, bireysel ve kurumsal müşterilerine finansal danışmanlık hizmetleri sunarak, mali durumlarını yönetmelerine ve geleceğe yönelik planlar yapmalarına yardımcı olurlar. Bu hizmetler, emeklilik planlaması, vergi danışmanlığı, borç yönetimi ve risk yönetimi gibi konuları kapsar. Bankalar, müşterilerinin finansal hedeflerine ulaşmalarına destek olur ve mali kararlar almalarına yardımcı olurlar.

Bankalar modern ekonomilerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Tarih boyunca, bankacılık faaliyetleri, ticaretin gelişmesine, ekonomik büyümeye ve finansal istikrarın sağlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bankaların temel fonksiyonları, bireylerin ve işletmelerin finansal ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynamaktadır. Depozito kabul etme, kredi verme, ödeme işlemleri, yatırım araçları sağlama ve finansal danışmanlık gibi hizmetler, bankaların sunduğu başlıca hizmetler arasında yer almaktadır. Günümüzde, dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte bankacılık sektörü hızla değişmekte ve gelişmektedir. Bu değişim, bankaların daha erişilebilir, hızlı ve kullanıcı dostu hizmetler sunmasına olanak tanımaktadır. Bankalar, ekonomilerin ve bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynamaya devam etmektedir.

2.1.2. Merkez Bankaları ve Para Basma İmtiyazı

Temelde, dolaşımdaki kâğıt paranın basımını gerçekleştiren bankalar, genellikle ulusal bir tekel veya buna yakın bir konuma sahiptir. Başlangıçta merkez bankaları, kâr amacı gütmeyen kamu kuruluşları olarak değil, özel ticari bankalar olarak ortaya çıkmışlardır. Merkez bankalarının kurulmasında, bir yandan ticari motivasyonlar etkili olurken, diğer yandan da devletin özellikle savaş dönemlerinde

kamu finansmanı amacıyla aşırı miktarda devlet kâğıt parası basarak yüksek enflasyona yol açması nedeniyle, devletten bağımsız ve metaya (örneğin altına) çevrilebilir banknotlar ihraç eden güvenilir kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur. Banknot ihraç eden ilk bankalar, on yedinci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır(Önder, 2005, s. 10). Günümüzde, sınırsız tekeller oldukça yaygın olsa da bazı örneklerde - Birleşik Krallık, İrlanda ve Çin gibi - diğer ticari bankalar da sınırlı para basma ayrıcalıklarına sahip olabilmektedir. Kâğıt para basımının genellikle ulusal tekeller tarafından yürütülür ve bazı ülkelerde ticari bankaların da bu yetkiye sınırlı ölçüde sahiptir. Ulusal tekeller, para basımında merkezi bir rol oynarken, belirli ülkelerde ticari bankaların da bu sürece katılımı, finansal sistemin çeşitliliğini ve esnekliğini göstermektedir. Bu durum, para basımının ve dolaşımının nasıl düzenlendiğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır (Selgin & Çetin, 2010, s. 170). Fransız devlet adamı Raymond Poincare'nin ünlü bir sözü vardır: "Para, merkez bankalarına bırakılmayacak kadar ciddi bir iştir." Bu ifade, çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Öncelikle, Poincare'nin sözünden çıkarılabilecek belki de en bariz gerçek, paranın son derece önemli olduğudur. Para basma yetkisini elinde bulunduran merkez bankaları, bu yetkilerini kötüye kullanma potansiyeline sahiptirler. Bu durum, ekonomik istikrarı tehlikeye atabilir ve geniş çapta finansal sorunlara yol açabilir. Dolayısıyla, paranın yönetimi sadece merkez bankalarına bırakılmamalı, daha geniş bir denetim ve kontrol mekanizması oluşturulmalıdır. Bu şekilde, paranın doğru ve adil bir şekilde yönetilmesi sağlanabilir (Aktan vd., 2002, s. 99). Merkez bankaları, hükümetin borcunu finanse etmeye yardımcı olmanın yanı sıra, bankacılık faaliyetlerinde bulunan özel kuruluşlar olarak da işlev görürlerdi. Söz konusu bankalar, diğer bankaların mevduatlarını da bünyelerinde barındırdıkları için, adeta bankacılar için bir banka işlevi görmüşlerdir. Bu konumları gereği, bankalar arası işlemleri etkin bir şekilde kolaylaştırmak ve çeşitli bankacılık hizmetleri sunmak gibi kritik görevleri üstlenmişlerdir. Sahip oldukları yüksek rezervler ve geniş muhabir banka ağıları sayesinde, bankacılık sistemindeki çok sayıda banka için güvenilir birer saklama merkezi haline gelmişlerdir. Bu nitelikleri, özellikle finansal kriz dönemlerinde, "son çare borç veren" (lender of last resort) rolünü üstlenmelerini mümkün kılmıştır. Bir başka deyişle, finansal piyasalarda zorlu zamanlar yaşandığında, bu bankalar, muhabir bankalarına acil likidite sağlamaya hazır bir konumda olmuşlardır(Bordo, 2007, s. 5). Safi emtia standardı doktrinine göre, bir ekonomide dolaşımda bulunan tüm paranın,

nakit para ve merkez bankası rezervleri de dâhil olmak üzere, belirli bir emtiaya (genellikle altın veya gümüş) tam karşılıkla desteklenmesi gerekmektedir. Bu düşünce akımının önemli savunucularından biri olarak David Ricardo öne çıkmaktadır. Ricardo, İngiltere Merkez Bankası'nın iki temel faaliyeti yürüttüğünü gözlemlemiştir: bunlardan ilki kâğıt para ihracı, diğeri ise kredi mekanizması aracılığıyla borç verme faaliyetidir. Ricardo'nun analizine göre, bu iki faaliyet birbirinden bağımsızdır ve aralarında doğrudan bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Yani, basılan kâğıt para miktarının, verilen kredi miktarıyla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Bu nedenle, bu farklı faaliyetlerin birbirinden bağımsız olarak, farklı yapılar altında yürütülebileceğini savunmaktadır. Ricardo'nun bu görüşü, para arzının ve kredi sisteminin daha şeffaf ve kontrol edilebilir olmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, emtiaya dayalı bir para sisteminin ekonomik istikrarı artıracığı ve enflasyon riskini azaltacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, safi emtia standardı, ekonomik sistemin güvenilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Ricardo, 1824, s. 1).

Merkez bankalarının kökeni, 17. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İlk modern merkez bankası olarak kabul edilen Bank of England, 1694 yılında kurulmuştur. Bu banka, İngiltere hükümetine borç vermek ve para arzını kontrol etmek amacıyla kurulmuştur. Bank of England'ın başarısı, diğer ülkelerde de benzer kurumların kurulmasına ilham vermiştir. Örneğin, İsveç'te Sveriges Riksbank 1668 yılında kurulmuş ve dünyanın en eski merkez bankası olarak kabul edilmiştir. 19. yüzyıllarda, merkez bankalarının rolü ve yetkileri genişlemiştir. Bu dönemde, merkez bankaları, para arzını kontrol etme, bankacılık sistemini denetleme ve ekonomik istikrarı sağlama görevlerini üstlenmişlerdir. 20. yüzyılda ise merkez bankalarının önemi daha da artmış ve para politikası uygulamalarında merkezi bir rol oynamaya başlamışlardır. Özellikle 1929 Büyük Buhranı sonrasında, merkez bankalarının ekonomik krizleri önleme ve yönetme konusundaki yetkinlikleri vurgulanmıştır.

Merkez bankaları, modern ekonomilerin temel taşlarından biridir ve para basma imtiyazı, bu kurumların en kritik yetkilerinden biridir. Para basma imtiyazı, merkez bankalarının en önemli yetkilerinden biridir. Bu yetki, genellikle hükümetler tarafından merkez bankalarına devredilmiştir. Para basma yetkisi, ekonomik istikrarı

sağlamak ve enflasyonu kontrol altında tutmak amacıyla kullanılır. Merkez bankaları, para arzını kontrol ederek, ekonomik büyümeyi teşvik eder ve fiyat istikrarını sağlar.

Merkez bankalarının işlevleri, zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, ilk merkez bankalarının üç temel işlevi olduğu söylenebilir: para çıkarma (emisyon), ödemeler sistemini yöneterek parasal istikrarı sağlama ve devleti finanse etme. 19. yüzyılda bu işlevlere, son kredi mercii olarak finansal krizleri önleme işlevi de eklenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, merkez bankalarına makroekonomik istikrarın sağlanmasında da rol verilmiştir. Bu bağlamda, bazı merkez bankaları istihdamı destekleme ve işsizliği azaltma görevini üstlenmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, gelişmekte olan ülke merkez bankalarının başlıca işlevlerinden biri kalkınmayı desteklemek olmuştur (Günay, t.y., s. 1421). Daha önce de değinildiği gibi, kâğıt paranın ilk örneklerinin ortaya çıkışıyla yakından ilişkili olan ve 1656 yılında Johan Palmstruch tarafından kurulan Stockholm Bankası (sonradan Riksbank olarak anılacaktır), Amsterdam Bankası gibi dönemin önde gelen finans kuruluşlarıyla benzer şekilde, ticari ödemelerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine aracılık etmenin yanı sıra, kredi verme faaliyetlerini de yürütmekteydi. Ancak, elindeki kıymetli maden rezervlerinin çok üzerinde miktarlarda kâğıt para ihraç etmesi, bu bankayı kısmi rezerv bankacılığının erken dönem uygulayıcılarından biri olarak değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Bu uygulama, modern bankacılık sisteminin gelişiminde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir(Ferguson, 2011, s. 45) . 1914 yılında ABD'de yaşanan kriz, altın standardının uygulanması nedeniyle likidite krizini daha da derinleştirdi Bu konjonktürün bir sonucu olarak, bazı merkez bankaları, yabancı yatırımcıların sermayelerini ülke dışına transfer ederek altın rezervlerinde yaşanabilecek olası azalışları engellemek maksadıyla, krizin başlangıç evrelerinde iskonto oranlarında artışa gitmişlerdir. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, birçok ülke, ulusal para birimlerinin altına dönüştürülebilirliğini askıya almış ve piyasaya daha fazla para sürerek likiditeyi artırma yoluna başvurmuştur. Bu ikili yaklaşım, kriz yönetimi stratejilerinin çeşitliliğini ve dönemin kendine özgü ekonomik koşullarının etkisini açıkça ortaya koymaktadır(Ferguson, 2011, s. 241).

Türkiye'de, para basma yetkisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na (TCMB) aittir. Bu yetki, 1930 yılında çıkarılan 1715 sayılı Kanun ile TCMB'ye devredilmiştir. Kanunun 1. maddesi, banknot ihracı imtiyazının 30 yıl boyunca

yalnızca Merkez Bankası'na verildiğini ve bu sürenin bitimine 5 yıl kala uzatılabileceğini hükme bağlamıştır. 1955 yılında çıkarılan 6544 sayılı Kanun ile bu süre 1999 yılına kadar uzatılmış ve 1994 yılında çıkarılan 3985 sayılı Kanun ile süre sınırlaması tamamen kaldırılmıştır. Para basma imtiyazı, ekonomik istikrarın sağlanmasında kritik bir rol oynar. Merkez bankaları, para arzını kontrol ederek, enflasyonu ve deflasyonu önlemeye çalışırlar. Para arzının aşırı artması, enflasyona yol açabilirken, yetersiz para arzı ise deflasyona neden olabilir. Bu nedenle, merkez bankaları, para arzını dikkatli bir şekilde yönetirler. Para basma yetkisi, aynı zamanda hükümetlerin mali politikalarını desteklemek amacıyla da kullanılır. Örneğin, ekonomik durgunluk dönemlerinde, merkez bankaları, para arzını artırarak, ekonomik büyümeyi teşvik edebilirler. Bu tür politikalar, işsizliği azaltmak ve ekonomik faaliyetleri canlandırmak amacıyla uygulanır. Ancak, para basma yetkisinin aşırı kullanımı, ekonomik istikrarsızlığa yol açabilir. Özellikle, karşılıksız para basılması, enflasyonun hızla artmasına ve para biriminin değer kaybetmesine neden olabilir. Bu durum, halkın alım gücünü azaltır ve ekonomik belirsizlikleri artırır. Bu nedenle, merkez bankaları, para basma yetkisini dikkatli ve sorumlu bir şekilde kullanmalıdırlar. Merkez bankaları ve para basma imtiyazı, modern ekonomilerin işleyişinde hayati bir rol oynamaktadır. Merkez bankalarının tarihçesi, para basma yetkisinin gelişimi ve ekonomik etkileri, bu kurumların önemini ve sorumluluklarını ortaya koymaktadır. Cochrane, modern finansal sistemde nakit kavramının önemini yitirdiğini ve yerini büyük ölçüde kısa vadeli borç enstrümanlarının aldığını savunmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, günümüzde gerçekleştirilen tüm finansal işlemlerin, bir şekilde faiz ödemesi içeren para birimleri aracılığıyla yürütüldüğü söylenebilir. Devletin ulusal para birimi cinsinden ihraç ettiği iç borçlanma senetleri, gelecekteki vergi gelirleriyle itfa edilecekleri varsayımıyla, en düşük temerrüt riskine sahip ve dolayısıyla en güvenilir menkul kıymetler arasında yer almaktadır. Bu durum, söz konusu senetleri, özel sektörün menkul kıymetleştirebileceği herhangi bir alacak türünden daha güvenli kılmaktadır. Bu üstün güvenlik özelliği, devlete para ihraç etme konusunda bir tekel yetkisi bahşetmektedir. Cochrane, devlet tarafından ihraç edilen bu kısa vadeli borç enstrümanlarının sabit değerli olmasının ve elektronik transferinin mümkün kılınmasının yanı sıra, bankaların merkez bankasında rezerv tuttuğu gibi, her bireyin de benzer şekilde rezerv tutabilmesini önermektedir(Cochrane, 2014, s. 26).

Merkez bankalarının rolü ve yetkileri, ekonomik krizlerin yönetilmesi ve önlenmesi açısından da kritik öneme sahiptir. Gelecekte, dijital para birimlerinin ve fintech sektörünün gelişimi ile birlikte, merkez bankalarının rolü ve işleyişi de değişebilir. Ancak, para basma imtiyazı, merkez bankalarının temel yetkilerinden biri olarak kalmaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu noktada kripto para birimlerinin merkeziyetsiz yapıları sisteme en ciddi başkaldırı olarak değerlendirilebilir.

2.1.3. İslami Finans Kurumları ve Bankacılık

Faizsiz bankacılık ya da katılım bankacılığı, temel yapısı itibarıyla, parasal işlemler ile mal ve hizmet hareketlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir sistem olarak tanımlanabilir. Bu sistemde, her para hareketi mutlaka bir mal veya hizmete karşılık gelir. Gelir ise, kâr ve zarar ortaklığı esasına göre bölüşülür. Bu yapı, ekonomik faaliyetlerin daha adil ve dengeli bir şekilde yürütülmesini sağlar.(Kaya & Narçiçek, 2024, s. 177). İslami finans kurumları ve bankacılık, İslam hukukuna (Şariat) uygun finansal işlemler sunan ve faizsiz bankacılık prensiplerine dayanan bir sistemdir. İslami finansın kökenleri, İslam'ın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. İslam hukukunda, faiz (riba) yasaklanmış olup, ticaret ve ortaklık esaslarına dayalı finansal işlemler teşvik edilmiştir. Ancak, modern anlamda İslami finans kurumlarının ortaya çıkışı, 20. yüzyılın ortalarına dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İslam ülkeleri siyasi bağımsızlıklarını kazandıklarında, ekonomik kalkınma için iki ideolojik yol arasında bir seçim yapmak zorunda kaldılar. Bazı İslam devletleri kapitalizmi benimserken, diğerleri sosyalizmi tercih etti veya her iki sistemden karma modeller oluşturarak ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalıştılar. Ancak, bu çabalar genellikle beklenen başarıyı getirmedi. Bu süreçte, bazı İslam ülkeleri petrol kaynaklarının keşfiyle birlikte büyük bir zenginlik elde etti. Bu yeni ekonomik güç, bu ülkelerin kalkınma yolculuklarında önemli bir dönüm noktası oldu (Zaim, 2000, s. 341). Ticaret faaliyetlerinin ivme kazandığı her coğrafyada, paranın muhafazası, transferi ve ödünç verilmesi gibi temel bankacılık fonksiyonlarının da eş zamanlı olarak gelişmesi kaçınılmaz bir olgudur. Bu tarihsel eğilime paralel olarak, ilk dönemlerde para ile ilgili işlemler genellikle sarraflar tarafından yürütülmekteydi. Ancak, Abbasi İmparatorluğu döneminde, "cehbez" olarak adlandırılan ve parasal konularda derin bir uzmanlığa sahip olan yeni bir meslek grubu ortaya çıkmıştır. Cehbezler, paranın güvenli bir şekilde saklanmasından, farklı para birimlerinin

değişimine ve devlet veya diğer kişi ve kurumlar adına para tahsilatının gerçekleştirilmesine kadar geniş bir yelpazede hizmet sunmaktaydılar. Abbasi dönemindeki İslam dünyasının finans sektörünün önde gelen aktörleri, modern bankacılık sisteminin erken bir örneğini teşkil eden cehbezler olmuştur(Chachi, 2005, ss. 9-10). İslami bankacılık sistemi, önceden belirlenmiş bir faiz oranının bulunmaması ve mevduatın sigortalanmaması gibi özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bu sistem, tam rezerv bankacılığı önerileriyle büyük ölçüde örtüşmekte ve bankacılık krizlerine karşı daha dayanıklı olduğu iddia edilmektedir. İslami bankacılıkta, finansal işlemler ortaklık temeline dayandığından, risk paylaşımı esas alınmakta ve bu durum, geleneksel bankacılık sistemine kıyasla daha sağlam bir yapı sunmaktadır. Ayrıca, faizsiz finansman modeli, ekonomik dalgalanmalara karşı daha dirençli bir yapı oluşturmakta ve finansal istikrarı artırmaktadır. Bu bağlamda, İslami bankacılık sisteminin kriz dönemlerinde daha güvenilir bir alternatif sunduğu savunulmaktadır (A. Khan, 1998, s. 19). İslam dünyasının sosyoekonomik ve siyasi arenada yaşadığı gerileme süreciyle paralel olarak, 13. yüzyıldan itibaren cehbezlerin devletle olan mali ve parasal ilişkileri belirgin bir şekilde daralmıştır. Cehbezlerin etkinliğinin azalmasıyla birlikte, sarraflar aracılığıyla sürdürülen bankacılık faaliyetleri, zamanla Batı'daki benzer finansal kurumların yapı ve işleyişine benzer bir yönde evrilmeye başlamış, bu da İslam dünyasındaki finansal uygulamalarda önemli bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu değişim, Doğu ve Batı finans sistemleri arasındaki etkileşimin ve karşılıklı etkilenmenin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyıldan itibaren neredeyse her Müslüman ülke, hukuk sistemini Batı'nın baskısıyla Batı'daki modellere göre yeniden düzenlemiş ve İslami normlar geri planda bırakılmıştır. Müslüman ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bile, Batı'dan alınan yeni finansal sistem korunmuş ve İslami uygulamalara geri dönülmemiştir. Ancak, faizsiz bir bankacılık sistemi oluşturma çabaları, 20. yüzyılın ortalarından itibaren sonuç vermeye başlamıştır. Bu süreçte, İslam dünyasında bankacılık ve finansal sistemler büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Cehbezlerin devletle olan parasal münasebetlerinin azalması, ekonomik yapının değişmesine yol açmış ve sarrafların rolü artmıştır. Batı'daki bankacılık modellerinin benimsenmesiyle birlikte, İslami normlar geri planda kalmış ve hukuk sistemleri Batı'nın etkisi altında şekillenmiştir. Müslüman coğrafyaların siyasi bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, sömürge döneminden miras kalan Batı merkezli finansal sistemler büyük ölçüde korunmuş ve bu sistemlerin

yerine, İslami finans prensiplerine dayalı uygulamalara sistematik bir geçiş gerçekleştirilememiştir. Bu durum, bağımsızlık sonrası dönemde birçok Müslüman ülkenin, mevcut küresel finansal yapılarla entegrasyonunu sürdürme ve ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşma öncelikleriyle ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte, bu tercih, İslami finans düşüncesinin ve uygulamalarının gelişimini de etkilemiş ve farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise faizsiz bankacılık sistemi oluşturma çabaları meyvelerini vermeye başlamıştır. Bu dönemde, İslam dünyasında faizsiz finansal ürünler ve hizmetler geliştirilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Faizsiz bankacılık sistemi, ekonomik adaletin sağlanması ve sosyal refahın artırılması amacıyla önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Vogel, 1998, s. 19).

İlk modern İslami banka, 1963 yılında Mısır'da kurulan Mit Ghamr Tasarruf Bankası'dır. Bu banka, faizsiz bankacılık prensiplerine uygun olarak faaliyet göstermiş ve büyük ilgi görmüştür. 1971 yılında Mısır'da devlet desteğiyle kurulan "Nasr Sosyal Bankası", faizsiz ticari bankacılığın ilk örneğini teşkil etmektedir. 1974'te Cidde'de kurulan ve 1975'te faaliyete geçen "İslam Kalkınma Bankası" ise bu alanda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren, dünya genelinde İslami bankaların sayısı hızla artış göstermiştir ve bu bankalar, faizsiz finansman modelini benimseyerek faaliyetlerini sürdürmektedir (Pehlivan, 2016, s. 303). 1970'lerde, İslami finans kurumları, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'da hızla yayılmıştır. 1975 yılında kurulan Dubai İslami Bankası, özel sektör tarafından kurulan ilk İslami banka olarak dikkat çekmiştir. Aynı yıl, İslam Kalkınma Bankası (IDB) da kurulmuş ve İslami finansın uluslararası düzeyde tanınmasına katkıda bulunmuştur. 1980'ler ve 1990'larda, İslami finans kurumları, dünya genelinde hızla yayılmış ve çeşitli ülkelerde faaliyet göstermeye başlamıştır. Türkiye'deki ilk İslami finans kuruluşu, 1985'te faaliyete başlayan Albaraka Türk olmuştur. Bu dönemde, İslami finans kurumları, konvansiyonel bankacılığın alternatifi olarak görülmüş ve faizsiz finansal hizmetler sunarak geniş bir müşteri kitlesine ulaşmıştır.

Geleneksel bankacılık, faiz temelli bir hizmet anlayışını benimserken, katılım bankaları kar payı ve kar geliri esasına dayalı olarak faaliyet göstermektedir. İnancıları gereği faize karşı olan bireylerin atıl durumdaki tasarruflarını ekonomiye kazandırma konusunda katılım bankalarının önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Şube sayılarının

artması, topladıkları ve kullandıkları fonlarla birlikte aktiflerini büyüten katılım bankaları, ülke ekonomilerine kayda değer katkılar sağlamaktadır. Bu bankalar hem bireylerin finansal ihtiyaçlarını karşılamakta hem de ekonomik büyümeye destek olmaktadır (ERDEN & TOPAL, 2022, s. 97). Khan ve Mirakhor, İslami bankacılık sisteminin mudiler açısından yatırım fonlarına büyük ölçüde benzediğini vurgulamaktadır. Söz konusu yaklaşıma göre, İslami bankaların öz kaynakları haricindeki başlıca fon kaynakları, esas itibarıyla, vadesiz (işlem) hesaplar ve katılma hesapları (yatırım hesapları) aracılığıyla toplanan mevduatlardan meydana gelmektedir. Bu mevduatlar, İslami bankaların finansal faaliyetlerini sürdürebilmeleri için elzem bir kaynak teşkil etmektedir. Bu durum, İslami bankaların finansal yapısının, geleneksel bankacılık sistemlerinden farklı olarak, daha çok ortaklık ve risk paylaşımı esasına dayandığını göstermektedir. Ayrıca, İslami bankaların sunduğu finansal ürünler ve hizmetler, faizsiz bir yapıya sahip olup, ekonomik dalgalanmalara karşı daha dirençli bir yapı sunmaktadır. Bu bağlamda, İslami bankaların kriz dönemlerinde daha güvenilir bir alternatif oluşturduğu savunulmaktadır. Khan ve Mirakhor'un bu tespitleri, İslami bankacılık sisteminin hem teorik hem de pratik açıdan incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (M. S. Khan & Mirakhor, 1989, ss. 40-42).

Faizsiz bankacılık modelinin ortaya çıkışındaki temel motivasyon, İslam dininin prensiplerine bağlı toplumlarda, bireylerin faiz içeren finansal işlemlere yönelik dini hassasiyetlerinden ve bu nedenle geleneksel (faizli) finans kurumlarıyla aralarına mesafe koyma eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu model, dini inançları gereği faizli işlemlere katılmak istemeyen bireyler için alternatif bir finansal çözüm sunarak, onların da ekonomik sisteme aktif bir şekilde dahil olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu model, inançlarına rağmen faiz yasağına uymayan kişilerin karşılaştığı sorunları ortadan kaldırarak, yeni bir alternatif finansal çözüm sunmaktadır. İslami kesimin dini kurallara uygun bankacılık hizmetlerine olan ihtiyacından doğan bu kurumlar, hızla gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu sayede, dini hassasiyetleri olan bireyler, finansal işlemlerini inançlarına uygun bir şekilde gerçekleştirebilme imkanına kavuşmuşlardır (Darçin, 2018, s. 4) İslami finans, İslam hukukuna uygun olarak faaliyet gösteren finansal işlemleri kapsar. Bu sistemin temel prensipleri şunlardır:

Faiz Yasağı (Riba): İslami finansın en temel prensibi, faizin yasaklanmasıdır. İslam hukukuna göre, faizli işlemler haksız kazanç olarak kabul edilir ve yasaklanmıştır. Bu nedenle, İslami finans kurumları, faizsiz finansal ürünler ve hizmetler sunar.

Risk Paylaşımı: İslami finans, risk paylaşımına dayalı bir sistemdir. Bu prensip, ticaret ve ortaklık esaslarına dayanır. Örneğin, mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) ve müşareke (ortaklık) gibi finansal araçlar, riskin ve kazancın taraflar arasında paylaşılmasını sağlar.

Varlığa Dayalı Finansman: İslami finans, varlığa dayalı finansman prensibini benimser. Bu prensip, finansal işlemlerin gerçek varlıklarla desteklenmesini ve spekülasyon işlemlerden kaçınılmasını gerektirir. Örneğin, murabaha (maliyet artı kâr) ve icara (kira) gibi finansal araçlar, varlığa dayalı finansman sağlar.

Etik ve Sosyal Sorumluluk: İslami finans, etik ve sosyal sorumluluk prensiplerine dayanır. Bu prensip, finansal işlemlerin adil, şeffaf ve sosyal açıdan sorumlu bir şekilde gerçekleştirilmesini gerektirir. İslami finans kurumları, sosyal sorumluluk projelerine ve hayır işlerine katkıda bulunur.

İslami bankacılık, İslam hukukuna uygun finansal ürünler ve hizmetler sunar. Bu ürünler ve hizmetler, konvansiyonel bankacılıktan farklı olarak faizsiz ve varlığa dayalıdır.

İslami finans, ekonomik ve sosyal açıdan önemli etkiler yaratmaktadır. Bu sistem, faizsiz finansal ürünler sunarak, ekonomik istikrarı ve adaleti sağlamayı amaçlar. İslami finans kurumları, risk paylaşımı ve varlığa dayalı finansman prensipleri sayesinde, ekonomik krizlere karşı daha dayanıklı bir yapı sunar.

Ayrıca, İslami finans, sosyal sorumluluk projelerine ve hayır işlerine katkıda bulunarak, toplumsal refahı artırmayı hedefler. İslami finans kurumları, mikrofinans ve sosyal sorumluluk projeleri aracılığıyla, düşük gelirli kesimlere finansal destek sağlar ve ekonomik kalkınmayı teşvik eder.

İslami finans kurumları ve bankacılık, İslam hukukuna uygun finansal işlemler sunarak, faizsiz ve etik bir finansal sistem oluşturur. Bu sistem, ekonomik istikrarı ve adaleti sağlamayı amaçlar ve toplumsal refahı artırmayı hedefler. İslami finans kurumları, modern finansal sistemin önemli bir parçası haline gelmiş ve dünya

genelinde geniş bir müşteri kitlesine ulaşmıştır. Gelecekte, İslami finansın daha da yaygınlaşması ve gelişmesi beklenmektedir.

2.2. Kaydi Para

2.2.1. Kaydi Paranın Tanımı ve Tarihçesi

Kaydi para, modern finansal sistemin temel taşlarından biridir ve bankacılık sektöründe önemli bir rol oynar. Kaydi para, fiziksel olarak var olmayan, ancak bankacılık sisteminde elektronik kayıtlar aracılığıyla var olan paradır. Bu para türü, bankalar ve finansal kuruluşlar tarafından yaratılır ve vadesiz mevduat hesaplarında tutulur. Kaydi para, çek, havale, EFT ve kredi kartı gibi ödeme araçlarıyla kullanılabilir. Bu para türü, modern ekonomilerde nakit paranın yerini büyük ölçüde almış ve finansal işlemlerin hızlanmasına katkıda bulunmuştur. Bankacılık sektörünün gelişimiyle birlikte, banka parası olarak da bilinen kaydi para yaygınlaşmıştır. Mevduat parası (Türk lirası cinsinden kaydi para) olarak da adlandırılan bu para türü, bankaların ellerinde bulundurdıkları mevduatlardan yarattıkları para olarak tanımlanabilir. Kaydi para, yeni paraların basılması ve dolaşıma sokulması anlamına gelmez. Aksine, mevcut paranın dijital olarak tanımlanmasıdır. Bu dijital tanımlama, bankaların finansal işlemleri daha etkin bir şekilde yönetmelerine olanak tanır ve ekonomik sistemin dijitalleşmesine katkıda bulunur (Coşkun & Yıldırım, 2023, s. 95).

Kaydi paranın kökenleri, bankacılığın gelişimiyle yakından ilişkilidir. Bankacılık sisteminin ilk dönemlerinde, insanlar değerli metalleri bankalara emanet eder ve karşılığında banknot alırlardı. Bu banknotlar, belirli bir miktar altın veya gümüş karşılığında çıkarılırdı ve bu nedenle temsili para olarak adlandırılırdı. Avrupa'da bankacılık sisteminin gelişmesiyle birlikte, bankalar, mevduat sahiplerine verdikleri kredilerle kaydi para yaratmaya başladılar. Bu dönemde, bankalar, mevduat sahiplerinin yatırdığı paraları kredi olarak vererek, ekonomiye yeni para arzı sağladılar. Bu süreç, kaydi paranın temelini oluşturdu ve bankacılık sisteminin büyümesine katkıda bulundu. Sanayii devrimi ile birlikte bankacılık sektörü hızla büyüdü ve kaydi para kullanımı yaygınlaştı. Bankalar, sanayicilere ve tüccarlara kredi sağlayarak, ekonomik büyümeyi teşvik ettiler. Bu dönemde, kaydi para, ekonomik faaliyetlerin finansmanında önemli bir rol oynadı. Merkez bankalarının kurulması ve para politikalarının uygulanmasıyla birlikte, kaydi para kullanımı daha da arttı. Merkez bankaları, para arzını kontrol ederek, ekonomik istikrarı sağlamaya çalıştılar.

Bu dönemde, kaydi para, nakit paranın yerini büyük ölçüde aldı ve finansal işlemler elektronik ortamda gerçekleştirilmeye başlandı.

Kaydi para, modern ekonomilerde önemli ekonomik etkiler yaratır. Bu para türü, bankacılık sisteminin likiditesini artırır ve finansal işlemlerin hızlanmasına katkıda bulunur. Kaydi para, bankacılık sisteminde likiditeyi artırır. Bankalar, mevduat sahiplerinin yatırdığı paraları kredi olarak vererek, ekonomiye yeni para arzı sağlarlar. Bu süreç, ekonomik büyümeyi teşvik eder ve yatırımların finansmanını sağlar. Kaydi para, ödeme sistemlerinin gelişmesine katkıda bulunur. Elektronik ödeme araçları, finansal işlemlerin hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar. Bu durum, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesine yardımcı olur. Kaydi para, merkez bankalarının para politikalarını daha etkin bir şekilde uygulamalarına olanak tanır. Merkez bankaları, para arzını kontrol ederek, enflasyonu ve ekonomik istikrarı sağlamaya çalışırlar. Kaydi para, bu süreçte önemli bir rol oynar. Kaydi para, finansal kapsayıcılığı artırır. Bankacılık hizmetlerine erişimi olan bireyler ve işletmeler, kaydi para aracılığıyla finansal işlemlerini gerçekleştirebilirler. Bu durum, ekonomik kalkınmayı teşvik eder ve gelir dağılımını iyileştirir. Kaydi para, modern finansal sistemin temel taşlarından biridir ve bankacılık sektöründe önemli bir rol oynar. Bu para türü, fiziksel olarak var olmayan, ancak bankacılık sisteminde elektronik kayıtlar aracılığıyla var olan paradır. Kaydi paranın tarihçesi, bankacılığın gelişimiyle yakından ilişkilidir ve ekonomik etkileri oldukça geniştir. Likidite artışı, ödeme sistemlerinin gelişimi, para politikalarının etkinliği ve finansal kapsayıcılık, kaydi paranın ekonomik etkileri arasında yer alır. Gelecekte, dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte kaydi paranın önemi daha da artacaktır. Bankacılık kuralları ve kurumlarının gelişmesiyle birlikte, ticari bankacılık da önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Kredi üretiminin kurumsal ve fonksiyonel bir yapıya kavuşması, mevduat hesaplarının önemini artırmış ve böylece insanlar kaydi (hesabi) parayı yoğun bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Günümüzde banka mevduat hesaplarındaki varlıklar, kaydi para olarak kabul edilmekte ve asıl para arzını oluşturmaktadır. Toplumlar artık fiziki (kâğıt) paraya ihtiyaç duymadan, banka hesapları, kartlar veya mobil uygulamalar aracılığıyla bu kaydi paraları istedikleri gibi kullanabilmektedir. Bu dijital dönüşüm, finansal işlemleri daha hızlı ve kolay hale getirmiştir (Tiryaki, 2024, s. 74).

İslam tarihinde kaydi paranın kullanımı, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Özellikle İslam'ın altın çağı olarak bilinen dönemde, ticaret yollarının genişlemesi ve ekonomik ilişkilerin karmaşıklaşması, kaydi paranın kullanımını teşvik etmiştir. Bu dönemde, tüccarlar ve bankacılar arasında yapılan işlemler, fiziksel para yerine kaydi para aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Kaydi paranın ilk örneklerinden biri, İslam dünyasında yaygın olarak kullanılan sakk adı verilen finansal belgelerle ilişkilidir. Sakk, modern çek sistemine benzer bir şekilde, belirli bir miktar paranın ödenmesini garanti eden yazılı bir belgedir. Bu belgeler, tüccarlar arasında güvenli ve hızlı ödeme yöntemleri sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Örneğin, bir tüccar, başka bir tüccara borcunu ödemek için sakk kullanabilir ve bu belge, borcun ödeneceği miktarı ve tarihi belirtir. Bu şekilde, fiziksel para taşımak yerine, kaydi para kullanılarak işlemler gerçekleştirilmiştir.

Abbasiler döneminde, İslam dünyasında ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin daha da gelişmesiyle birlikte kaydi paranın kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu dönemde, ticaret yollarının genişlemesi ve ekonomik ilişkilerin karmaşıklaşması, kaydi paranın kullanımını teşvik etmiştir. Abbasiler, ticaretin finansmanında ve büyük ticari işlemlerin gerçekleştirilmesinde kaydi parayı etkin bir şekilde kullanmışlardır. Bu süreçte, tüccarlar ve bankacılar arasında yapılan işlemler, fiziksel para yerine kaydi para aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kaydi paranın kullanımı daha da yaygınlaşmıştır. Osmanlı bankaları, ticaretin ve yatırımın teşvik edilmesi amacıyla kaydi para yaratmış ve bu parayı kredi olarak tüccarlara sunmuştur. Bu dönemde, Osmanlı Bankası gibi kurumlar, kaydi para aracılığıyla ekonomik faaliyetleri desteklemiş ve ticaretin genişlemesine katkıda bulunmuştur. Bankalar, müşterilerine kredi sağladığında, bu krediler kaydi para olarak hesaplara geçirilmiş ve ticaretin finansmanı için kullanılmıştır. Cehbezler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde önemli finansal araçlar olarak ortaya çıkmışlardır. Cehbezler, ticaretin ve yatırımın finansmanında kritik bir rol oynamış ve kaydi paranın kullanımını yaygınlaştırmışlardır. Cehbezler, tüccarlar arasında güvenilir araçlar olarak faaliyet göstermiş ve büyük ticari işlemlerin finansmanını sağlamışlardır. Bu süreçte, cehbezler tarafından verilen senetler ve diğer finansal belgeler, kaydi para olarak kabul edilmiştir. Bu belgeler, ticari işlemlerin güvenli ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanımıştır.

Kaydi paranın İslam ekonomisindeki rolü, faizsiz bankacılık prensipleriyle uyumlu bir şekilde gelişmiştir. İslam'ın faiz yasağı, bankaların faizsiz kredi ve finansman yöntemleri geliştirmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, kaydi para, ticaret ve yatırım faaliyetlerinde likidite sağlamak için kullanılmıştır. Örneğin, murabaha ve mudarebe gibi İslami finansal araçlar, kaydi paranın etkin bir şekilde kullanılmasını mümkün kılmıştır. İslam tarihinde kaydi para, ekonomik ve finansal sistemlerin gelişiminde kritik bir rol oynamış ve ticaretin ve yatırımın teşvik edilmesine katkıda bulunmuştur. İlk örneklerden başlayarak cehbezlerin rolüne kadar uzanan süreçte, kaydi paranın kullanımı İslam dünyasında ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklemiştir. Bu tür para, ticaretin ve yatırımın finansmanı için önemli bir araç olarak kabul edilmiştir.

2.2.2. Kaydi Para Üretim Süreci ve İşleyişi

Kaydi para, fiziksel olarak var olmayan, ancak bankacılık sisteminde elektronik kayıtlar aracılığıyla var olan paradır. Bu para türü, bankalar ve finansal kuruluşlar tarafından yaratılır ve vadesiz mevduat hesaplarında tutulur. Kaydi para, çek, havale, EFT ve kredi kartı gibi ödeme araçlarıyla kullanılabilir. Bu para türü, modern ekonomilerde nakit paranın yerini büyük ölçüde almış ve finansal işlemlerin hızlanmasına katkıda bulunmuştur.

Bankalara yatırılan para, mevduat sahiplerinin çekler, banka çekleri ve ödeme emirleri gibi araçlarla kullanabileceği bir kısmı tutulurken, geri kalanı borçlulara ödünç verilir. Bu durum, paranın aynı anda birden fazla kişi tarafından kullanılabilmesine olanak tanır. Kredi olarak verilen miktar, aynı bankada veya başka bir bankada yeni bir mevduat olarak kaydedilir. Bu yeni mevduatın bir kısmı tutulur ve geri kalanı tekrar başka birine borç verilir. Bu süreç ekonomide tekrarlandığında, kredi ve mevduat miktarları aynı anda artar, ancak fiziksel para stoğu toplam kredi ve mevduatın yalnızca küçük bir kısmı olarak kalır. Böylece, para adeta yoktan var edilmiş olur (Javaid, 2017, ss. 6-7). Rothbard, kısmi rezerv bankacılığının, bankaların ellerinde bulunan varlıklardan daha fazla ödeme taahhüdünde bulunmaları anlamına geldiğini ve bunun açık bir dolandırıcılık olduğunu savunmaktadır Rothbard'a göre, bankaların uygulamakta olduğu kısmi rezerv bankacılığı sistemi, özünde, meşrulaştırılmış bir sahtecilik faaliyetine tekabül etmektedir. Bu bağlamda Rothbard, kısmi rezerv bankacılığının, serbest piyasa ekonomisinin hem ahlaki temellerine hem

de temel kurum ve mekanizmalarına yönelik yıkıcı bir tehdit oluşturduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle, tam rezerv bankacılığı prensiplerini hararetle savunan Rothbard, kendi önerisinin, Irving Fisher'ın ortaya koyduğu Chicago Planı'ndan mühim bir farklılık arz ettiğini vurgulamaktadır: Rothbard'ın önerisinde, bankaların tutması gereken rezervlerin, günümüzdeki gibi kâğıt para şeklinde değil, bilakis altın veya gümüş gibi reel emtialar cinsinden olması gerekmektedir. Rothbard, bu yaklaşımın benimsenmesiyle, finansal sistemin çok daha güvenilir ve istikrarlı bir yapıya kavuşacağını öngörmektedir. Ayrıca, tam rezerv bankacılığı sistemi, ekonomik krizlerin önlenmesine ve finansal istikrarın korunmasına katkıda bulunacaktır. Rothbard'ın bu görüşleri, bankacılık sisteminin işleyişine dair önemli bir eleştiri sunmakta ve alternatif bir model önermektedir (Rothbard, 1962, ss. 43-44).

Kaydi para üretim süreci, bankaların kredi verme faaliyetleriyle başlar. Bu süreç, bankaların mevduat sahiplerinden topladıkları paraları kredi olarak vermesiyle gerçekleşir. Kaydi para üretim süreci şu adımlardan oluşur:

Mevduat Kabulü: Bankalar, müşterilerinden mevduat kabul ederler. Bu mevduatlar, vadesiz mevduat hesaplarında tutulur ve müşteriler tarafından çek, havale veya EFT gibi işlemlerle kullanılabilir.

Kredi Verme: Bankalar, mevduat sahiplerinden topladıkları paraları kredi olarak verirler. Örneğin, bir müşteri bankaya 100 TL yatırdığında, banka bu paranın bir kısmını zorunlu karşılık olarak merkez bankasında tutar ve geri kalanını kredi olarak verir. Bu kredi, ekonomiye yeni para arzı sağlar.

Para Çarpanı: Kaydi para üretim sürecinde, para çarpanı etkisi önemli bir rol oynar. Para çarpanı, bankaların verdikleri kredilerin tekrar mevduat olarak bankacılık sistemine dönmesi ve bu mevduatların tekrar kredi olarak verilmesi sürecini ifade eder. Bu süreç, ekonomideki para arzını artırır. Örneğin, bir banka 100 TL kredi verdiğinde, bu para başka bir banka hesabına yatırılır ve tekrar kredi olarak verilir. Bu döngü, para arzının katlanarak artmasına neden olur.

Zorunlu Karşılık Oranı: Merkez bankaları, bankaların mevduatlarının belirli bir yüzdesini zorunlu karşılık olarak tutmalarını zorunlu kılar. Bu oran, para arzını kontrol etmek ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla kullanılır. Zorunlu karşılık oranı, kaydi para üretim sürecinde önemli bir faktördür. Örneğin, zorunlu karşılık oranı %10 ise, bankalar mevduatlarının %10'unu merkez bankasında tutmak zorundadır. Zorunlu

rezerv oranının düşmesi, bankaların daha fazla serbest rezerve sahip olmasına olanak tanır. Bu durum, mevduat-kredi mekanizması aracılığıyla yaratılan kaydi para miktarının artmasına yol açar. Böylece, bankalar daha fazla kredi verebilir ve ekonomik faaliyetler canlanır. Bu süreç, finansal sistemin likiditesini artırarak, ekonomik büyümeyi destekler (Aydın, t.y., s. 35).

Kaydi para, bankacılık sisteminde çeşitli finansal işlemler aracılığıyla kullanılır. Bu işlemler, ekonomik faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesini sağlar. Kaydi paranın işleyişi şu şekildedir:

Ödeme İşlemleri: Kaydi para, çek, havale, EFT ve kredi kartı gibi ödeme araçlarıyla kullanılır. Bu işlemler, ekonomik faaliyetlerin hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar. Örneğin, bir müşteri, başka bir müşteriye havale yaparak ödeme yapabilir veya kredi kartı ile alışveriş yapabilir.

Kredi İşlemleri: Kaydi para, bankaların kredi verme faaliyetlerinde kullanılır. Bankalar, müşterilere kredi vererek, ekonomik büyümeyi teşvik ederler. Bu krediler, bireysel müşteriler için tüketici kredileri, konut kredileri ve taşıt kredileri gibi çeşitli türlerde olabilir. İşletmeler için ise ticari krediler, yatırım kredileri ve işletme sermayesi kredileri gibi seçenekler mevcuttur.

Para Politikası: Kaydi para, merkez bankalarının para politikalarını uygulamalarında önemli bir rol oynar. Merkez bankaları, para arzını kontrol ederek, enflasyonu ve ekonomik istikrarı sağlamaya çalışırlar. Kaydi para, bu süreçte önemli bir araçtır. Örneğin, merkez bankaları, zorunlu karşılık oranlarını değiştirerek, bankaların kredi verme kapasitelerini etkileyebilirler.

Tablo 2. Kaydi Para Üretim Süreci

Adım	İşlem	Açıklama
1. Mevduat Kabulü	Müşteri bankaya 100 TL yatırır	Banka, mevduatı vadesiz mevduat hesabında tutar
2. Zorunlu Karşılık	Banka, mevduatın %10'unu zorunlu karşılık olarak merkez bankasında tutar	Zorunlu karşılık oranı %10 ise, 100 TL mevduatın 10 TL'si merkez bankasında tutulur
3. Kredi Verme	Banka, mevduatın %90'ını kredi olarak verir	100 TL mevduatın 90 TL'si kredi olarak verilir
4. Yeni Mevduat	Kredi verilen 90 TL, başka bir banka hesabına yatırılır	Bu para, başka bir banka hesabında yeni mevduat olarak tutulur
5. Zorunlu Karşılık	Yeni mevduatın %10'u zorunlu karşılık olarak tutulur	90 TL mevduatın 9 TL'si merkez bankasında zorunlu karşılık olarak tutulur
6. Kredi Verme	Yeni mevduatın %90'ı kredi olarak verilir	90 TL mevduatın 81 TL'si kredi olarak verilir
7. Döngü Devamı	Bu süreç, para çarpanı etkisiyle devam eder	Her yeni kredi, yeni mevduat ve yeni zorunlu karşılık döngüsünü başlatır

Kaydi para, modern finansal sistemin temel taşlarından biridir ve bankacılık sektöründe önemli bir rol oynar. Kaydi paranın üretim süreci, bankaların kredi verme faaliyetleriyle başlar ve para çarpanı etkisiyle ekonomideki para arzı artar. Kaydi para, ödeme işlemleri, kredi işlemleri ve para politikası uygulamalarında kullanılarak, ekonomik faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesini sağlar. Gelecekte, dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte kaydi paranın önemi daha da artacaktır.

2.2.3. Kaydi Para Çeşitleri

Kaydi para, modern finansal sistemlerin temel taşlarından biri olarak kabul edilir ve ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmını yönlendiren önemli bir unsurdur. Kaydi para, fiziksel olarak var olmayan, ancak bankacılık sistemleri ve dijital platformlar aracılığıyla yaratılan ve kullanılan bir para türüdür. Bu para türü, ekonomik işlemlerin hızlanmasına ve kolaylaşmasına katkıda bulunurken, aynı zamanda finansal sistemlerin daha karmaşık ve entegre hale gelmesini sağlar.

Ticari Banka Kaydi Parası:

Ticari banka kaydi parası, bankalar tarafından yaratılan ve kullanılan kaydi para türüdür. Bu para, bankaların kredi verme ve mevduat kabul etme işlemleri aracılığıyla yaratılır. Bankalar, mevduat sahiplerinden topladıkları paraları kredi olarak vererek kaydi para yaratır. Bu süreç, ekonomik faaliyetlerin finansmanında önemli bir rol oynar ve para arzının genişlemesine katkıda bulunur. Ticari banka kaydi parası, genellikle vadesiz mevduat hesapları ve çek hesapları aracılığıyla kullanılır. Bu hesaplar, günlük işlemler için kullanılır ve genellikle çek, havale ve elektronik transferler aracılığıyla işlem görür.

Merkez Bankası Kaydi Parası:

Merkez bankası kaydi parası, merkez bankaları tarafından yaratılan ve kullanılan kaydi para türüdür. Bu para, bankaların merkez bankasından borç alması veya merkez bankasının bankalardan tahvil, döviz gibi varlıkları satın alması halinde oluşur. Bankalar, sahip oldukları mevduatın bir bölümünü merkez bankası hesaplarında tutmak zorundadır ve bu mevduatların toplamına merkez bankası parası denir. Merkez bankası kaydi parası, bankaların likidite yönetiminde ve para politikalarının uygulanmasında önemli bir rol oynar.

İslami Finans Kurumlarında Kaydi Para:

İslami finans kurumlarında kaydi para, İslami finans prensiplerine uygun olarak yaratılan ve kullanılan kaydi para türüdür. İslami finans, faizsiz bankacılık prensiplerine dayanır ve bu nedenle kaydi para yaratma süreçleri de bu prensiplere uygun olarak gerçekleştirilir. İslami finans kurumları, mevduat sahiplerinden topladıkları paraları faizsiz finansman yöntemleriyle kullanarak kaydi para yaratır. Bu süreç, genellikle kâr-zarar ortaklığı, murabaha (maliyet artı kâr) ve mudarebe (emek-

sermaye ortaklığı) gibi yöntemlerle gerçekleştirilir. İslami finans kurumlarında kaydi para, ekonomik faaliyetlerin finansmanında ve para arzının genişlemesinde önemli bir rol oynar.

Kaydi para, modern ekonomik sistemlerin vazgeçilmez bir unsuru olarak, ekonomik faaliyetlerin hızlanmasına ve kolaylaşmasına katkıda bulunur. Ticari banka kaydi parası, merkez bankası kaydi parası ve İslami finans kurumlarında kaydi para gibi çeşitli biçimleriyle, kaydi para, finansal sistemlerin daha karmaşık ve entegre hale gelmesini sağlar. Bu para türü, bankalar ve finansal kurumlar tarafından yaratılır ve kullanılırken, ekonomik işlemlerin hızlanmasına ve maliyetlerin düşmesine yardımcı olur. Kaydi para, gelecekte de ekonomik sistemlerin temel taşlarından biri olmaya devam edecektir.

2.3. Kredi Kavramı

2.3.1. Kredinin Tanımı ve Tarihçesi

Kredi, modern ekonomilerin temel taşlarından biri olarak, bireylerin ve kurumların finansal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılan bir araçtır. Kredi, bir tarafın (kredi veren) diğer tarafa (kredi alan) belirli bir süre sonra geri ödemek üzere para veya kaynak sağlamasıdır. Bu işlem, güven ve itibar esasına dayanır ve ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağlar. Kredinin kökeni, insanlık tarihinin erken dönemlerine kadar uzanır ve zaman içinde evrilerek günümüzdeki karmaşık finansal sistemlerin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Kredi, genel anlamda, bir kişinin veya kurumun belirli bir süre sonra geri ödemek üzere borç aldığı para veya kaynak olarak tanımlanabilir. Bu süreçte, kredi veren taraf, kredi alan tarafa belirli bir miktar para veya kaynak sağlar ve bu kaynak, belirli bir faiz oranı ve geri ödeme planı çerçevesinde geri ödenir. Kredinin temel unsurları arasında kredi veren, kredi alan, kredi miktarı, faiz oranı ve geri ödeme süresi yer alır. Kredi, bireylerin ve kurumların finansal ihtiyaçlarını karşılamalarına, yatırımlarını finanse etmelerine ve ekonomik faaliyetlerini sürdürmelerine olanak tanır.

Kredi kelimesi, Latince "credere" (inanmak, güvenmek) fiilinden türemiştir. Bu kelime, Fransızca "crédit" ve İtalyanca "credito" kelimeleri aracılığıyla Türkçeye geçmiştir. Latince "credere" kelimesi, güven ve itimat anlamlarını taşır ve bu bağlamda kredi, bir kişinin veya kurumun diğerine duyduğu güveni ifade eder. Kredinin etimolojik kökeni, güven ve itimat kavramlarına dayanır ve bu da kredi işlemlerinin

temelini oluşturur. Kredi, aynı zamanda, alacaklı ve borçlu arasındaki güven ilişkisini ve borcun geri ödeneceğine dair inancı temsil eder.

Kredinin tarihçesi, insanlık tarihinin erken dönemlerine kadar uzanır. İlk kredi uygulamaları, tarım toplumlarında ortaya çıkmış ve çiftçilerin tohum, ekipman ve diğer tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmıştır. Bu dönemde, kredi işlemleri genellikle sözlü anlaşmalar ve güven esasına dayanarak gerçekleştirilmiştir. Antik Mezopotamya, Antik Mısır ve Antik Yunan gibi medeniyetlerde, kredi işlemleri yazılı belgeler ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Ortaçağda, kredi uygulamaları daha da gelişmiş ve ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte kredi işlemleri de artmıştır. Bu dönemde, tüccarlar ve zanaatkarlar, ticari faaliyetlerini finanse etmek amacıyla kredi kullanmışlardır. Ortaçağ Avrupa'sında, bankacılık sisteminin temelleri atılmış ve kredi işlemleri daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. İtalyan şehir devletleri, özellikle Floransa ve Venedik, bankacılık ve kredi işlemlerinde öncü rol oynamışlardır.

Rönesans dönemi, kredi ve bankacılık sistemlerinin daha da geliştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, bankalar, kredi işlemlerini daha sistematik ve güvenilir bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla çeşitli finansal araçlar ve yöntemler geliştirmişlerdir. Bank of England'ın 1694 yılında kurulması, modern bankacılık sisteminin ve kredi işlemlerinin gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, kredi işlemleri, ticaretin ve sanayinin finansmanında önemli bir rol oynamıştır.

Sanayi Devrimi ile birlikte, kredi işlemleri daha da yaygınlaşmış ve karmaşık hale gelmiştir. Bu dönemde, sanayi işletmeleri, fabrikalar ve altyapı projeleri gibi büyük ölçekli yatırımların finansmanında kredi kullanımı artmıştır. Bankalar, sanayi devriminin finansmanında önemli bir rol oynamış ve kredi işlemleri, ekonomik büyümenin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. 20. yüzyılda, kredi işlemleri, bireysel tüketim harcamalarının finansmanında da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, tüketici kredileri, konut kredileri ve taşıt kredileri gibi çeşitli kredi türleri ortaya çıkmıştır. Günümüzde, kredi işlemleri, modern finansal sistemlerin temel unsurlarından biri olarak, bireylerin ve kurumların finansal ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanır. Kredi işlemleri, bankalar, finansal kurumlar ve diğer kredi veren kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Kredi kartları, dijital kredi platformları ve diğer yenilikçi finansal araçlar, kredi işlemlerinin daha hızlı, güvenli

ve erişilebilir hale gelmesini sağlamıştır. Kredi, modern ekonomilerin vazgeçilmez bir unsuru olarak, bireylerin ve kurumların finansal ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanır. Kredinin tarihçesi, insanlık tarihinin erken dönemlerine kadar uzanır ve zaman içinde evrilerek günümüzdeki karmaşık finansal sistemlerin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Kredi işlemleri, ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağlar ve bireylerin ve kurumların yatırımlarını finanse etmelerine, tüketim harcamalarını karşılamalarına ve ekonomik büyümeye katkıda bulunmalarına olanak tanır. Kredinin tanımı ve tarihçesi, modern finansal sistemlerin anlaşılmasında önemli bir rol oynar ve gelecekte de ekonomik faaliyetlerin temel unsurlarından biri olmaya devam edecektir.

2.3.2. Kredi Çeşitleri ve Araçları

Modern ekonomik yapının temel dinamiklerinden biri olan kredi mekanizması, fonların belirli bir süre için, geri ödeme taahhüdüyle birlikte, ihtiyaç duyan ekonomik birimlere aktarılmasını ifade eder. Kaydi para sisteminin işleyişi içinde yaratılan ve ekonomik aktivite üzerinde derin etkileri bulunan kredinin mahiyetini ve etkilerini tam olarak kavrayabilmek, öncelikle onun farklı biçimlerini ve kullanım araçlarını anlamayı gerektirir. Kredi, tek bir homojen yapıdan ziyade, çeşitli kriterlere göre sınıflandırılabilen karmaşık ve çok yönlü bir olgudur; bu sınıflandırma, kredinin vadesi, kullanım amacı, teminat durumu, borçlanan tarafın niteliği gibi pek çok faktöre dayanır ve her bir kredi türü, kendine özgü risk ve getiri profili ile finansal sistem içinde farklı bir işlev görür. Modern finans sisteminde kredi mekanizmaları, ekonomik büyüme ve sermaye dağılımının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Ancak İslam iktisadı perspektifinden bakıldığında, konvansiyonel kredi modellerinin *riba* (faiz) temelli yapısı, bu araçların İslami prensiplerle uyumunu sorgulanır hale getirmektedir. Bu bağlamda, kredi çeşitleri ve araçları hem geleneksel finans sisteminin hem de İslami finansın metodolojik farklılıkları ışığında değerlendirilmelidir.

Kredilerin sınıflandırılmasında en yaygın kullanılan ölçütlerden biri **vade** yapısıdır. Bu perspektiften bakıldığında krediler; genellikle bir yıla kadar olan geri ödeme sürelerini kapsayan, işletmelerin dönemsel likidite ihtiyaçlarını veya bireylerin kısa süreli finansman gereksinimlerini karşılamaya yönelik **kısa vadeli krediler**; bir ila beş yıl gibi bir zaman dilimini içeren, genellikle makine-teçhizat alımı gibi duran varlık yatırımlarını veya orta ölçekli projeleri finanse eden **orta vadeli krediler**; ve beş yılı aşan, çoğunlukla büyük altyapı projeleri, fabrika kurulumları veya konut

edinimleri gibi uzun soluklu yatırımlara kaynak sağlayan **uzun vadeli krediler** olarak üç ana grupta incelenebilir. Vade uzadıkça, krediye içkin olan belirsizlik ve risk unsurlarının genellikle arttığı gözlemlenir.

Bir diğer önemli sınıflandırma eksenini, **krediyi kullanan tarafın kimliği**dir. Bireylerin kişisel tüketim harcamaları, dayanıklı tüketim malı alımı veya konut edinimi gibi amaçlarla kullandıkları finansman **tüketici kredileri** veya **bireysel krediler** olarak adlandırılır. Ticari işletmelerin ise faaliyetlerini sürdürmek (işletme sermayesi ihtiyacı) veya yatırımlarını finanse etmek (yatırım kredileri) amacıyla başvurdukları krediler **ticari krediler** veya **kurumsal krediler** kategorisine girer. Bunların yanı sıra, kamu kurum ve kuruluşlarının veya devletlerin çeşitli projelerini finanse etmek ya da bütçe açıklarını kapatmak amacıyla kullandıkları krediler ise **kamu kredileri** olarak tanımlanır. Her bir borçlu segmentinin kredi ihtiyacının niteliği ve risk yapısı farklılık gösterir.

Kredinin **kullanım amacı** da sınıflandırmada belirleyici bir rol oynar. Örneğin, bir işletmenin hammadde alımı veya maaş ödemeleri gibi günlük operasyonel giderlerini karşılamak üzere aldığı kredi **işletme kredisi** iken, yeni bir üretim hattı kurmak için aldığı kredi **yatırım kredisi** niteliğindedir. Benzer şekilde, bireylerin ev alımı için kullandıkları uzun vadeli ve genellikle teminatlı krediler **konut kredisi (mortgage)** olarak özel bir kategori oluşturur.

Teminat unsuru, kredilerin sınıflandırılmasında kritik bir başka faktördür. Kredinin geri ödenmemesi riskine karşılık borçludan gayrimenkul, menkul kıymet veya başka bir ekonomik değer güvence olarak gösterildiği krediler **teminatl (veya rehinli) krediler**dir. Herhangi bir maddi teminat alınmaksızın, yalnızca borçlunun kredibilitesine, itibarına ve geri ödeme gücüne dayanılarak verilen krediler ise **teminatsız (veya açık) krediler** olarak bilinir. Teminatsız krediler, genellikle daha yüksek bir risk taşıdığı için daha sıkı değerlendirme süreçlerine tabi tutulur.

Son olarak, krediler **veriliş biçimine** göre de ayrışır. Borçluya doğrudan nakit fon akışı sağlayan krediler **nakdi krediler** olarak isimlendirilirken, bankanın fiilen bir ödeme yapmaksızın belirli bir risk veya sorumluluğu üstlendiği, bir nevi güvence sağladığı işlemler **gayrinakdi krediler** kapsamındadır. Gayrinakdi kredilere örnek olarak, bankaların müşterilerinin üçüncü şahıslara olan borçlarını veya taahhütlerini garanti ettiği **teminat mektupları** veya uluslararası ticarete sıklıkla kullanılan

akreditifler gösterilebilir. Bu tür krediler doğrudan bir fon çıkışı yaratmasa da banka için potansiyel bir yükümlülük ve risk unsuru taşır.

Bu temel sınıflandırmaların ötesinde, finansal piyasaların gelişimiyle birlikte bono ve tahvil ihracı gibi borçlanma senetleri, faktoring, forfaiting, finansal kiralama (leasing) gibi özel finansman teknikleri de geniş anlamda kredi mekanizmasının farklı araçları ve uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu çeşitlilik, kredinin modern ekonomilerdeki merkezi rolünü ve finansal sistem içerisindeki karmaşık işleyişini gözler önüne sermektedir.

Kredi faiz oranları, kredi türüne, vade süresine ve kredi alıcısının kredi notuna göre değişiklik gösterir. Kredi notu, kredi alıcısının geçmiş kredi ödeme performansını gösteren bir puanlama sistemidir ve kredi başvurularında önemli bir rol oynar. Yüksek kredi notuna sahip bireyler, daha düşük faiz oranları ve daha avantajlı kredi koşulları ile kredi kullanma imkanına sahip olabilirler.

Kredi limitleri, kredi veren kuruluş tarafından belirlenen ve kredi alıcısının kullanabileceği azami kredi miktarını ifade eder. Kredi limitleri, kredi alıcısının gelir düzeyi, kredi notu ve kredi geçmişi gibi faktörlere göre belirlenir. Kredi limitleri, kredi alıcısının finansal durumuna ve ödeme kapasitesine uygun olarak belirlenir ve kredi kullanımında önemli bir rol oynar.

Kredi başvurusu süreci, kredi alıcısının kredi veren kuruluşa başvuruda bulunması ile başlar. Kredi başvurusu sırasında, kredi alıcısının gelir durumu, kredi notu ve kredi geçmişi gibi bilgiler değerlendirilir. Kredi başvurusu onaylandığında, kredi alıcısına belirli bir kredi limiti ve faiz oranı ile kredi verilir. Kredi geri ödemeleri, belirlenen vade süresi boyunca düzenli taksitler halinde yapılır. Konvansiyonel bankacılıkta rotatif krediler, sendikasyon kredileri ve proje finansmanı gibi enstrümanlar, İslami finans kurumları tarafından şer'i prensiplere uygun şekilde yeniden tasarlanmaktadır. Örneğin, birden fazla kurumun katılımıyla gerçekleştirilen sendikasyon kredileri, İslami bankacılıkta müşareke formatında yapılandırılabilir. Proje finansmanı ise istisna (sipariş üzerine üretim) akdiyle gerçekleştirilebilir; böylece finansman reel bir üretim sürecine bağlanarak kaydi para sistemindeki soyut kredi genişlemesinden farklılaştırılır.

İslam iktisadı perspektifinden kredilendirme mekanizmasının en önemli özelliği, finansal işlemlerin ekonomik faaliyetle sıkı bağlantısıdır. Kaydi para

sisteminde bankalar tarafından ex nihilo (yoktan) yaratılan kredi, İslami finansta ancak reel bir ekonomik aktivite veya varlık karşılığında oluşturulabilir. Bu ilke, para arzının gerçek ekonomik büyümeyle orantılı genişlemesini sağlayarak enflasyonist etkileri sınırlandırma potansiyeli taşır.

Günümüzde finansal teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, İslami kredi alternatifleri de çeşitlenmektedir. Kitle fonlaması platformlarının İslami versiyonları, küçük yatırımcıların reel sektör projelerine doğrudan katılımını sağlarken; sukuk (İslami tahvil) yapıları, büyük ölçekli projelerin finansmanında konvansiyonel tahvillere alternatif oluşturmaktadır. Bu gelişmeler, kaydi para sisteminin kredilendirme mekanizmalarına İslami bir perspektiften yaklaşımı zenginleştirmektedir.

Risk değerlendirmesi gerek konvansiyonel gerekse İslami kredi sisteminde vazgeçilmez bir unsurdur. Ancak İslami finansta risk değerlendirmesi sadece geri ödeme kapasitesine değil, aynı zamanda finansmanın yöneldiği faaliyetin İslami prensiplere uygunluğuna da odaklanır. Kaydi para sisteminde kredi değerlendirmesinin temelini oluşturan faiz oranı mekanizması yerine, İslami finansta kâr paylaşım oranları veya kira bedelleri gibi alternatif fiyatlama mekanizmaları kullanılır.

Makroekonomik istikrar açısından kredilendirme mekanizmasının kontrollü işleyişi, İslam iktisadında da büyük önem taşır. Konvansiyonel sistemde görülen aşırı kredi genişlemesi ve finansal balonlar, İslami ilkelerle uyumlu olmayan spekülasyon faaliyetleri tetikleyebilir. Bu nedenle, İslami finans kurumları için geliştirilen düzenleyici çerçeve, kaydi para sistemindeki kontrolsüz kredi genişlemesini önleyici nitelikte olmalıdır. Faiz yasağı, belirsizlikten (garar) kaçınma ve reel varlık temelli işlem yapma prensipleri, kredilendirme mekanizmasının yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılar. Bu dönüşüm sadece teknik bir değişiklik değil, ekonomik sistemin dayandığı felsefi temellerin yeniden ele alınmasını içeren kapsamlı bir süreçtir.

2.3.3. Kredi Piyasaları ve Faizin Rolü

Kredi piyasaları, modern ekonomilerin temel yapı taşlarından biridir. Bu piyasalar, bireylerin ve kurumların finansal ihtiyaçlarını karşılamak için borç alıp verdikleri platformlardır. Kredi piyasalarının etkinliği, ekonomik büyüme ve istikrar açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, faiz oranları kredi piyasalarının

işleyişinde merkezi bir rol oynar. Faiz oranları, kredi maliyetini belirlerken aynı zamanda tasarruf ve yatırım kararlarını da şekillendirir.

Faiz oranlarının kredi piyasaları üzerindeki etkisi, çeşitli ekonomik teoriler ve ampirik çalışmalarla geniş çapta incelenmiştir. Faiz oranları, kredi talebini ve arzını doğrudan etkileyen bir faktördür. Yüksek faiz oranları, borçlanma maliyetini artırarak kredi talebini düşürürken, düşük faiz oranları kredi talebini teşvik eder. Bu durum, ekonomik aktivitenin hızlanmasına veya yavaşlamasına neden olabilir. Geleneksel finans sistemlerinden farklı olarak, İslami finansman faize dayalı kredilere yer vermez. İslami finansmanda kredi neredeyse hiç kullanılmadığından, kredi genişlemesi veya daralması, devletin faiz oranlarını sabitlemesi veya hedeflemesi gibi durumlar ve borçlular ile alacaklılar arasında bir çatışma yaşanmaz. İslami finans, iki aşamalı bir finansal sistem olarak tanımlanabilir: yurtiçi ve yurtdışı ödemeler için %100 rezervli bir saklama ve koruma bankacılık sistemi; ve gerçek tasarrufları (yurtiçi veya yurtdışı) doğrudan özel veya kamu projelerine (yurtiçi veya yurtdışı) veya dolaylı olarak borsa aracılığıyla yerli veya yabancı hissedarlara yönlendiren bir kar-zarar paylaşım yatırım bankacılık sistemi denebilir (Askari & Krichene, 2014, s. 28).

Kredi piyasalarının işleyişinde faiz oranlarının rolü, sadece kredi talebi ve arzı ile sınırlı değildir. Faiz oranları, aynı zamanda bankaların ve diğer finansal kurumların karlılığını da etkiler. Bankalar, mevduat sahiplerine ödedikleri faiz oranları ile kredi verdikleri müşterilerden aldıkları faiz oranları arasındaki farktan gelir elde ederler. Bu fark, bankaların net faiz marjını oluşturur ve bankaların karlılığını belirler. Faiz oranlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de önemli bir araştırma konusudur. Düşük faiz oranları, yatırım harcamalarını teşvik ederek ekonomik büyümeyi destekler. Ancak, aşırı düşük faiz oranları, finansal istikrarsızlığa yol açabilir ve varlık balonlarının oluşmasına neden olabilir. Bu nedenle, merkez bankaları faiz oranlarını belirlerken dikkatli bir denge gözetmek zorundadır.

Kredi piyasalarının etkinliği, ekonomik kriz dönemlerinde daha da önem kazanır. Finansal krizler, kredi piyasalarının işleyişini bozarak ekonomik durgunluğa yol açabilir. Bu tür dönemlerde, merkez bankaları ve hükümetler, kredi piyasalarını desteklemek için çeşitli politika araçlarını devreye sokarlar. Faiz oranlarının düşürülmesi, likidite enjeksiyonları ve kredi garanti programları bu araçlar arasında yer alır.

Kredi piyasalarının işleyişinde faiz oranlarının rolü, sadece ekonomik büyüme ve istikrar açısından değil, aynı zamanda finansal piyasaların genel sağlığı açısından da önemlidir. Faiz oranları, finansal varlıkların değerlemesinde kritik bir rol oynar. Örneğin, hisse senetleri ve tahviller gibi finansal varlıkların değeri, gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değeri üzerinden hesaplanır ve bu hesaplamada kullanılan iskonto oranı, faiz oranlarına bağlıdır. Dolayısıyla, faiz oranlarındaki değişimler, finansal varlıkların değerinde önemli dalgalanmalara yol açabilir. Ayrıca, faiz oranlarının uluslararası sermaye akımları üzerindeki etkisi de göz ardı edilmemelidir. Yüksek faiz oranları, yabancı yatırımcılar için cazip hale gelerek ülkeye sermaye girişini artırabilir. Ancak, bu durum aynı zamanda yerel para biriminin değer kazanmasına ve ihracatın rekabet gücünün azalmasına yol açabilir. Düşük faiz oranları ise sermaye çıkışlarına ve yerel para biriminin değer kaybetmesine neden olabilir.

Faiz oranlarının belirlenmesinde merkez bankalarının rolü büyüktür. Merkez bankaları, para politikası araçlarıyla faiz oranlarını kontrol eder ve ekonomik hedeflere ulaşmaya çalışır. Örneğin, enflasyonu kontrol altına almak için faiz oranlarını artırabilir veya ekonomik durgunluğu aşmak için faiz oranlarını düşürebilir. Bu bağlamda, merkez bankalarının bağımsızlığı ve kredibilitesi, faiz oranlarının etkin bir şekilde kullanılmasında kritik öneme sahiptir. Kredi piyasaları ve faiz oranları arasındaki ilişki, ekonomik istikrar ve büyüme açısından kritik öneme sahiptir. Faiz oranlarının doğru bir şekilde belirlenmesi ve kredi piyasalarının etkin bir şekilde işlemesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın anahtarıdır. Bu nedenle, ekonomik politika yapıcılarının kredi piyasalarını ve faiz oranlarını dikkatle izlemeleri ve gerektiğinde müdahale etmeleri gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de faiz yasağının, İslam düşüncesinde derin ve çok boyutlu etkileri bulunmaktadır. Bu yasağın, imanî, amelî, ahlaki ve ekonomik düzlemlerde çeşitli açılardan ele alınmaktadır. İmanî boyut açısından değerlendirildiğinde, faizin kesin bir şekilde haram olduğuna inanmamak, bazı İslam alimlerine göre, kişinin İslam inanç dairesinden çıkmasına yol açabilecek ciddi bir durum olarak addedilmektedir. Toplumsal ve ahlaki açıdan bakıldığında ise, faizin bireylerin ahlaki karakteri üzerinde menfi etkileri olduğu ve bu durumun, ekonomik alanda adaletsizliklerin derinleşmesine ve beraberinde çeşitli toplumsal sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı düşünülmektedir (Canbaz, 2013, ss. 3-4).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ İKTİSADI, KREDİ ve KAYDI PARA ÜRETİMİ

3.1. İslam İktisadının Temel İlkeleri

İslam iktisadı, ekonomik faaliyetlerin İslami prensipler doğrultusunda düzenlenmesini amaçlayan bir sistemdir. Bu sistem, adalet, eşitlik ve sosyal refah gibi temel değerlere dayanır. İslam iktisadının temel ilkeleri, Kur'an ve Sünnet'ten kaynaklanır ve bu ilkeler, ekonomik hayatın her alanında uygulanabilir. Bu yazıda, İslam iktisadının temel ilkelerini detaylı bir şekilde ele alacağız.

İslam iktisadının en temel ilkelerinden biri adalettir. Adalet, ekonomik faaliyetlerde hakkaniyetin sağlanmasını ve herkesin emeğinin karşılığını almasını gerektirir. Kur'an'da, "Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya vermeyi emreder" (Nahl, 16:90) ayeti, adaletin önemini vurgular. İslam iktisadı, zengin ile fakir arasındaki uçurumu azaltmayı ve gelir dağılımında adaleti sağlamayı hedefler.

İslam iktisadının bir diğer temel ilkesi, faizin yasaklanmasıdır. Faiz, İslam'da riba olarak adlandırılır ve kesinlikle haram kılınmıştır. Kur'an'da, "Allah faizi yok eder, sadakaları ise artırır" (Bakara, 2:276) ayeti, faizin yasaklanmasının nedenlerinden birini açıklar. Faiz yasağı, ekonomik adaleti sağlamak ve borçluların sömürülmesini önlemek amacıyla getirilmiştir. İslam iktisadının temel ilkelerinden biri olan faiz yasağı, ekonomik adaletin sağlanması ve toplumun refahının korunması amacıyla getirilmiştir. Faiz, İslam'da "riba" olarak adlandırılır ve kesinlikle haram kılınmıştır. Bu yasağın dayandığı temel prensipler ve nedenleri şu şekilde özetlenebilir: Faiz, ödünç verilen paranın veya malın belirli bir süre sonunda fazlasıyla geri alınmasıdır. İslam hukukunda riba, iki ana kategoriye ayrılır: "riba al-nasi'ah" ve "riba al-fadl". Riba al-nasi'ah, borcun vadesinin uzatılması karşılığında alınan fazlalığı ifade ederken, riba al-fadl, aynı cins malların farklı miktarlarda değiş tokuş edilmesi durumunda ortaya çıkan fazlalığı ifade eder.

Faizin yasaklanmasının temel nedenlerinden biri, ekonomik adaleti sağlamaktır. Faiz, borçlunun sömürülmesine ve zengin ile fakir arasındaki uçurumun derinleşmesine yol açar. Kur'an'da, "Allah faizi yok eder, sadakaları ise artırır" (Bakara, 2:276) ayeti, faizin ekonomik dengesizliklere neden olduğunu ve sosyal adaleti zedelediğini belirtir. İslam'da faiz yasağı, tedrici olarak getirilmiştir. İlk olarak,

faizin kınanması ve geçmiş milletlerin tefecilik yaparak karşılaştıkları sıkıntılar anlatılmıştır. Daha sonra, faizin kesin olarak yasaklandığı ayetler indirilmiştir. Bu süreç, toplumun faizsiz bir ekonomik sisteme uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir

İslam iktisadı, faizsiz finansal sistemlerin geliştirilmesini teşvik eder. Bu sistemler, kar-zarar ortaklığına dayalı olarak çalışır ve riskin adil bir şekilde paylaşılmasını sağlar. Örneğin, "mudarebe" ve "müşareke" gibi finansal araçlar, yatırımcı ile girişimci arasında kar-zarar ortaklığına dayalı anlaşmalar yapmayı mümkün kılar.

Faiz yasağı, ekonomik ve sosyal hayatta önemli etkiler yaratır. Ekonomik açıdan, faizsiz finansal sistemler, sermayenin daha verimli kullanılmasını ve yatırımların artmasını sağlar. Sosyal açıdan ise, faiz yasağı, gelir dağılımında adaleti ve toplumsal refahı artırır. Faizsiz sistemler, borçluların sömürülmesini önler ve ekonomik istikrarı destekler. İslam iktisadında faiz yasağı, sadece bireysel borçlanmalarla sınırlı değildir. Ticari işlemler, bankacılık ve finansal hizmetler gibi geniş bir yelpazede uygulanır. İslam bankacılığı, faizsiz finansal ürünler sunarak, müşterilerine İslami prensiplere uygun hizmetler sağlar. Bu bankalar, kar-zarar ortaklığına dayalı yatırım hesapları, kira sertifikaları (sukuk) ve diğer faizsiz finansal araçlar sunar.

Günümüzde, faizsiz finansal sistemler, sadece İslam ülkelerinde değil, dünya genelinde ilgi görmektedir. İslam bankacılığı ve finansı, küresel finansal sistemde önemli bir yer edinmiştir. Faizsiz finansal ürünler, etik ve sürdürülebilir yatırım arayışında olan yatırımcılar için cazip bir alternatif sunar. Faiz yasağı, İslam iktisadının temel ilkelerinden biridir ve ekonomik adaletin sağlanması, sosyal refahın artırılması ve borçluların sömürülmesinin önlenmesi amacıyla getirilmiştir. Faizsiz finansal sistemler, bu ilkenin uygulanmasını sağlayarak, ekonomik ve sosyal hayatta önemli katkılar sunar.

Zekat, İslam iktisadının sosyal adaleti sağlamaya yönelik en önemli araçlarından biridir. Zekat, zenginlerin mallarının belirli bir kısmını fakirlere vermesini gerektirir. Kur'an'da, "Onların mallarında, isteyen ve yoksul için bir hak vardır" (Zariyat, 51:19) ayeti, zekâtın önemini vurgular. Zekat, toplumdaki gelir dağılımını dengelemeye ve sosyal refahı artırmaya yardımcı olur.

İslam iktisadı, üretim ve emeğin önemini vurgular. Üretim, ekonomik refahın temel kaynağıdır ve emek, bu üretimin gerçekleştirilmesinde en önemli faktördür. Hz. Muhammed (sav), "Hiç kimse, kendi elinin emeği ile kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir" (B2072 Buhârî, Büyû", 15) buyurmuştur. Bu hadis, emeğin kutsallığını ve değerini ortaya koyar.

İslam iktisadı, israfı yasaklar ve ölçülü tüketimi teşvik eder. Kur'an'da, "Yiyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez" (Araf, 7:31) ayeti, israfın yasaklanmasının nedenini açıklar. İsrâf, kaynakların verimsiz kullanılmasına ve ekonomik dengesizliklere yol açar. Bu nedenle, İslam iktisadı, kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını teşvik eder.

İslam iktisadı, ticaretin dürüstlük ve etik kurallar çerçevesinde yapılmasını gerektirir. Kur'an'da, "Ölçtüğünüz zaman tam ölçün ve doğru terazi ile tartın" (İsra, 17:35) ayeti, ticarete dürüstlüğün önemini vurgular. İslam iktisadı, hileli ticaret ve aldatmayı yasaklar ve ticaretin adil bir şekilde yapılmasını sağlar.

İslam iktisadı, mülkiyet hakkını tanıır ancak bu hakkın sorumluluklarla birlikte geldiğini vurgular. Kur'an'da, "Allah'ın size verdiği malda, O'nun yolunda harcayın" (Hadid, 57:7) ayeti, mülkiyetin bir emanet olduğunu ve bu emanetin sorumluluk gerektirdiğini belirtir. Mülkiyet hakkı, bireylerin ekonomik özgürlüğünü sağlar ancak bu özgürlüğün toplumsal sorumluluklarla dengelenmesi gerektiğini vurgular.

İslam iktisadı, risk ve kar-zarar ortaklığına dayalı ekonomik faaliyetleri teşvik eder. Bu ilke, ekonomik faaliyetlerde riskin ve kazancın adil bir şekilde paylaşılmasını sağlar. İslam'da, "Kâr, riskin karşılığıdır" prensibi, ekonomik faaliyetlerde adaletin sağlanmasına yardımcı olur.

İslam iktisadı, doğal kaynakların korunmasını ve sürdürülebilir kullanımını teşvik eder. Kur'an'da, "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" (Bakara, 2:60) ayeti, çevrenin korunmasının önemini vurgular. İslam iktisadı, doğal kaynakların gelecek nesillere aktarılmasını ve çevrenin korunmasını hedefler.

İslam iktisadı, istihdamın artırılmasını ve işsizlikle mücadeleyi teşvik eder. İstihdam, ekonomik refahın sağlanmasında ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynar. İslam iktisadı, herkesin çalışarak geçimini sağlamasını ve toplumun ekonomik refahına katkıda bulunmasını hedefler.

3.3. Kredinin İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi

İslam iktisadı, ekonomik faaliyetlerin İslami prensipler doğrultusunda yürütülmesini amaçlar. Bu bağlamda, kredi işlemleri ve kredi ürünlerinin değerlendirilmesi, İslam iktisadının temel ilkeleri olan faiz yasağı, risk paylaşımı ve adalet prensipleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu bölümde, kredi işlemlerinin İslam iktisadı açısından değerlendirilmesi, paranın zaman değeri, kredinin satılması ve konvansiyonel kredi ile ortaklık modelleri incelenecektir.

3.3.1. Kredi İşleminde Paranın Zaman Değeri

Paranın zaman değeri kavramı, modern finans teorisi ve pratiğinde, özellikle finansal analiz süreçlerinde ve yatırım kararlarının rasyonel bir zemine oturtulmasında, vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu kavramın özü, belirli bir parasal birimin bugünkü satın alma gücü ile gelecekteki muhtemel değeri arasındaki ayrımı ve bu ayrımın altında yatan faktörleri incelemektir. Bununla birlikte, İslami iktisat disiplini içerisinde, paranın zaman değeri olgusu, faiz (riba) yasağının kesin hükümleri nedeniyle, konvansiyonel finansal yaklaşımlardan farklı bir metodoloji ve bakış açısıyla ele alınmakta ve yorumlanmaktadır. Bu durum, İslami finansal ürünlerin ve sözleşmelerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. İslam hukukunda (Şeriat), faiz (riba) kesinlikle yasaklanmıştır ve bu nedenle paranın zaman değeri, faiz üzerinden hesaplanamaz.

İslam iktisadında, paranın zaman değeri, ticaret ve ortaklık gibi alternatif finansman yöntemleriyle değerlendirilir. Örneğin, murabaha (kâr payı ile satış) ve mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) gibi yöntemler, paranın zaman değerini dikkate alarak, faizsiz finansman sağlar. Bu yöntemler, yatırımcıların ve girişimcilerin risk paylaşımı esasına dayalı olarak işbirliği yapmalarını teşvik eder.

3.3.2. Kredinin/Kredi Ürününün Satılması

Kredi ürünlerinin satılması, finansal kurumların likidite sağlama ve risk yönetimi stratejilerinin bir parçası olarak önemli bir rol oynar. Konvansiyonel finans sisteminde, kredilerin satılması ve menkul kıymetleştirilmesi yaygın bir uygulamadır. Ancak, İslam iktisadı açısından, bu işlemler faiz içerdiği için uygun değildir.

Kredilerin satılması, bir finans kuruluşunun krediyi elinde tutmak ve zaman içinde ödemeleri tahsil etmek yerine, kredinin tamamını başka bir tarafa satması

anlamına gelir. Bu süreçte, orijinal kredi veren, kredinin tüm haklarını ve mülkiyetini alıcıya devreder. Kredinin tamamının satılması, bankalar ve kredi verenler tarafından riski azaltmak ve daha fazla kredi vermek için sermayeyi serbest bırakmak amacıyla kullanılır. Kredinin alıcısı, geri ödeme ve faiz ödemeleri de dahil olmak üzere krediyle ilgili tüm sorumlulukları ve faydaları üstlenir.

Menkul kıymetleştirme ise, daha sonra bir araya getirilen ve yeni bir finansal ürün olarak satılan bir kredi havuzunun oluşturulmasını içerir. Bu süreç, orijinal borç verenin bireysel krediler gibi likit olmayan varlıkları daha likit varlıklara dönüştürmesine olanak tanır. Yeni oluşturulan finansal ürün, yatırımcılar tarafından ikincil piyasada alınıp satılabilen bir menkul kıymet veya tahvil olarak bilinir. Menkul kıymetleştirme, kredi verenlere riske maruz kalmalarını azaltmanın ve ek gelir elde etmenin bir yolunu sağlar.

İslam iktisadı açısından, kredilerin satılması ve menkul kıymetleştirilmesi, faiz içerdiği için uygun değildir. İslam hukukunda (Şeriat), faiz (riba) kesinlikle yasaklanmıştır ve bu nedenle bu tür işlemler, İslam iktisadının temel prensiplerine aykırıdır. Bunun yerine, İslam iktisadında varlık bazlı finansman yöntemleri tercih edilir. Örneğin, sukuk (İslami tahvil) gibi enstrümanlar, varlıkların menkul kıymetleştirilmesi yoluyla finansman sağlar. Sukuk, yatırımcılara belirli bir varlığa dayalı olarak getiri sağlar ve faiz içermez. Bu yöntem, İslam iktisadının faiz yasağına uygun olarak, yatırımcıların ve finansal kurumların likidite ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanır.

3.3.2.1. Kaydi Para ve Kredilerin Satılması

Kaydi para, bankaların kredi verme sürecinde yarattıkları parayı ifade eder. Bankalar, kredi verdiklerinde, borçlunun hesabına kaydi para yazarlar ve bu para, bankanın bilançosunda bir yükümlülük olarak görünür. Kredilerin satılması, kaydi para yaratma sürecini etkileyebilir ve bankaların likidite yönetimi stratejilerini değiştirebilir.

İslam iktisadı açısından, kaydi para yaratma süreci ve kredilerin satılması, faiz yasağı nedeniyle dikkatle ele alınmalıdır. İslam iktisadında, kaydi para yaratma süreci, varlık bazlı finansman yöntemleriyle desteklenmeli ve faizsiz finansman sağlanmalıdır. Bu bağlamda, sukuk gibi enstrümanlar, kaydi para yaratma sürecinde

kullanılabilir ve kredilerin satılması yerine varlık bazlı finansman yöntemleri tercih edilebilir.

Kredilerin satılması ve menkul kıymetleştirilmesi, konvansiyonel finans sisteminde yaygın bir uygulama olmasına rağmen, İslam iktisadı açısından uygun değildir. İslam iktisadında, faiz yasağı nedeniyle, varlık bazlı finansman yöntemleri tercih edilir ve kaydi para yaratma süreci, faizsiz finansman sağlamak amacıyla dikkatle yönetilmelidir. Bu yaklaşımlar, İslam iktisadının temel prensiplerine uygun olarak, ekonomik faaliyetlerin adil ve dengeli bir şekilde yürütülmesini sağlar.

3.3.3. Konvansiyonel Kredi ve Ortaklık

Konvansiyonel kredi sistemleri, faiz esasına dayalı olarak çalışır ve borç veren ile borç alan arasında belirli bir faiz oranı üzerinden anlaşma yapılır. Bu sistem, İslam iktisadı açısından uygun değildir, çünkü faiz (riba) yasaklanmıştır. İslam iktisadında, konvansiyonel kredi yerine, risk paylaşımı esasına dayalı ortaklık modelleri tercih edilir.

Konvansiyonel kredi, bankaların ve finansal kurumların müşterilerine belirli bir faiz oranı karşılığında borç para vermesi anlamına gelir. Bu sistemde, kredi alan kişi veya kurum, belirli bir süre boyunca anapara ve faiz ödemeleri yaparak borcunu geri öder. Faiz oranı, kredi verenin riskini ve piyasa koşullarını yansıtır. Konvansiyonel kredi sistemleri, dünya genelinde yaygın olarak kullanılmakta ve ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir.

Ancak, İslam iktisadı açısından, faiz (riba) kesinlikle yasaklanmıştır. Faiz, paranın zaman değeri üzerinden kazanç elde etmeyi ifade eder ve bu, İslam hukukuna göre adil olmayan bir kazanç olarak kabul edilir. Bu nedenle, İslam iktisadında konvansiyonel kredi sistemleri yerine alternatif finansman yöntemleri geliştirilmiştir.

3.4. İslam İktisadına Uygun Kredi Modellerinin İncelenmesi

İslam iktisadı, ekonomik faaliyetlerin İslami prensipler doğrultusunda yürütülmesini amaçlayan bir disiplindir. Bu bağlamda, faizsiz bankacılık ve kredi modelleri, İslam iktisadının temel unsurlarından biridir. İslam iktisadına uygun kredi modelleri, faizsiz finansman sağlama amacı güder ve bu modellerin teorik temelleri, İslami hukuk (fıkıh) kurallarına dayanır. İslam iktisadına uygun kredi modellerinin teorik temelleri, uygulamaları ve mevcut literatürdeki tartışmalar incelendiğinde İslam

iktisadına uygun kredi modellerinin temelinde, faizin (riba) yasaklanması ve risk paylaşımı ilkeleri yer alır. Faiz, İslam hukukunda kesin bir şekilde yasaklanmış olup, bu yasak, Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde açıkça belirtilmiştir. Faizsiz kredi modelleri, bu yasağa uygun olarak geliştirilmiş ve risk paylaşımını esas almıştır. Bu modellerin en yaygın olanları arasında murabaha, mudarebe, müşâreke, selem, tevaruk, sukuk ve beynül ine gibi finansman yöntemleri bulunmaktadır.

3.4.1. Murabaha

Bir malın maliyetine belirli bir kar marjı eklenerek satılmasıdır. Bu modelde, banka, müşterinin talep ettiği malı satın alır ve üzerine kar ekleyerek müşteriye satar. Bu işlemde, malın mülkiyeti bankaya ait olduğu için, banka risk taşır ve bu risk, İslam hukukuna uygun olarak paylaşılır.

Murabaha olarak bilinen ve “maliyet artı kâr” esasına dayanan finansman yöntemi hem sadeliği hem de şeffaf yapısı nedeniyle geleneksel finans kurumları açısından en kolay benimsenen İslami finans araçlarından biridir. Bu özelliği, aynı zamanda hukukçular tarafından da tercih edilmesine neden olmaktadır. Modern İslami finansın 1970’li yıllarda kurumsallaşmaya başlamasından bu yana, murabaha muhtemelen en yaygın kullanılan yöntem olmuştur. Bunun temel nedeni, hem anlaşılmasının kolay olması hem de İslami olmayan finansal kurumlar tarafından da uygulanabilir nitelikte olmasıdır. Maliyet ve kârın açıkça belirlenmesi, finansal kurumların muhasebe kayıtlarına uygunluk sağlamasını kolaylaştırır. Vadeli ödeme esasına dayanan bu yöntem, aynı zamanda paranın zaman değeri kavramına da dolaylı olarak atıfta bulunmaktadır (Alrifai, 2017, ss. 189-190) .

3.4.2. Mudarebe

Sermaye sahibinin (rabb-ul-mal) sermayesini, emek sahibine (mudarib) yatırdığı ve karın belirli bir oran üzerinden paylaşıldığı bir ortaklık modelidir. Bu modelde, zarar durumunda sermaye sahibi zararı üstlenirken, emek sahibi emeğini kaybeder. Bu şekilde, risk paylaşımı sağlanmış olur.

Mudarebe, temelde iki tarafın farklı katkılarla bir araya geldiği özgün bir ortaklık modeli. Bir yanda sermayedar bulunuyor rabbul mal diye adlandırılan bu kişi elindeki parayı işe koyuyor ama sonrasında pasif kalıyor. Diğer tarafta ise mudarip var; bu girişimci ruhu taşıyan ortak hiçbir finansal katkı sağlamasa da işin yönetimini

tamamen üstleniyor. Bu sistemde ilginç olan şu: Para sahibi sadece sermayesini verip bekliyor, risk alıyor tabii ama operasyonel hiçbir sorumluluğu yok. Girişimci ise tam tersi cebinde kuruş olmayabilir ama işi büyütme, karlı hale getirme sorumluluğu tamamen onun omuzlarında. Ticaret olsun, sanayi olsun, hizmet sektörü olsun, hangi alanda çalışırlarsa çalışsınlar bu dinamik değişmiyor. Kazanç elde etmek için kurulan bu ortaklıkta herkes kendi uzmanlık alanını masaya koyuyor. Biri sermaye, diğeri tecrübe ve emek (Chapra, 1985, s. 218).

3.4.3. Müşâreke

İki veya daha fazla tarafın sermaye koyarak ortaklık kurduğu ve kar-zararın ortaklar arasında paylaşıldığı bir modeldir. Bu modelde, tüm ortaklar sermaye koyar ve elde edilen kar veya zarar, sermaye oranlarına göre paylaşılır.

Müşâreke, iki ya da daha fazla kişi arasında kurulan bir ortaklık yapısını ifade eder. Bu ortaklık çerçevesinde taraflar, birlikte ticaret yapar ve elde edilen kâr ya da uğranılan zarara ortak olurlar. Müşâreke sözleşmesi, ortaklık paylarının tek seferde ödenmesiyle kurulabileceği gibi, bu payların belirli dönemlerde taksitli olarak ödenmesi şeklinde de uygulanabilir (Çoban, 2022, s. 25) .

3.4.4. Selem

Selem, ödeme işleminin sözleşme anında peşin olarak yapıldığı; buna karşılık, satın alınan malın tesliminin önceden belirlenmiş bir tarihe ertelendiği bir satış türüdür. Bu tür sözleşmelere özellikle küçük ölçekli çiftçilerin, ürünlerini hasat etmeden önce duydukları finansman ihtiyacını karşılayabilmeleri amacıyla izin verilmiştir (Kaan, 2021, ss. 196-197).

Gelecekte teslim edilmek üzere peşin ödeme ile mal satın alınmasıdır. Bu modelde, alıcı, malın bedelini peşin öder ve malı gelecekte teslim alır. Bu işlemde, malın teslim edilmemesi riski alıcıya aittir ve bu risk, İslam hukukuna uygun olarak paylaşılır.

3.4.5. Tevaruk

Bir malın vadeli olarak satın alınıp, daha sonra peşin olarak satılması şeklinde gerçekleştirilen bir finansman yöntemidir. Bu modelde, müşteri, bankadan vadeli olarak mal satın alır ve bu malı üçüncü bir tarafa peşin olarak satarak nakit elde eder.

Tevaruk, özellikle likidite ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılır ve İslam hukukuna uygun olarak düzenlenmiştir.

3.4.6. Sukuk

İslami tahvil veya bono olarak bilinen ve faizsiz finansman sağlamak amacıyla kullanılan bir enstrümandır. Sukuk, belirli bir varlığa dayalı olarak ihraç edilir ve yatırımcılara bu varlıktan elde edilen gelirler üzerinden getiri sağlar. Sukuk, İslam ülkelerinde ve uluslararası piyasalarda yaygın olarak kullanılmakta olup, ekonomik kalkınmayı teşvik eden önemli bir finansman aracıdır.

Finansal bağlamda sukuk, bir mal, hizmet, menfaat, belirli bir proje ya da yatırımın varlığı üzerinde eşit değerdeki payları temsil eden mali belgeler olarak tanımlanabilir. Sukukun temel özelliklerinden biri, ilgili varlık üzerindeki şayi (müşterek) mülkiyeti temsil etmesidir; bu doğrultuda sukuk sahipleri, hukuki olarak söz konusu varlık havuzuna hisseleri oranında ortak olurlar. Sukukun geçerli sayılabilmesi için ise mutlaka meşru bir sözleşmeye dayanması gerekir. Bu sözleşmeler arasında murabaha, müsaveme satım, ortaklık, selem ve istisna gibi İslam hukukuna uygun akit türleri yer almalıdır (Durmuş Abdullah, 2022, s. 222).

3.4.7. Bey'ül İne

Bir malın peşin olarak satılıp, daha sonra vadeli olarak geri satın alınması şeklinde gerçekleştirilen bir finansman yöntemidir. Bu modelde, müşteri, bankadan peşin olarak mal satın alır ve daha sonra bu malı bankaya vadeli olarak geri satar. Bey'ül İne, likidite sağlamak amacıyla kullanılır ve İslam hukukuna uygun olarak düzenlenmiştir.

3.4.8. İcara (Kira)

İcara, bir varlığın belirli bir süre için kiralanmasıdır. Bu modelde, varlık sahibi (mücerred) varlığı kiraya verir ve kira bedeli alır. İcara, özellikle gayrimenkul ve ekipman finansmanında yaygın olarak kullanılır. Bu modelde, varlığın mülkiyeti kiraya verende kalır ve kira süresi boyunca varlığın kullanımı kiracıya aittir.

İcare, bir sözleşme türü olarak, bir varlığın intifa hakkından yararlanmak amacıyla kiralanmasını ya da kiraya verilmesini ifade eder. Bu kavram, yalnızca taşınır veya taşınmaz malların kiralanmasını değil, aynı zamanda ücret karşılığında emeğin kiralanmasını, yani işgücü kiralamasını da kapsar. Bu nedenle, geniş anlamda icare

sözleşmeleri, hem malların hem de hizmetlerin kullanım hakkına ilişkin düzenlemeleri içeren ticari sözleşme ilkeleri ve kuralları çerçevesinde değerlendirilir. Bu tür sözleşmeler için “kira” ve “isticar” gibi terimler de kullanılmakla birlikte, bunlar daha sınırlı ölçüde tercih edilmektedir (Ayub, 2017, s. 301).

3.4.9. İcara ve İcara Sukuk

İcara sukuk, kira sözleşmelerine dayalı olarak ihraç edilen sukuk türüdür. Bu modelde, sukuk sahipleri, kira gelirlerinden pay alır ve varlığın mülkiyeti sukuk ihraççısına aittir. İcara sukuk, özellikle altyapı projeleri ve gayrimenkul finansmanında kullanılır.

3.4.10. İstisna

İstisna, belirli bir malın veya hizmetin gelecekte teslim edilmek üzere sipariş edilmesidir. Bu modelde, alıcı, belirli bir mal veya hizmeti üreticiye sipariş eder ve üretici, malı veya hizmeti belirli bir süre içinde teslim eder. İstisna, özellikle inşaat ve üretim projelerinde yaygın olarak kullanılır.

Bir malın üretilmesi, monte edilmesi ya da belirli bir işlemten geçirilmesi; yahut sabit bir zaman çizelgesine ve belirli koşullara bağlı olarak bir konut ya da başka bir yapının inşa edilmesi amacıyla yapılan sözleşmelerde, işin her aşamasının tamamlanmasıyla birlikte ödemeler kademeli olarak gerçekleştirilir (Rasul, 2010, s. 187).

3.4.11. Karz-ı Hasen

Karz-ı Hasen, İslam'da karşılık beklemeden verilen ve toplumsal dayanışmayı teşvik eden "güzel borç" anlamına gelir. İslam hukukunda faizsiz borç verme modelidir. Bu modelde, borç veren kişi, borç alana herhangi bir faiz veya ek ödeme talep etmeden borç verir. Borç alan kişi, sadece aldığı miktarı geri öder. Karz-ı Hasen, özellikle sosyal yardımlaşma ve dayanışma amacıyla kullanılır. Bu modelde, borç veren kişi, Allah rızası için borç verir ve karşılığında maddi bir çıkar bekleme

3.4.12. Vekalet

Vekalet, bir kişinin (vekil) başka bir kişi (vekil eden) adına belirli bir iş veya işlem yapması için yetkilendirilmesidir. Bu modelde, vekil eden, vekile belirli bir iş veya işlem için yetki verir ve vekil, bu yetki çerçevesinde hareket eder. Vekalet, özellikle yatırım ve ticaret işlemlerinde sıkça kullanılır. İslam hukukuna göre, vekalet

sözleşmesi, taraflar arasında güven ve dürüstlük esasına dayanır. Örneğin, bir yatırımcı, vekil olarak atadığı kişiye yatırım yapma yetkisi verebilir ve bu vekil, yatırımcının adına işlemleri yürütür. Bu sistem, taraflar arasında güvene dayalı bir işbirliği sağlar.

3.4.13. Tekaful

Tekaful, İslami sigorta modelidir ve dayanışma ile yardımlaşma esasına dayanır. Bu modelde, katılımcılar belirli bir risk havuzuna katkıda bulunur ve riskler, katılımcılar arasında paylaşılır. Örneğin, sağlık, hayat ve mal sigortası gibi alanlarda kullanılır. Katılımcılar, belirli bir prim ödeyerek ortak bir havuza katkıda bulunurlar. Bu havuzdan, sigorta kapsamındaki riskler gerçekleştiğinde, zarar gören katılımcılara ödeme yapılır. Tekaful, katılımcılar arasında adil bir risk paylaşımı sağlar ve herkesin birbirine destek olduğu bir sistem oluşturur.

3.4.14. Muzara'a ve Müsaka

Muzara'a, tarım arazisinin belirli bir süre için kiralanması ve elde edilen ürünlerin paylaşılması anlamına gelir. Bu modelde, arazi sahibi ve çiftçi, ürünlerin belirli bir oran üzerinden paylaşılması konusunda anlaşır. Arazi sahibi, toprağını çiftçiye kiralar ve çiftçi, bu toprağı ekip biçer. Elde edilen ürünler, önceden belirlenen oranlarda arazi sahibi ve çiftçi arasında paylaşılır. Bu yöntem hem arazi sahibine hem de çiftçiye fayda sağlar; arazi sahibi toprağını değerlendirmiş olurken, çiftçi de üretim yapma imkanı bulur.

Muzara'a, emek ve toprak arasında kurulan bir ortaklık biçimidir. Bu ortaklıkta toprak sahibi, arazisini bir başkasına, elde edilecek ürünün paylaşılması şartıyla işletmeye verir. Taraflar arasında yapılan bir sözleşmeyle bu ilişki resmiyet kazanır. Eğer söz konusu sözleşme feshedilirse, üretilen mahsul doğrudan toprak sahibine ait olur. Ancak, eğer tohumu çiftçi temin etmişse, toprak sahibi ona uygun bir kira ödemekle yükümlüdür. Tohumun toprak sahibi tarafından sağlandığı durumdaysa, bu kez çiftçiye makul bir ücret verilmesi gerekir. Mahsul elde edilememiş olsa dahi, bu yükümlülükler geçerliliğini korur.

Müsaka ise, meyve bahçelerinin sulanması ve bakımının yapılması karşılığında elde edilen ürünlerin paylaşılmasıdır. Bu modelde, bahçe sahibi, bahçesini bir bahçıvana verir ve bahçıvan, bahçenin sulanması, bakımı ve diğer gerekli işleri yapar.

Elde edilen ürünler, önceden belirlenen oranlarda bahçe sahibi ve bahçıvan arasında paylaşılır. Müsaka, özellikle meyve bahçeleri ve uzun ömürlü bitkilerin yetiştirildiği alanlarda yaygın olarak kullanılır. Bu model, bahçe sahibine bahçesinin bakımını yaptırırken, bahçıvana da emeğinin karşılığını ürünlerden alma fırsatı sunar. Bu iki model, İslam iktisadına uygun tarım sözleşmeleri olarak, hem arazi sahiplerine hem de çiftçilere/bahçıvanlara fayda sağlar. Bu yöntemler, tarımsal üretimi teşvik ederken, aynı zamanda adil bir gelir dağılımı sağlar.

İslam iktisadına uygun kredi modelleri, özellikle İslam ülkelerinde ve Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu modellerin uygulanması, İslam bankacılığı ve finans kurumları tarafından gerçekleştirilmekte olup, bu kurumlar, müşterilerine faizsiz finansman sağlamaktadır.

Literatürde, İslam iktisadına uygun kredi modellerinin etkinliği ve sürdürülebilirliği konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, bu modellerin ekonomik kalkınmayı teşvik ettiğini ve gelir dağılımında adaleti sağladığını savunurken, bazıları ise bu modellerin uygulama zorlukları ve risk yönetimi konularında eleştirilerde bulunmaktadır.

Örneğin, murabaha modelinin, geleneksel bankacılık sistemine benzerliği nedeniyle eleştirildiği ve bu modelin, faizsiz bankacılık ilkelerine tam olarak uygun olmadığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte, mudarebe ve müşareke modellerinin, risk paylaşımı ve ortaklık esaslarına dayandığı için daha uygun olduğu savunulmaktadır.

Tevaruk ve bey'ül ine modelleri, likidite sağlama amacıyla kullanıldıkları için eleştirilmektedir. Bu modellerin, İslam hukukuna uygun olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Sukuk ise, İslam ülkelerinde ve uluslararası piyasalarda yaygın olarak kullanılan ve ekonomik kalkınmayı teşvik eden önemli bir finansman aracı olarak kabul edilmektedir (Tabakoğlu, 1979, s. 348).

İslam iktisadına uygun kredi modelleri, faizsiz finansman sağlama amacı güden ve İslam hukukuna uygun olarak geliştirilmiş modellerdir. Bu modellerin teorik temelleri, faizin yasaklanması ve risk paylaşımı ilkelerine dayanmakta olup, çeşitli finansman yöntemlerini içermektedir. Literatürde, bu modellerin etkinliği ve sürdürülebilirliği konusunda çeşitli tartışmalar bulunmakla birlikte, İslam iktisadına en uygun olanı ve tartışması en az olanı müşarekedir.

3.5. Kredi Modellerinin İslam İktisadına Katkıları

Mudarebe, bir tarafın sermaye koyduğu (Rab-ul Mal), diğer tarafın ise bu sermayeyi yöneterek kârı önceden belirlenen oranlarda paylaştığı (Mudarib) bir ortaklık türüdür. Zarar durumunda ise, zarar sermaye sahibine aittir. Mudarebe, İslam ekonomisinde girişimciliğin ve risk paylaşımının teşvik edilmesinde önemli bir rol oynar. Özellikle sermayeye erişimi kısıtlı olan girişimciler için önemli bir finansman kaynağıdır. Bu model, sermaye sahiplerinin atıl fonlarını ekonomiye kazandırmasına ve yeni iş fikirlerinin hayata geçirilmesine olanak tanır. Bu sayede, ekonomik büyüme ve istihdama katkı sağlanır.

Müşareke, iki veya daha fazla tarafın sermayelerini bir araya getirerek bir iş girişiminde ortak olmaları ve kâr ve zararı önceden belirlenen oranlarda paylaşmalarıdır. Müşareke, büyük ölçekli yatırımlar ve altyapı projelerinin finansmanı için ideal bir modeldir. Bu model, büyük sermaye gerektiren projelerin daha kolay finanse edilmesine ve riskin birden fazla taraf arasında paylaşılmasına olanak tanır. Bu sayede, ekonomik kalkınma için önemli olan büyük projelerin hayata geçirilmesi kolaylaşır.

İcara, bir malın kullanım hakkının belirli bir süre için kiralanmasıdır. İcara, özellikle taşıt, ekipman ve gayrimenkul gibi varlıkların finansmanı için uygundur. Bu model, işletmelerin büyük sermaye yatırımları yapmadan varlıklara erişmesine ve operasyonel esneklik kazanmasına olanak tanır. Bu sayede, işletmelerin verimliliği artar ve ekonomik aktivite desteklenir.

Sukuk, belirli bir varlığa veya projeye dayalı olarak ihraç edilen ve sahiplerine o varlığın veya projenin gelirlerinden pay veren katılım sertifikalarıdır. Sukuk, genellikle büyük ölçekli projelerin finansmanı için kullanılır ve tahvil benzeri bir enstrümandır. Sukuk, İslam ekonomisinde sermaye piyasalarının geliştirilmesine ve büyük projelerin finanse edilmesine önemli katkı sağlar. Bu model, geniş bir yatırımcı kitlesinin büyük projelere katılımını mümkün kılar ve ekonomik kalkınmayı destekler.

İslamî finans prensipleri ve bu prensipler üzerine kurulu kredi modelleri, geleneksel faiz temelli finans sistemlerinden farklı olarak, ekonomik aktiviteye ve toplumsal refaha çok boyutlu katkılar sağlar. Bu katkıları şu şekilde detaylandırabiliriz. İslam'da faizin (riba) yasaklanması, ekonomik adaletsizliklerin ve eşitsizliklerin önüne geçmeyi hedefler. Faiz, borçlu üzerinde orantısız bir yük

oluşturabilir ve özellikle zor durumda olanların daha da zor duruma düşmesine neden olabilir. İslamî kredi modelleri ise, faizsiz finansman alternatifleri sunarak, borç alan ve borç veren arasındaki ilişkinin daha adil ve dengeli olmasını sağlar. Bu durum, gelir dağılımında daha adil bir dengeye ve ekonomik adaletin tesisine katkıda bulunur. Örneğin, Mudarebe ve Müşareke gibi kâr ve zarar ortaklığına dayalı modellerde, risk ve getiri taraflar arasında paylaşıldığı için, borçlunun tek başına risk üstlenmesinin önüne geçilir.

Geleneksel finans sistemlerinde risk genellikle borçlu üzerinde yoğunlaşırken, İslamî finans modellerinde risk paylaşımı esastır. Mudarebe ve Müşareke gibi modellerde, finansman sağlayan taraf da riskin bir kısmını üstlenir. Bu durum, ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı bir sistem oluşturulmasına katkıda bulunur. Çünkü riskin tek bir tarafta yoğunlaşmaması, sistemik riskin azalmasına yardımcı olur. Örneğin, bir projenin beklenenden daha az kâr getirmesi durumunda, zararın taraflar arasında paylaşılması, borçlunun iflas etme riskini azaltır ve ekonomik istikrarı destekler.

İslamî finans, spekülasyon yerine reel ekonomik aktiviteyi desteklemeyi hedefler. Bu, paranın sadece para kazanmak için kullanılmaması, aksine mal ve hizmet üretimine ve ticarete yönlendirilmesi anlamına gelir. İslamî kredi modelleri, özellikle Mudarebe ve Müşareke, reel yatırımları ve girişimciliği teşvik ederek ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Örneğin, bir Mudarebe sözleşmesi ile finanse edilen bir üretim tesisi, reel mal ve hizmet üretimi yaratarak ekonomiye doğrudan katkı sağlar. Bu durum, spekülatif faaliyetlerin azalmasına ve daha sürdürülebilir bir ekonomik büyüme modelinin oluşmasına yardımcı olur.

Mudarebe gibi modeller, sermayeye erişimi kısıtlı olan girişimcilerin desteklenmesine ve yeni iş fikirlerinin hayata geçirilmesine olanak tanır. Bu durum, inovasyonu, rekabeti ve ekonomik çeşitliliği teşvik eder. Yeni iş fikirlerinin hayata geçirilmesi, yeni iş imkanları yaratılmasına ve istihdamın artmasına katkıda bulunur. Örneğin, bir Mudarebe sözleşmesi ile finanse edilen bir start-up, başarılı olması durumunda hem yeni iş imkanları yaratır hem de ekonomiye yeni ürünler ve hizmetler sunar.

Sukuk gibi enstrümanlar, İslam ekonomisinde sermaye piyasalarının derinleşmesine ve büyümesine katkıda bulunur. Sukuk, geleneksel tahvillere bir

alternatif sunarak, daha geniş bir yatırımcı kitlesinin büyük projelere katılımını mümkün kılar. Bu durum, sermaye akışının artmasına ve ekonomik kalkınmanın hızlanmasına yardımcı olur. Örneğin, bir altyapı projesinin Sukuk ihracı ile finanse edilmesi, projenin daha hızlı ve etkin bir şekilde tamamlanmasını sağlar.

İslamî finans, geleneksel finans sistemine erişimi olmayan bireylerin ve kurumların da finansal sisteme dahil olmasını sağlayarak finansal kapsayıcılığa katkıda bulunur. Özellikle düşük gelirli bireyler ve küçük işletmeler için uygun finansman çözümleri sunarak, bu kesimlerin ekonomik hayata daha aktif katılımını teşvik eder. Bu durum, sosyal adaletin sağlanmasına ve gelir eşitsizliğinin azaltılmasına yardımcı olur. Örneğin, mikrofinans alanında kullanılan bazı İslamî modeller, dar gelirli bireylerin küçük işletmeler kurmasına veya mevcut işletmelerini geliştirmesine olanak tanır.

İslamî finans, sadece finansal getiriye değil, aynı zamanda etik değerleri ve sosyal sorumluluğu da ön planda tutar. Bu nedenle, İslamî kredi modelleri, toplumsal refahın artmasına, çevreye duyarlı projelerin desteklenmesine ve sürdürülebilir kalkınmaya da katkıda bulunur. Örneğin, İslamî finans kurumları, çevre dostu projelere finansman sağlarken, aynı zamanda toplumsal sorumluluk projelerine de destek verirler. Bu durum, hem ekonomik büyümenin hem de toplumsal refahın artmasına katkıda bulunur.

3.6. Kaydi Para Üretimi ile Doğan Kredinin Olumlu Etkileri

Bankacılık sisteminin temel işlevlerinden biri olan kredi yaratma mekanizması, modern ekonomilerin işleyişinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu mekanizmanın temelini ise "kaydi para" olarak adlandırılan ve bankaların kredi verme süreçleri sonucunda yarattığı para oluşturmaktadır. Kaydi para, fiziki olarak basılmamış, banka hesaplarında elektronik kayıtlar şeklinde bulunan paradır. Bankaların kredi verme faaliyeti, bu kaydi paranın yaratılmasına ve dolayısıyla ekonomiye yeni fonların enjekte edilmesine yol açar. Bu durumun ise, ekonomik büyüme, yatırım, istihdam ve refah seviyesi üzerinde bir dizi olumlu etkisi bulunmaktadır.

Kredi mekanizmasının ekonomiye en önemli katkılarından biri, yatırım ve üretim faaliyetlerini desteklemesidir. İşletmeler, büyüme ve gelişme hedeflerini gerçekleştirmek için genellikle finansmana ihtiyaç duyarlar. Bankalar aracılığıyla sağlanan krediler, bu işletmelerin yeni yatırımlar yapmasına, üretim kapasitelerini

artırmasına, Ar-Ge faaliyetlerine yönelmesine ve yeni iş imkanları yaratmasına olanak tanır. Kredi yoluyla sağlanan bu finansman, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için hayati öneme sahiptir. KOBİ'ler, genellikle öz kaynakları kısıtlı olduğundan, banka kredilerine daha fazla bağımlıdırlar. Bu nedenle, etkin bir kredi mekanizması, KOBİ'lerin büyümesini ve dolayısıyla ekonomik çeşitliliği ve rekabeti destekler.

Kaydi para üretimi ile doğan kredilerin bir diğer olumlu etkisi, tüketimi teşvik etmesidir. Tüketiciler, konut, otomobil, eğitim gibi büyük harcamalarını genellikle kredi kullanarak finanse ederler. Kredi imkanlarının genişlemesi, tüketicilerin bu tür harcamaları yapmasını kolaylaştırır ve dolayısıyla toplam talebi artırır. Artan talep ise, üretim artışını tetikler ve ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Ancak, tüketici kredilerinin aşırıya kaçması ve borçluluk oranlarının yükselmesi, ekonomik istikrarsızlığa yol açabileceği için dikkatli olunması gereken bir noktadır.

Kredi mekanizmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, para politikası araçları aracılığıyla da yönlendirilebilir. Merkez bankaları, faiz oranlarını ve zorunlu karşılık oranlarını değiştirerek, bankaların kredi verme kapasitesini ve maliyetini etkileyebilirler. Düşük faiz oranları ve düşük zorunlu karşılık oranları, bankaların daha fazla kredi vermesini teşvik ederken, yüksek faiz oranları ve yüksek zorunlu karşılık oranları kredi arzını kısıtlar. Bu sayede, para politikası, ekonomik konjonktüre göre kredi akışını düzenleyerek, enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik değişkenleri kontrol altında tutmaya yardımcı olur.

Kaydi para üretimi ve kredi mekanizmasının olumlu etkilerinin yanı sıra, bazı potansiyel riskler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, kredi kalitesinin bozulması ve batık kredi oranlarının artmasıdır. Bankaların yeterli risk değerlendirmesi yapmadan veya aşırı risk alarak kredi vermesi, batık kredi sorunlarına ve dolayısıyla bankacılık sektöründe istikrarsızlığa yol açabilir. Bu nedenle, etkin bir denetim ve gözetim mekanizmasının varlığı, kredi mekanizmasının sağlıklı bir şekilde işlemesi için kritik öneme sahiptir. Ayrıca, aşırı kredi genişlemesi, enflasyonist baskılara ve varlık fiyatlarında balonlara yol açabilir. Bu nedenle, para politikasının, kredi büyümesini kontrol altında tutarak, fiyat istikrarını koruması önemlidir.

Kredi mekanizmasının işleyişi, sadece ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde değil, aynı zamanda sosyal refah üzerinde de önemli etkiler yaratır. Krediler, bireylerin

eğitim, sağlık ve konut gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olur. Eğitim kredileri, bireylerin daha yüksek eğitim seviyelerine ulaşmalarını ve dolayısıyla daha iyi iş imkanlarına sahip olmalarını sağlar. Sağlık kredileri, acil sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasına ve bireylerin sağlık hizmetlerine erişimlerinin artırılmasına katkıda bulunur. Konut kredileri ise, bireylerin ev sahibi olmalarını kolaylaştırarak, yaşam standartlarını yükseltir.

Bununla birlikte, kredi mekanizmasının etkinliği, bankaların risk yönetimi ve kredi değerlendirme süreçlerinin kalitesine bağlıdır. Bankaların, kredi verirken borçluların geri ödeme kapasitelerini doğru bir şekilde değerlendirmeleri ve riskleri minimize etmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, kredi kalitesinin bozulması ve batık kredi oranlarının artması, bankacılık sektöründe istikrarsızlığa yol açabilir. Bu nedenle, bankaların etkin bir risk yönetimi politikası uygulamaları ve düzenleyici otoritelerin sıkı denetim ve gözetim mekanizmaları kurmaları önemlidir.

Kredi mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesi, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal refah için vazgeçilmezdir. Ancak, bu mekanizmanın sağlıklı bir şekilde işlemesi için sadece bankaların değil, aynı zamanda bireylerin de finansal okuryazarlık seviyelerinin artırılması gerekmektedir. Bireyler, kredi kullanırken borçlanma kapasitelerini ve geri ödeme planlarını doğru bir şekilde değerlendirmeli, aşırı borçlanmadan kaçınmalıdırlar. Ayrıca, düzenleyici otoritelerin, bankaların kredi verme süreçlerini sıkı bir şekilde denetlemesi ve gerektiğinde müdahale etmesi, kredi mekanizmasının istikrarlı bir şekilde işlemesi için kritik öneme sahiptir.

Kaydi para üretimi ile doğan krediler, modern ekonomilerin işleyişinde vazgeçilmez bir role sahiptir. Yatırımları, retimi ve tüketimi teşvik ederek, ekonomik büyümeye önemli katkılar sağlarlar. Ancak, kredi mekanizmasının etkin ve istikrarlı bir şekilde işlemesi için, etkin bir denetim ve gözetim mekanizmasının varlığı, risk yönetiminin doğru bir şekilde yapılması ve para politikasının uygun bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu sayede, kredi mekanizmasının olumlu etkileri maksimize edilirken, potansiyel riskler minimize edilebilir. Kredi mekanizmasının etkin bir şekilde işlemesi, sürdürülebilir ekonomik büyüme, istihdam artışı ve refah seviyesinin yükseltilmesi için kritik bir ön koşuldur.

3.7. Kaydi Para Üretimi ile Doğan Kredinin İktisadi ve Sosyal Sonuçları

Kaydi para, modern ekonomilerin temelini oluşturan bir kavramdır. Bankaların kredi verme faaliyetleri sonucunda yaratılan bu para, ekonomik aktiviteyi canlandırma, yatırımları teşvik etme ve büyümeyi destekleme potansiyeline sahiptir. Ancak, bu potansiyelin yanı sıra, beraberinde bir dizi iktisadi ve sosyal riski de taşır. Bu risklerin doğru yönetilememesi, enflasyondan finansal krizlere, gelir adaletsizliğinden sosyal huzursuzluğa kadar çeşitli sorunlara yol açabilir.

3.7.1. Enflasyon ve Kaydi Para Üretimi

Kaydi para üretiminin en önemli sonuçlarından biri enflasyondur. Bankaların kredi genişlemesi yoluyla piyasaya sürülen aşırı likidite, mal ve hizmetlere olan talebi artırır. Eğer bu talep artışı, üretim kapasitesiyle eş zamanlı olarak gerçekleşmezse, arz yetersiz kalır ve genel fiyat seviyesi yükselir. Bu durum, talep enflasyonu olarak adlandırılır. Enflasyon, tüketicilerin alım gücünü düşürerek yaşam standartlarını olumsuz etkiler, tasarrufların değerini azaltır ve ekonomik belirsizliği artırır. Özellikle hiperenflasyon gibi aşırı enflasyon durumlarında, ekonomik sistem ciddi şekilde zarar görebilir.

3.7.2. Senyoraj Geliri ve Bankaların Rolü

Senyoraj, devletin para basma tekelinden elde ettiği gelirdir. Kaydi para yaratımı, bu gelirin bir kısmının bankalara transfer olmasına neden olur. Bankalar, kredi faizlerinden elde ettikleri gelire Senyoraj benzeri bir kazanç elde ederler. Bu durum, devletin mali kaynaklarını kısıtlayabilir ve kamu harcamalarını finanse etmede zorluklara yol açabilir. Ayrıca, senyoraj gelirinin bankalarla paylaşılması, para politikasının etkinliğini de azaltabilir, çünkü merkez bankası para arzını doğrudan kontrol etme yeteneğini kısmen kaybeder.

3.7.3. Para Politikalarının Etkinliği ve Kaydi Para

Kaydi para yaratımı, merkez bankalarının para politikası araçlarının etkinliğini sınırlandırabilir. Bankaların kredi verme eğilimleri ve bu doğrultudaki davranışları, faiz oranlarının manipülasyonu, zorunlu karşılık oranlarının ayarlanması ve açık piyasa işlemleri gibi konvansiyonel para politikası araçlarıyla her zaman tam ve mutlak bir şekilde kontrol altında tutulamayabilir. Zira, bankaların kredi arzı kararları, sadece

merkez bankalarının uyguladığı para politikalarından değil, aynı zamanda ekonomik konjonktür, beklentiler, risk algıları ve bankaların kendi içsel stratejileri gibi bir dizi faktörden de etkilenmektedir. Bu nedenle, geleneksel para politikası araçlarının etkinliği, belirli ekonomik koşullar altında sınırlı kalabilmektedir. Özellikle küreselleşme ve serbest sermaye hareketleri çağında, ulusal para politikalarının etkinliği daha da azalmıştır. Bu durum, merkez bankalarının enflasyonu kontrol etme ve ekonomik istikrarı sağlama yeteneğini zorlaştırır.

3.7.4. Gelir ve Servet Dağılımındaki Eşitsizlikler

Krediye erişimdeki eşitsizlikler, gelir ve servet dağılımını olumsuz etkileyebilir. Büyük şirketler, varlıklı bireyler ve finansal piyasalara erişimi kolay olan kesimler, daha fazla kredi kullanarak yatırımlarını artırabilir ve daha fazla kazanç elde edebilirler. Buna karşılık, küçük işletmeler, dar gelirli kesimler ve finansmana erişimde zorluk yaşayanlar, ekonomik fırsatlardan mahrum kalabilirler. Bu durum, toplumda gelir ve servet adaletsizliğini derinleştirebilir ve sosyal gerilimlere yol açabilir.

3.7.5. Sınıf Çatışmaları ve Sosyal Huzursuzluk

Gelir ve servet adaletsizliğinin artması, toplumda farklı sınıflar arasında çatışmalara neden olabilir. Ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesi, sosyal huzursuzluğa, protestolara ve siyasi istikrarsızlıklara zemin hazırlayabilir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, bu çatışmalar daha da belirgin hale gelebilir.

3.7.6. Kaynakların Verimsiz Sektörlere Yönlendirilmesi

Kredi tahsis kararları her zaman rasyonel ekonomik temellere dayanmayabilir. Özellikle spekülatif amaçlarla, kısa vadeli kazanç beklentisiyle veya siyasi etkilerle verilen krediler, kaynakların verimsiz sektörlere yönlendirilmesine neden olabilir. Bu durum, ekonomik büyüme potansiyelini olumsuz etkiler ve kaynak israfına yol açar. Örneğin, konut piyasasında yaşanan balonlar, bu riskin tipik bir örneğidir.

3.7.7. Küçük Tasarruf Sahiplerinin Dışlanması ve Tekelleşme

Büyük bankaların ve finans kuruluşlarının kredi piyasasında hakimiyet kurması, küçük tasarruf sahiplerinin ve girişimcilerin finansmana erişimini zorlaştırabilir. Bu durum, rekabeti azaltır, inovasyonu engeller ve finansal piyasalarda tekelleşmeye yol açabilir. Ayrıca, küçük tasarruf sahiplerinin finansal sistemden dışlanması, onların ekonomik hayata katılımlarını da olumsuz etkileyebilir. Günümüzün finansal

piyasalarında, çeşitlendirilmiş ve geniş varlık portföylerine sahip olan yüksek gelir grubu, enflasyonist dönemlerde varlıklarının nominal değerlerinde görülen artışlar sayesinde servetlerini daha da konsolide etmektedir. Buna mukabil, düşük ve orta gelir gruplarına mensup bireyler, enflasyonun gelirleri ve kısıtlı tasarrufları üzerindeki aşındırıcı etkisiyle ekonomik durumlarının daha da kötüleştiği bir gerçeklikle karşı karşıyadır. Bu asimetrik durum, siyasi ve ekonomik nüfuzunu giderek artıran bir kesim ile bu kesime bağımlı olarak ücret karşılığında emeklerini sunmak zorunda kalan, ekonomik olarak dezavantajlı konumdaki bireyler arasında keskin bir ayrışmaya yol açmaktadır. Dahası, ücretli çalışan kesim, aynı zamanda, sermaye sahiplerinin kârlarını maksimize etme çabalarına da katkıda bulunmaktadır. Ücretli kesimin ekonomik ve siyasi karar alma mekanizmalarına etkisinin sınırlı olduğu düşünüldüğünde, bu durum, toplumsal kutuplaşma ve potansiyel sosyal huzursuzluk riskini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu ekonomik dengesizlikler, toplumun farklı kesimleri arasında derin uçurumlar yaratmakta ve sosyal adaletsizliği körüklemektedir. Zengin sınıfın varlıklarının sürekli olarak değer kazanması, onların ekonomik ve siyasi gücünü pekiştirirken, yoksul ve orta gelirli kesimlerin yaşam standartları giderek düşmektedir. Bu durum, toplumsal huzursuzluklara ve çatışmalara zemin hazırlamaktadır. Ekonomik sistemin bu şekilde işlemesi, uzun vadede sürdürülebilir değildir ve sosyal barışın sağlanması için yapısal reformların gerekliliğini ortaya koymaktadır (Jaffar vd., 2017, ss. 280-281).

3.7.8. Para ve Borç Sarmalı

Kredi genişlemesi, bir para ve borç sarmalına yol açabilir. Krediyle finanse edilen yatırımların beklenen getiriye sağlayamaması durumunda, borçların geri ödenmesinde sorunlar ortaya çıkabilir. Bu durum, bankaların bilançolarını olumsuz etkileyebilir ve kredi verme iştahını azaltabilir. Kredi daralması ise ekonomik aktiviteyi daha da yavaşlatabilir ve bir kısır döngü yaratabilir. Bu sarmal, ekonomik krizlere ve durgunluklara yol açabilir. Kredilerin ekonominin işleyişi için hayati öneme sahip olduğunu savunanlar, krediye bağımlılığın kaçınılmaz olduğunu ve kredi daralmasının ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına yol açacağını ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre, krediye erişimin zorlaşması, aslında borca dayalı olmayan para kıtlığından kaynaklanmaktadır. Ekonominin sağlıklı ve sürdürülebilir bir şekilde işleyebilmesi için krediye kolay erişimin elzem olduğu yönündeki yaygın kanaate karşıt bir duruş

sergileyen bazı iktisatçılar ve düşünürler, aşırı kredi bağımlılığının, hem ekonomik aktivite hem de para arzı mekanizmaları açısından ciddi bir yapısal sorun teşkil ettiğini savunmaktadırlar. Onlara göre, borca dayalı mevcut parasal sistem, kamu kesimi, özel sektör ve hane halkları nezdinde sürekli ve artan bir borçlanma ihtiyacını tetiklemekte, bu durum da ekonomik istikrar ve uzun vadeli büyüme potansiyeli üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu durum, ekonomik istikrarı tehdit eden bir unsur olarak görülmektedir. Kredilerin daralmasıyla birlikte, yatırımların azalması ve tüketimin düşmesi gibi olumsuz etkiler ortaya çıkmakta, bu da ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, krediye bağımlılığın azaltılması ve alternatif finansman kaynaklarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Money, 2012, s. 31).

3.7.9. Spekülatif Yatırımların Teşviki

Kaydi para yaratımı, özellikle düşük faiz oranları ve bol likidite ortamlarında spekülatif yatırımları teşvik edebilir. Yatırımcılar, daha yüksek getiri arayışıyla riskli ve spekülatif varlıklara yönelebilirler. Bu durum, finansal piyasalarda oynaklığı artırabilir, varlık fiyatlarında balonlara neden olabilir ve finansal krizlere zemin hazırlayabilir. Hyman Minsky, kapitalist sistemlerin doğasında var olan temel bir istikrarsızlığın, başlangıçta sağlıklı ve dengeli bir ekonomik yapıyı zamanla spekülatif bir yatırım balonuna dönüştürme potansiyeli taşıdığını ileri sürmektedir. Bu dönüşümde, finansal araçlar ve yöntemlerdeki sürekli yenilikler ile mevcut enstrümanların daha yaygın ve yoğun kullanımı, piyasada erişilebilir finansman hacmini önemli ölçüde artırmaktadır. Artan bu finansman imkânı, varlık fiyatlarının reel ekonomik aktiviteyi ve cari üretimi aşan bir hızla yükselmesine ve dolayısıyla yatırım faaliyetlerinde bir genişlemeye yol açabilmektedir. Minsky, ekonomik analizlerinde iki temel finansman türünü ayırt etmektedir: "koruma (hedge) finansmanı" ve "spekülatif finansman". Koruma finansmanı, bir işletmenin faaliyetlerinden elde ettiği nakit akışlarının, üstlenilen borçların hem anapara hem de faiz ödemelerini eksiksiz bir şekilde karşılayabildiği bir durumu ifade ederken; spekülatif finansman ise, faaliyetlerden beklenen nakit girişlerinin, mevcut nakit çıkışlarını tam olarak karşılamaya yetmediği, dolayısıyla faiz ödemelerinin gerçekleştirilebildiği ancak anapara geri ödemelerinin mümkün olmadığı bir senaryoyu tanımlamaktadır. Spekülatif finansman kullanan aktörler, genellikle mevcut

yükümlülüklerini, gelecekte yeni borçlar alarak finanse etmeyi ummaktadırlar. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, vadesiz mevduat kabul eden bir bankanın dahi, olağan koşullar altında, bir tür spekülasyon finansman faaliyeti yürüttüğü söylenebilir.(Minsky, 1977, s. 13).

3.7.10. Finansal İstikrara Yönelik Tehditler

Kontrolsüz kaydi para yaratımı, finansal sistemde ciddi istikrarsızlıklara yol açabilir. Aşırı kredi genişlemesi, varlık fiyatlarında balonlara, bankacılık krizlerine, döviz kuru krizlerine ve ekonomik durgunluğa neden olabilir. Bu nedenle, finansal sistemin etkin bir şekilde denetlenmesi ve düzenlenmesi, finansal istikrarın korunması için hayati öneme sahiptir.

3.7.11. Döviz Kuru Üzerindeki Etkiler

Artan para arzı, yerel paranın değer kaybetmesine neden olabilir. Bu durum, ithalat fiyatlarını artırarak enflasyonu körükleyebilir, ihracatı teşvik edebilir ve dış ticaret dengesini etkileyebilir. Özellikle döviz borcu yüksek olan ülkelerde, kur dalgalanmaları ciddi ekonomik sorunlara yol açabilir.

3.7.12. Varlık Fiyatlarında Balonlar

Kaydi para yaratımı, özellikle düşük faiz ortamlarında, hisse senetleri, gayrimenkul ve diğer varlıkların fiyatlarında spekülasyon balonlarına neden olabilir. Bu balonlar, piyasa gerçekleriyle uyumlu olmayan aşırı fiyat artışlarına yol açar ve sonunda patlayarak ekonomik krizlere neden olabilir. Hyman Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi, kapitalist ekonomilerin döngüsel doğasını ve içsel istikrarsızlıklarını açıklayan önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu hipoteze göre, ekonomik genişleme dönemlerinde, varlık piyasalarında belirgin bir yükseliş trendi gözlemlenir; varlık fiyatları ve hisse senedi değerleri artış gösterirken, yatırımlar da cazip getiri oranları sunar. Getiri oranları ile piyasa faiz oranları arasındaki makasın açılması, borçlanma yoluyla yatırım yapma eğilimini güçlendirir ve bu durum, bankacılık sisteminde kredi hacminin ve dolayısıyla para arzının önemli ölçüde genişlemesine zemin hazırlar. Ancak, ekonomik genişleme süreci ilerledikçe, varlık ve hisse senedi fiyatlarındaki artış hızı, ekonomik temellerle uyumlu olmaktan çıkarak sürdürülemez bir ivme kazanır. Bu durum, nihayetinde, varlık piyasalarında fiyat balonlarının oluşmasına ve kaçınılmaz olarak finansal krizlerin patlak vermesine yol

açar. Kriz dönemlerinde, artan işsizlik oranları ve iflaslar, varlık fiyatlarında sert düşüşlere eşlik ederken, getiri oranları da dramatik bir şekilde azalır ve yatırımların cazibesi kaybolur. Bu konjonktürde, bankalar artan risk algıları nedeniyle kredi vermekten imtina ederler, bu da para arzında ciddi bir daralmaya ve piyasada likidite sıkışıklığına neden olarak krizi daha da derinleştirir. Minsky, bu döngüsel süreçleri analiz ederken, "koruma (hedge) finansmanı" ve "spekülatif finansman" gibi iki temel kavramı öne sürer. Koruma finansmanı, bir borçlunun faaliyetlerinden elde ettiği nakit akışlarının, borcun hem anapara hem de faiz ödemelerini düzenli olarak karşılayabildiği bir finansman modelini ifade ederken; spekülatif finansman ise, faaliyetlerden elde edilen nakit girişlerinin yalnızca faiz ödemelerini karşılayabildiği, anapara geri ödemelerinin ise ancak yeni borçlarla finanse edilebildiği bir durumu tanımlar. Dolayısıyla, spekülatif finansman kullananlar, mevcut borç yükümlülüklerini yerine getirebilmek için sürekli olarak yeni borç arayışında olurlar. Bu tanımlar ışığında, vadesiz mevduat kabul eden bir bankanın dahi, normal piyasa koşullarında, bir ölçüde spekülatif finansman faaliyeti yürüttüğü sonucuna varılabilir(Minsky, 1992).

3.7.13. Finansal Krizlere Zemin Hazırlama

Kontrolsüz kaydi para yaratımı ve aşırı kredi genişlemesi, bankacılık krizleri, döviz kuru krizleri ve sistemik finansal krizler gibi çeşitli finansal krizlere zemin hazırlayabilir. Bu krizler, ekonomik büyüme üzerinde ciddi olumsuz etkilere sahip olabilir ve uzun süreli durgunluklara yol açabilir.

3.7.14. Ahlaki Risk (Moral Hazard)

Kaydi para sisteminde, bankaların olası zararların devlet tarafından karşılanacağı (örneğin, mevduat sigortası yoluyla) beklentisiyle daha riskli krediler vermesi durumu, ahlaki risk olarak adlandırılır. Bu durum, finansal sistemin istikrarını tehdit edebilir ve daha büyük krizlere yol açabilir.

3.7.15. Nesiller Arası Eşitsizlik

Kaydi para yaratımı ve kamu borçlanması, gelecek nesiller üzerinde bir yük oluşturabilir. Bugün yapılan harcamaların ve alınan borçların geri ödemesi, gelecek nesillerin omuzlarına yüklenebilir. Bu durum, nesiller arası eşitsizliğe yol açabilir ve sosyal adaleti zedeleyebilir.

3.7.16. Küresel Ekonomik Etkiler

Büyük ekonomilerde yapılan para genişlemeleri, küresel likiditeyi artırabilir ve diğer ülkelerin ekonomilerini etkileyebilir. Bu durum, küresel finansal istikrarsızlığa ve krizlere yol açabilir.

3.8. Kaydi Para Üretimi ile Doğan Kredinin İslam İktisadı Açısından Sonuçları

Kaydi para üretimi, modern finans sistemlerinin temelini oluşturan ve bankaların kredi verme faaliyetleri aracılığıyla yarattığı, fiziksel bir karşılığı bulunmayan paradır. Kısmi rezerv bankacılığı prensibi üzerine kurulu bu sistem, bankaların ellerindeki mevduatın bir kısmını yasal zorunluluk gereği rezerv olarak ayırması ve geri kalanını kredi olarak vermesiyle işler. Bu süreç, teorik olarak sınırsız bir para yaratma potansiyeline sahiptir ve modern ekonomilerin büyümesinde önemli bir rol oynar. Ancak, bu sistemin İslam iktisadı açısından bir dizi önemli sonucu ve tartışma konusu bulunmaktadır.

İslam iktisadının temel direklerinden biri faiz (riba) yasağıdır. Riba, borç verilen paranın anaparasının üzerinde herhangi bir ek getiri elde etmeyi yasaklar. Kaydi para üretimi ve kredi mekanizması ise, modern bankacılık sisteminde genellikle faiz esası üzerine kuruludur. Bu durum, İslam iktisadı düşünürleri arasında yüzyıllardır süregelen bir tartışmanın merkezinde yer alır. Zira, faizli borç verme ve borç alma işlemlerinin, İslam'ın adalet, paylaşım ve helal kazanç ilkeleriyle çeliştiği düşünülmektedir. Kaydi para sisteminin yarattığı kredilerin faiz içermesi, bu sistemin İslam iktisadına uygunluğu konusunda ciddi soru işaretleri doğurmaktadır. Bu durum, özellikle modern finans sistemlerinin küreselleşmesi ve İslam ülkelerinin bu sisteme entegre olmasıyla daha da önem kazanmıştır. Bu gerilimi aşmak ve İslami prensiplere uygun bir finans sistemi oluşturmak amacıyla, çeşitli alternatif modeller geliştirilmiştir. Kar paylaşımı (mudarebe ve müşareke) gibi enstrümanlar, faizsiz finansın temelini oluşturur ve riskin ve karın taraflar arasında adil bir şekilde paylaşılmasını sağlar. Mudarebe, bir tarafın sermaye koyduğu, diğer tarafın ise emek verdiği bir ortaklık türüdür. Müşareke ise, tarafların sermayelerini bir araya getirerek bir iş kurduğu ve karı ve zararı önceden belirlenen oranlarda paylaştığı bir ortaklık türüdür. Bu tür modellerin kaydi para sistemiyle entegrasyonu hem ekonomik büyüme potansiyelini korumak hem de İslami prensiplere uygun bir finans sistemi oluşturmak açısından önemli bir imkân sunmaktadır. Ancak, bu entegrasyonun nasıl

gerçekleştirileceği ve mevcut yasal ve düzenleyici çerçevelere nasıl uyarlanacağı hala tartışma konusudur. Sukuk (İslami tahvil) gibi diğer İslami finans araçları da, geleneksel tahvillere bir alternatif olarak ortaya çıkmış ve faizsiz yatırım imkanları sunmaktadır.

Kaydi para üretiminin bir diğer önemli sonucu ise enflasyon riskidir. Kontrolsüz bir şekilde artan para arzı, mal ve hizmet fiyatlarında genel bir yükselişe yol açabilir. Bu durum, özellikle sabit gelirli kesimler üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir ve ekonomik adaletsizlikleri derinleştirebilir. İslam iktisadı, adalet ve denge prensiplerine büyük önem verir. Bu nedenle, enflasyonun kontrol altında tutulması ve ekonomik istikrarın sağlanması, İslami bir perspektiften önemli bir hedeftir. Enflasyonun nedenleri ve sonuçları, İslam iktisadı literatüründe detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu konuda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır.

Ayrıca, kaydi para sisteminin spekülasyon ve borçlanma kültürünü teşvik edebileceği de bir gerçektir. Kolayca erişilebilen kredi imkanları, bireyleri ve kurumları aşırı borçlanmaya yöneltebilir ve bu durum ekonomik krizlere zemin hazırlayabilir. İslam iktisadı, israf ve aşırı tüketimden kaçınmayı öğütler ve dengeli bir ekonomik yaklaşımı teşvik eder. Bu nedenle, kaydi para sisteminin potansiyel risklerinin farkında olmak ve bu riskleri minimize edecek önlemler almak önemlidir. Bu önlemler arasında, kredi verme standartlarının sıkılaştırılması, finansal okuryazarlığın artırılması ve etik değerlere dayalı bir finans kültürünün teşvik edilmesi sayılabilir.

Son yıllarda ortaya çıkan dijital paralar ve kripto para birimleri, kaydi para sistemi ve İslam iktisadı açısından yeni bir tartışma alanı yaratmıştır. Merkezi olmayan yapıları, anonimlik özellikleri ve spekülatif doğaları, bu paraların İslam iktisadına uygunluğu konusunda çeşitli soruları gündeme getirmektedir. Bu paraların şer'i hükmü, İslam alimleri arasında hala tartışılmaktadır.

Kaydi para üretimi ve bunun İslam iktisadı açısından sonuçları karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Faiz yasağı, adalet, paylaşım ve helal kazanç gibi İslami prensipler, modern finans sistemlerinin işleyişiyle önemli ölçüde etkileşim halindedir. İslami finansın alternatif modelleri, bu etkileşimi daha uyumlu hale getirmek için önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak, bu modellerin yaygınlaşması ve etkin bir şekilde uygulanması için daha fazla araştırma, geliştirme ve düzenleme çalışmasına

ihtiyaç vardır. Ayrıca, dijital paraların ortaya çıkışı, bu tartışmaya yeni bir boyut kazandırmış ve gelecekteki finans sistemlerinin nasıl şekilleneceği konusunda önemli soruları beraberinde getirmiştir. Modern bankacılık sisteminin temelini oluşturan kaydi para üretimi, İslam iktisadının temel prensipleriyle çeşitli boyutlarda çatışma yaratmaktadır. Günümüz ekonomilerinde bankaların neredeyse yoktan var ettikleri bu parasal genişleme mekanizması, faiz temelli bir düzende işleyerek İslami finansın özüne aykırı sonuçlar doğurmaktadır. Zira İslam'ın temel ekonomik prensiplerinden olan "reel değer karşılığı olmayan kazancın reddi" ilkesi, bankalar tarafından kaydi para üretimi yoluyla oluşturulan kredi mekanizmasının doğasıyla örtüşmemektedir. Kaydi para üretiminin en problemlili boyutlarından biri, gerçek bir karşılığı olmaksızın yaratılan paranın dolaşıma sokulmasıdır. Geleneksel bankacılık sisteminde, bankalar ellerindeki mevduatın çok ötesinde krediler verebilmekte, bu da para arzını katlanarak artırmaktadır. Söz konusu artış, İslam'ın savunduğu "adil değişim" ve "dengeli ekonomik ilişkiler" ilkelerini derinden sarsmaktadır. Özellikle, rezerv karşılığı olmayan bu parasal genişleme, toplumda servet dağılımını belirli ellerde yoğunlaştırarak, İslam'ın ekonomik adalet anlayışına ters düşmektedir. Kaydi para sistemi üzerinden yaratılan kredilerin İslam iktisadı açısından en sorunlu yönlerinden biri de, bu sistemin kaçınılmaz biçimde riba (faiz) içermesidir. İslam hukukunda açıkça yasaklanmış olan faiz, kaydi para sisteminin vazgeçilmez bir bileşenidir. Bankaların, mevduat sahiplerine vaat ettikleri getiriler ve kredi kullanıcılarından talep ettikleri faizler, bu sistemin işleyiş mekanizmasını oluşturur. Halbuki İslam'da para, kendi başına bir değer üretim aracı olarak görülmez; paranın ancak emek, risk ve sorumluluk paylaşımı ile birleştiğinde meşru bir kazanç sağlayabileceği kabul edilir. Öte yandan, kaydi para sisteminin yarattığı ekonomik belirsizlik ve istikrarsızlık, İslam'ın "garar" (aşırı belirsizlik) ve "maysir" (kumar) yasaklarıyla da çelişmektedir. Modern bankacılık sisteminde, rezerv karşılığı olmayan kredilerin yarattığı finansal balonlar ve bunların patlamasıyla ortaya çıkan ekonomik krizler, toplumun geniş kesimlerini mağdur etmektedir. Bu durum, İslam'ın ekonomik işlemlerde şeffaflık, öngörülebilirlik ve adillik ilkelerine aykırıdır.

Kaydi para üretimi, ekonomide paranın değerini de sürekli olarak aşındırmaktadır. Enflasyonist etkisi nedeniyle, özellikle dar gelirli kesimlerin alım gücünü zayıflatarak, servet transferine yol açmaktadır. Para arzındaki bu kontrolsüz artış, İslam'ın "malın korunması" (hıfz el-mal) ilkesine ters düşmekte, bireylerin tasarruflarını ve ekonomik

güvenliklerini tehdit etmektedir. İslami perspektiften bakıldığında, paranın değerinin korunması, toplumsal refahın ve ekonomik adaletin önemli bir bileşenidir. Kaydi para sisteminin doğurduğu bir diğer sorun, reel ekonomiden kopuk bir finansal sistem yaratmasıdır. İslam iktisadı, finansın üretim ve ticaretle bağlantılı olmasını, spekülasyon işlemlerden uzak durulmasını öngörmektedir. Ancak kaydi para sistemi, finansal piyasaları reel ekonomiden bağımsız hale getirerek, spekülasyon işlemlerin artmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, İslam'ın teşvik ettiği üretim odaklı ekonomik faaliyetlerin yerini, finansal manipülasyonlara bırakmasına neden olmaktadır.

İslam iktisadı perspektifinden, paranın değişim aracı olma işlevini aşarak, kendisi bir meta haline gelmesi de kabul edilemez bir durumdur. Kaydi para sistemi ise tam olarak bunu yapmakta; parayı alınıp satılan, üzerinden kazanç sağlanan bir meta haline dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, İslam'ın parasal işlemlerde adillik ve dengenin korunması ilkelerine aykırıdır.

Netice itibarıyla, kaydi para üretimi yoluyla oluşturulan kredi mekanizması, İslam iktisadının temel prensipleriyle birçok açıdan uyumsuzdur. Bu sistem, faiz yasağı, garar ve maysir yasakları, ekonomik adalet, servetin adil dağılımı ve reel ekonomi ile finansın bütünleşmesi gibi İslami prensiplerle çelişmektedir. İslam iktisadının öngördüğü ekonomik düzende, paranın gerçek bir değer karşılığı olması, finansal işlemlerin şeffaf ve adil olması, ve ekonomik faaliyetlerin toplumsal refaha hizmet etmesi esastır. Kaydi para sisteminin bu prensiplerle uyumlu hale getirilmesi, İslami finansın karşı karşıya olduğu en büyük meydan okumalardan biridir.

3.9. Kaydi Para Üretiminin İslam İktisadı Açısından Değerlendirilmesi

Kaydi para, modern bankacılık sisteminin temel taşlarından biridir ve ticari bankaların kredi verme süreçleri aracılığıyla yaratılır. Fiziki bir karşılığı olmamasına rağmen, elektronik transferler ve ödemeler yoluyla ekonomide dolaşır. Kaydi paranın üretimi ve kullanımı, İslam iktisadı açısından önemli ve karmaşık tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmaların merkezinde, faiz (riba) kavramı ve faizsiz finans prensiplerinin kaydi para üretimi üzerindeki etkileri yer almaktadır. Bu bağlamda, mevcut bankacılık sisteminin İslami prensiplere uygunluğu ve alternatif faizsiz modellerin uygulanabilirliği önemli bir husustur. Meera ve Larbani'nin ortaya koyduğu argümana göre, kaydi para yaratma yetkisini elinde bulunduran belirli bir kesimin serveti tekeline alması, milletin kendi kaderini tayin etme yeteneğinin ciddi şekilde

zayıflamasına yol açacaktır. Bu durum, iktidar sahiplerinin kendi çıkarları doğrultusunda uyguladıkları politikalar ve dayatmalar neticesinde, İslam hukukunun temel amaçları olarak bilinen "Mekasid-i Şeria"nın diğer unsurlarının da olumsuz yönde etkilenmesine zemin hazırlayacaktır. Örneğin, egemenliğini yitiren Müslüman coğrafyalarda, eğitim sistemlerinde gerçekleştirilen köklü değişiklikler, "aklın korunması" ilkesini zayıflatmış; İslami yaşam tarzına yönelik dış müdahaleler ise, "dinin korunması" amacına zarar vermiştir. Bu örnekler, para yaratma gücünün belirli ellerde yoğunlaşmasının, toplumun genel refahı ve dini özgürlükleri üzerinde nasıl derin etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, ekonomik gücün belirli ellerde toplanması, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel alanlarda da ciddi sonuçlar doğurmakta ve İslam hukukunun temel hedeflerine zarar vermektedir. Meera ve Larbani'nin bu tespitleri, ekonomik adaletin sağlanmasının ve servetin adil dağılımının ne denli önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir (Meera & Larbani, 2009, s. 23).

Günümüzde yaygın olarak uygulanan bankacılık sisteminde, kaydi para üretimi büyük ölçüde faiz mekanizması üzerinden işler. Bankalar, müşterilerine verdikleri krediler karşılığında faiz tahsil ederler ve bu faiz gelirleri, bankaların kâr elde etmesinin ve faaliyetlerini sürdürmesinin temelini oluşturur. Bu sistemde, kredi talebi arttıkça bankalar daha fazla kredi verme eğilimindedir, bu da ekonomideki kaydi para miktarının artmasına ve para arzının genişlemesine yol açar. Bu durum, ekonomik büyüme ve kalkınma açısından kısa vadede olumlu etkiler yaratabilir; ancak uzun vadede enflasyon, borç yükünün artması, gelir dağılımında adaletsizlik ve finansal istikrarsızlık gibi ciddi sorunlara da neden olabilir.

Modern bankacılık sisteminin temelini oluşturan kaydi para üretimi, günümüz ekonomilerinde likidite sağlayan ve kredi genişlemesini mümkün kılan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bankalar mevduatların sadece belirli bir kısmını rezerv olarak tutup, kalan kısmını kredi olarak dağıtırken, esasen parasal bir genişleme yaratmaktadır. İslam iktisadının temel prensipleri açısından bu sürecin meşruiyeti, çağdaş İslami finans literatüründe yoğun tartışmalara konu olmaktadır.

Kaydi para üretimi, özünde bankaların bilançolarında gerçekleşen bir kayıt işlemidir. Merkez bankalarının bastığı fiziksel paradan farklı olarak, ticari bankalar mudilerden topladıkları mevduatları kısmi rezerv sistemi çerçevesinde yönetirken,

bankacılık sisteminin toplamında var olan paranın miktarını artırmaktadırlar. Bu süreç, faiz temelli konvansiyonel bankacılık sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir; fakat İslami perspektiften bakıldığında, çeşitli problemleri beraberinde getirmektedir.

İslam iktisadının en temel ilkelerinden biri olan riba (faiz) yasağı, kaydi para sisteminin meşruiyeti konusunda ilk akla gelen sorunu teşkil etmektedir. Zira konvansiyonel bankacılık sisteminde üretilen kaydi para, genellikle faizli krediler yoluyla ekonomiye kazandırılmaktadır. Bu doğrultuda, İslami iktisatçıların bir kısmı, sistemin tamamen reforma tabi tutulması gerektiğini savunurken; diğerleri ise mevcut sisteme İslami prensipler çerçevesinde alternatifler geliştirmeye odaklanmaktadır.

Kaydi para üretiminin bir diğer problematik boyutu, "yoktan para yaratılması" olarak da adlandırılan sürecin gerçek bir karşılığa dayanmamasıdır. İslam iktisadında paranın gerçek bir değeri temsil etmesi gerektiği prensibi, kaydi para sisteminin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Tarihsel olarak İslam medeniyetlerinde paranın altın ve gümüş gibi değerli madenlere dayalı olması, bir tesadüf değildir. Para sisteminin gerçek bir karşılığa dayanması ilkesi, günümüz bankacılık sisteminde uygulanan kaydi para üretiminin İslami açıdan en ciddi eleştiri noktalarından birini oluşturmaktadır.

Bir yandan, kısmi rezerv bankacılığının yarattığı istikrarsızlık potansiyeli de İslam iktisadının garar (aşırı belirsizlik ve risk) yasağıyla çelişmektedir. Bankaların mevduatlarının tamamını karşılayacak rezervleri bulunmaması, ekonomik kriz dönemlerinde sistemi kırılgan hale getirirken; bu durum, İslam'ın ekonomik istikrarı ve adaleti önceleyen yaklaşımıyla bağdaşmamaktadır. Modern bankacılık tarihinde yaşanan banka paniklerinin ve finansal krizlerin çoğu, tam da bu sistemik zaafiyetten kaynaklanmaktadır.

İslami finans kurumları, konvansiyonel bankaların pratikte uyguladığı kaydi para üretiminden kaçınmaya çalışsalar da, günümüz finansal ekosisteminde faaliyet göstermeleri nedeniyle benzer sonuçlar doğuran mekanizmalara dahil olabilmektedirler. Bu durum, İslami bankacılığın teorik çerçevesi ile pratik uygulamaları arasında bir gerilim yaratmakta ve sektörün karşı karşıya kaldığı en büyük zorluklardan birini teşkil etmektedir.

Kaydi para sisteminin İslami finans açısından tam bir alternatif ile değiştirilmesi, mevcut küresel finansal sistemin yapısı düşünüldüğünde oldukça zor görünmektedir.

Ancak bu realite, İslami iktisatçıların ve düşünürlerin kaydi para sistemine alternatif modeller geliştirme çabalarını engellemektedir. Bazı İslami iktisatçılar, %100 rezerv bankacılığına dayalı bir sistemin İslami prensiplerle daha uyumlu olabileceğini savunurken; diğerleri ise risk paylaşımına dayalı finansman modellerinin genişletilmesi ve yaygınlaştırılması yoluyla mevcut sistemin dönüştürülmesini önermektedirler.

İslam toplumlarında paranın tarihsel gelişimi incelendiğinde, altın ve gümüş sikkelerden kâğıt paralara geçiş sürecinde bile İslami prensipler çerçevesinde tartışmalar yaşanmıştır. Günümüzde kaydi para sisteminin doğurduğu tartışma da bu tarihsel sürecin bir devamı niteliğindedir. İslam'ın ekonomik adalet, şeffaflık ve gerçek değere dayalı mübadele prensipleri, para sisteminin de bu değerlerle uyumlu olmasını gerektirmektedir.

Kaydi para sisteminin ürettiği kredinin İslam iktisadı perspektifinden değerlendirilmesi, yalnızca teknik bir bankacılık meselesi değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve ekonomik istikrarla da ilişkili bir konudur. İslam'ın ribayı yasaklamasının arkasındaki temel mantık, finansal sistemin toplumda servet birikimini belirli ellerde yoğunlaştırmaması ve ekonomik faaliyetin risk paylaşımına dayalı olarak gerçekleşmesidir. Kaydi para sisteminin doğası gereği yarattığı borç temelli ekonomi, servet dağılımındaki adaletsizliği derinleştirme potansiyeli taşımaktadır.

Öte yandan, finansal sistemi tamamen dönüştürmenin pratik zorlukları karşısında, bazı İslami finans uzmanları "ikinci en iyi" çözümlere yönelmektedir. Bu yaklaşım, mevcut sistemin içinde kalarak ama İslami prensiplere mümkün olduğunca uygun finansal enstrümanlar geliştirerek bir geçiş süreci öngörmektedir. Mudarebe, müşareke, istisna ve selem gibi İslami finansman yöntemlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, bu stratejinin bir parçasıdır.

Kaydi para üretiminin İslam iktisadı açısından değerlendirilmesi, modern ekonomik sistemin temel yapıtaşlarından birini İslami prensipler ışığında sorgulama girişimidir. Bu sorgulama, sadece teorik bir tartışma değil, aynı zamanda milyarlarca Müslümanın günlük ekonomik hayatını ve finansal davranışlarını etkileyen pratik sonuçlar doğurmaktadır. İslami finans sektörünün geleceği, büyük ölçüde kaydi para sisteminin yarattığı meydan okumaya vereceği yanıtı bağlı olacaktır.

İslam iktisadı açısından, faizle işleyen bu sistem temel bir çelişki teşkil etmektedir. Çünkü İslam hukukunda faiz (riba), Kur'an ve Sünnet'te açık bir şekilde yasaklanmıştır. Bu nedenle, faiz üzerinden kaydi para üretimi, İslami prensiplere aykırı ve gayri meşru olarak değerlendirilir. Bu durum, İslam dünyasında, İslami finans ilkelerine uygun alternatif finansal sistemlerin ve araçların geliştirilmesine yönelik arayışları ve çalışmaları önemli ölçüde tetiklemiştir.

Faizli sistemde kaydi para yaratımının başlıca eleştirileri şunlardır:

1. **Zenginlik Transferi ve Gelir Dağılımında Adaletsizlik:** Faiz, genellikle borçlu kesimden (çoğunlukla üreticiler ve tüketiciler) alacaklı kesime (bankalar ve finans kuruluşları) doğru sistematik bir zenginlik transferine yol açar. Bu durum, toplumda gelir dağılımında ciddi adaletsizliklere, gelir uçurumunun derinleşmesine ve sosyal huzursuzluğa neden olabilir.
2. **Aşırı Borçlanma ve Borç Krizleri:** Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde, bireylerin ve şirketlerin aşırı borçlanma eğilimi artabilir. Bu durum, ekonomik balonların oluşmasına ve ardından ekonomik krizlere zemin hazırlayabilir. Özellikle konut ve tüketici kredilerindeki artış, hane halkı borçluluk oranlarını yükselterek ekonomik kırılganlığı artırabilir.
3. **Spekülasyon ve Reel Ekonomiden Kopuk Finansal Piyasalar:** Faiz, spekülasyon faaliyetleri teşvik edebilir ve reel ekonomiden (üretim, istihdam, yatırım) kopuk, sanal bir finansal balon oluşmasına yol açabilir. Bu durum, ekonomik kaynakların verimsiz dağılımına ve ekonomik istikrarsızlığa neden olabilir.
4. **Enflasyonist Baskılar:** Faizli sistemde, sürekli kredi genişlemesi ve para arzı artışı, talep enflasyonuna ve dolayısıyla genel fiyat seviyesinin yükselmesine yol açabilir.

İslam iktisadı düşünürleri ve uygulayıcıları, faizsiz bir ekonomik sistemde kaydi para üretiminin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair çeşitli teorik ve pratik modeller önermişlerdir. Bu modellerin temel amacı, İslam'ın temel prensiplerine (adalet, paylaşım, şeffaflık, risk paylaşımı) uygun, adil, sürdürülebilir ve istikrarlı bir finansal sistem inşa etmektir. Syamlan'ın analizine göre, paranın salt bir mübadele aracı olmanın ötesinde, aynı zamanda bir değer saklama aracı veya bir ticari meta olarak

addedilmesi durumunda, kısmi rezerv bankacılık sisteminde paranın tarafsız (nötr) bir nitelik taşımadığı ve bu nedenle tüm mevduat türlerinin kredi verme faaliyetlerinde kullanılabildiği ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, Syamlan, tam rezerv bankacılık sisteminde ve İslam hukukunun öngördüğü finansal çerçevede paranın nötr olduğunu, yani ekonomik faaliyetler üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığını vurgulamaktadır. İslam hukukunda para, fiili bir sermaye olarak işlem görürken, kısmi rezerv sisteminde ise potansiyel bir sermaye niteliği taşımaktadır. Tam rezerv sisteminde, vadesiz mevduatın atıl bir şekilde muhafaza edilmesi ve mevduat sahibinin talebi üzerine derhal geri ödenmek üzere hazır bulundurulması, paranın fiili sermaye olma özelliğinin bir tezahürüdür. Kısmi rezerv sisteminde ise, bankaların toplanan mevduatı kredi olarak piyasaya sürerek kâr elde etmeleri, paranın potansiyel sermaye olarak değerlendirilmesinin bir göstergesidir. Bu durum, iki sistem arasındaki temel ayrımı ve paranın ekonomik sistemdeki rolüne dair farklı yaklaşımları net bir şekilde ortaya koymaktadır(Syamlan, 2016, ss. 69-70).

Syamlan'ın bu görüşleri, finansal sistemlerin işleyişine dair önemli bir perspektif sunmaktadır. Kısmi rezerv sisteminde paranın nötr olmaması, ekonomik faaliyetlerin genişlemesine ve kredi arzının artmasına yol açarken, tam rezerv sisteminde paranın nötr olması, ekonomik istikrarı ve güvenliği artırmaktadır. İslam'da paranın fiili sermaye olarak kabul edilmesi, ekonomik faaliyetlerin şeffaf ve adil bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Syamlan'ın analizleri, farklı finansal sistemlerin avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya koymakta ve ekonomik istikrarın sağlanması için önemli ipuçları sunmaktadır.

Son yıllarda, blokzincir teknolojisi ve kripto paralar gibi modern finansal araçlar ve teknolojiler, faizsiz finans alanında da önemli tartışmaları ve potansiyel fırsatları beraberinde getirmiştir. Blokzincir teknolojisi, şeffaf, güvenli ve merkeziyetsiz finansal işlemlerin gerçekleştirilmesine olanak tanıyarak, faizsiz finans uygulamalarının daha verimli ve kapsayıcı hale gelmesine katkıda bulunabilir. Örneğin, akıllı sözleşmeler aracılığıyla otomatik kâr paylaşım mekanizmaları oluşturulabilir, eşler arası (P2P) finansman platformları geliştirilebilir ve sukuk ihraç süreçleri daha etkin bir şekilde yönetilebilir. Ancak, kripto paraların İslami finans açısından uygunluğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır ve bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Kaydi para, modern ekonomilerin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak, faizle işleyen mevcut sistemin İslam iktisadı açısından yarattığı temel sorunlar, faizsiz alternatiflerin araştırılmasını ve geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Faizsiz kaydi para modelleri, İslam'ın temel prensiplerine uygun, adil ve sürdürülebilir bir finansal sistemin inşası için önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu modeller, ekonomik adaleti sağlamak ve servetin daha adil bir şekilde dağıtılmasını temin etmek amacıyla geliştirilmiştir. Faizsiz kaydi para modelleri, ekonomik büyümeye katkı sağlar.

SONUÇ

Bu çalışma, modern ekonomilerin vazgeçilmez bir unsuru haline gelen ve karmaşık etkileşimleriyle küresel finansal sistemi derinden etkileyen kaydi para sisteminin, İslam iktisadının temel prensipleri ve etik değerleri ışığında kapsamlı bir değerlendirmesini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın merkezinde, kaydi para yaratımının dayandığı kısmi rezerv bankacılığı ve faiz mekanizmasının, İslam'ın kesin bir dille yasakladığı riba (faiz) prensibiyle ne ölçüde bağdaştığı sorusu yer almaktadır. Zira, İslam iktisadı, paranın bir değişim aracı ve değer ölçüsü olmasının ötesinde, reel ekonomik aktiviteyi teşvik etmeyi, adalet ve paylaşım ilkelerini gözetmeyi ve spekülasyonu engellemeyi hedefleyen kendine özgü bir bakış açısına sahiptir. Bu nedenle, modern finans sistemlerinin temelini oluşturan faiz esasına dayalı uygulamaların, İslam iktisadının temel prensipleriyle olan etkileşimi hem teorik hem de pratik açılardan büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın detaylı analizi sonucunda, kaydi para sisteminin bazı temel yönlerinin, İslam iktisadının özünü oluşturan prensiplerle ciddi çelişkiler içerdiği açıkça görülmüştür. Özellikle, paranın zaman değerine dayalı bir getiri sağlayan faiz mekanizması, İslam iktisadının reel ekonomik aktiviteye ve risk paylaşımına dayalı prensipleriyle temelden ayrışmaktadır. Bu durum, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve etik sonuçlar da doğurmakta, gelir dağılımında adaletsizliklere, borçlanma kültürünün yaygınlaşmasına ve spekülasyon faaliyetlerin artmasına zemin hazırlayabilmektedir. Öte yandan, finansal sistemi tamamen dönüştürmenin pratik zorlukları karşısında, bazı İslami finans uzmanları "ikinci en iyi" çözümlere yönelmektedir. Bu yaklaşım, mevcut sistemin içinde kalarak ama İslami prensiplere mümkün olduğunca uygun finansal enstrümanlar geliştirilerek bir geçiş süreci öngörmektedir. Mudarebe, müşareke, istisna ve selem gibi İslami finansman yöntemlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, bu stratejinin bir parçasıdır.

Konvansiyonel kredi sisteminin aksine, İslam iktisadı, Murabaha, Mudarebe, Müşareke, Sukuk gibi faizsiz finans araçlarını önermektedir. Bu araçlar, risk ve getiri paylaşımına, ticarete ve reel ekonomik aktiviteye odaklanarak, faizsiz bir finans sisteminin teorik olarak mümkün olduğunu ve pratikte uygulanabilir örneklerinin bulunduğunu göstermektedir. Ancak, çalışmamızda da detaylı olarak incelendiği gibi, bu alternatif modellerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi ve yaygınlaşabilmesi için,

uygun yasal ve düzenleyici çerçevelerin oluşturulması, şeffaflığın sağlanması, standartların belirlenmesi, risk yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi ve kamuoyunun bu modellere yönelik farkındalığının artırılması gibi bir dizi önemli adımın atılması gerekmektedir. Aksi takdirde, bu modellerin potansiyel faydaları tam olarak gerçekleşmeyebilir ve hatta bazı durumlarda yeni sorunlara yol açabilir.

Kaydi para üretiminin ekonomik ve sosyal etkileri, çalışmamızın önemli bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Enflasyon, gelir dağılımı, finansal istikrar, ahlaki risk, spekülasyon, borçlanma kültürü ve sürdürülebilirlik gibi konular, İslam iktisadı perspektifinden derinlemesine analiz edilmiş ve kaydi para sisteminin bu alanlarda potansiyel riskler barındırdığı ve dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Özellikle, kaydi para yaratımının kontrolsüz bir şekilde artması, enflasyonist baskıları tetikleyebilir, gelir dağılımında eşitsizlikleri derinleştirebilir, finansal istikrarsızlığa sebep olabilir, ahlaki riskleri artırabilir ve spekülatif yatırımları teşvik edebilir. Bu durum, sadece ekonomik dengesizliklere değil, aynı zamanda toplumsal huzursuzluklara ve etik sorunlara da yol açabilir.

Bu çalışmanın bulguları, İslam iktisadının çağdaş finansal sistemlere önemli bir alternatif bakış açısı sunduğunu ve faizsiz finans prensiplerine dayalı modellerin, daha adil, daha istikrarlı, daha sürdürülebilir ve etik bir ekonomik sistemin inşası için önemli bir potansiyele sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, bu potansiyelin tam olarak hayata geçirilebilmesi için, teorik çalışmaların yanı sıra, pratik uygulamaların da geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, desteklenmesi ve sürekli olarak iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, politika yapıcıların, düzenleyici otoritelerin, finans kurumlarının, akademisyenlerin ve kamuoyunun işbirliği ve koordinasyonu büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, kaydi para sistemi ve İslam iktisadı arasındaki karmaşık ilişkiyi sistematik ve eleştirel bir yaklaşımla inceleyerek, ilgili literatüre özgün ve değerli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle, kaydi para mekanizmasının faiz yasağı ile olan etkileşimi, alternatif İslami finans modellerinin potansiyeli ve bu modellerin modern finansal sistemlere entegrasyonu konularına odaklanarak, alandaki mevcut tartışmalara yeni bir boyut kazandırmakta ve önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışma, ayrıca, İslam iktisadının sadece teorik bir ideal olmadığını, modern finansal

sorunlara pratik çözümler sunabilecek bir çerçeve olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Bu çalışmanın pratik uygulamalara yönelik önemli çıkarımları da bulunmaktadır. Özellikle, faizsiz finans kurumları, politika yapıcılar, düzenleyici otoriteler, yatırımcılar ve tüketiciler için, kaydi para sisteminin potansiyel risklerini ve alternatif modellerin faydalarını daha iyi anlamalarına ve bu doğrultuda daha bilinçli kararlar almalarına yardımcı olacak bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda, faizsiz finansın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için atılması gereken adımlar, yasal ve düzenleyici çerçevenin nasıl iyileştirilebileceği, standartların nasıl belirleneceği, risk yönetim mekanizmalarının nasıl güçlendirilebileceği ve kamuoyunun bu konudaki farkındalığının nasıl artırılabilirliği gibi konulara ışık tutmaktadır.

Bu çalışma, teorik bir temel oluşturmakla birlikte, gelecekteki araştırmalar için de önemli bir zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, aşağıdaki konuların daha detaylı ve ampirik yöntemlerle incelenmesi önerilmektedir:

- İslam iktisadına uygun, daha istikrarlı ve sürdürülebilir alternatif para sistemlerinin (örneğin, altın veya gümüş tabanlı para sistemleri, kripto para birimleri veya merkezi banka dijital paraları gibi) fizibilitesi, uygulanabilirliği, potansiyel faydaları ve riskleri üzerine kapsamlı ve karşılaştırmalı çalışmalar. Bu çalışmalar, farklı para sistemlerinin makroekonomik etkilerini, finansal istikrar üzerindeki etkilerini ve uluslararası ticaretteki rollerini inceleyebilir.
- Farklı İslami finans modellerinin (Murabaha, Mudarebe , Müşareke, Sukuk vb.) pratik uygulamadaki performansı, etkinliği, verimliliği, karşılaşılan zorluklar, risk yönetimi, yasal ve düzenleyici çerçeveler ve ekonomik etkileri üzerine ampirik çalışmalar, saha araştırmaları ve vaka analizleri. Bu çalışmalar, farklı coğrafyalarda ve farklı sektörlerdeki uygulamaları karşılaştırarak, en iyi uygulamaları ve geliştirilmesi gereken alanları belirleyebilir.
- Kaydi para üretiminin enflasyon, gelir dağılımı, finansal istikrar, ekonomik büyüme, istihdam ve sosyal refah üzerindeki etkilerinin nicel ve nitel analizleri, ekonometrik modeller ve simülasyonlar kullanılarak daha detaylı incelenmesi. Bu çalışmalar, farklı para politikalarının ve düzenleyici yaklaşımların ekonomik ve sosyal sonuçlarını tahmin etmeye ve politika önerileri geliştirmeye yardımcı olabilir.

- İslam iktisadı prensiplerine uygun, modern finansal sistemlerle entegre edilebilecek, etkili ve şeffaf bir merkez bankacılığı modelinin geliştirilmesi ve bu modelin para politikası araçları, denetim mekanizmaları ve uluslararası finansal sistemle entegrasyonu konularının detaylı olarak araştırılması. Bu çalışmalar, faizsiz bir para politikasının nasıl uygulanabileceği, finansal istikrarın nasıl korunabileceği ve uluslararası finansal sistemle nasıl entegre olunabileceği konularına ışık tutabilir.
- FinTech ve blockchain teknolojilerinin faizsiz finans uygulamalarına entegrasyonu, bu teknolojilerin potansiyel faydaları, riskleri, etik boyutları ve yasal çerçeveleri üzerine disiplinlerarası çalışmalar. Bu çalışmalar, teknolojinin faizsiz finansın yaygınlaştırılması, maliyetlerin düşürülmesi, şeffaflığın artırılması, risk yönetiminin iyileştirilmesi ve yeni finansal ürünlerin geliştirilmesi konularına nasıl katkıda bulunabileceğini inceleyebilir. Örneğin, akıllı sözleşmelerin Mudarebe ve Müşareke gibi ortaklık modellerinde nasıl kullanılabileceği, blockchain teknolojisinin Sukuk ihraçlarında nasıl şeffaflık sağlayabileceği ve kripto para birimlerinin faizsiz ödeme sistemlerinde nasıl kullanılabileceği gibi konular araştırılabilir.
- İslam iktisadı ve faizsiz finans konularında kamuoyunun farkındalığını artırmaya yönelik eğitim programları, kampanyalar ve iletişim stratejileri geliştirilmesi ve bu programların etkinliğinin ölçülmesi üzerine araştırmalar. Bu çalışmalar, faizsiz finansın ne olduğu, nasıl çalıştığı, faydaları ve riskleri hakkında kamuoyunu bilgilendirmeyi ve bu alandaki yanlış anlamaları gidermeyi hedefleyebilir. Özellikle, genç nesillerin faizsiz finans konusunda bilinçlendirilmesi, bu sektörün geleceği açısından büyük önem taşımaktadır.
- Farklı ülkelerdeki faizsiz finans uygulamalarının karşılaştırılması ve bu uygulamaların başarı ve başarısızlık faktörlerinin analiz edilmesi. Bu çalışmalar, farklı yasal ve düzenleyici çerçevelerin, kültürel faktörlerin ve ekonomik koşulların faizsiz finansın gelişimi üzerindeki etkilerini anlamaya yardımcı olabilir. Özellikle, başarılı uygulamalardan dersler çıkarılması ve başarısız uygulamalardan kaçınılması, faizsiz finansın daha etkin bir şekilde uygulanabilmesi için önemlidir.

- Kaydi para sisteminin ve faizsiz finansın, küresel finansal sistem ve uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin incelenmesi. Bu çalışmalar, faizsiz finansın küresel finansal istikrara, sermaye akışlarına, döviz kurlarına ve uluslararası ticarete nasıl etki ettiğini araştırmayı hedefleyebilir. Özellikle, faizsiz finansın küresel finansal krizlere karşı nasıl bir direnç gösterebileceği ve küresel finansal sistemin reformunda nasıl bir rol oynayabileceği gibi konular önemli araştırma alanlarıdır.

Sonuç olarak, bu çalışma, kaydi para sisteminin ve İslam iktisadının kesişim noktasını inceleyerek, bu iki alan arasındaki ilişkinin karmaşıklığını ve önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, faizsiz finansın, modern finansal sistemlere önemli bir alternatif sunabileceğini ve daha adil, istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik düzenin inşasına katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Ancak, bu potansiyelin tam olarak gerçekleştirilebilmesi için, teorik ve pratik çalışmaların birlikte yürütülmesi, politika yapıcılarının, düzenleyicilerin, finans kurumlarının, akademisyenlerin ve kamuoyunun işbirliği ve koordinasyonu gerekmektedir. Gelecekteki araştırmalar, bu alandaki bilgi birikimini artırmaya ve faizsiz finansın daha etkin bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunabilir. Bu çalışma, bu yönde atılmış küçük bir adım olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., Togay, S., & Utkulu, U. (2002). Parasal Reform Önerileri ve Parasal Anayasa. *Serbest Bankacıotalıhotak ve Parasal Reform*, 99.
- Akyıldız, A. (2007). PARA. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss. 163-166). TDV.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/para>
- Alrifai, T. (2017). *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem* (B. Satılmış, Çev.). Buzdağı Yayınları.
- Araz, Y. (2018). İslam İktisat Tarihinde İlk Bir Bankacılık Örneği: Cehbezler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), Article 2.
<https://doi.org/10.17494/ogusbd.505766>
- Askari, H., & Krichene, N. (2014). *Islamic Finance: An Alternative Financial System for Stability, Equity, and Growth* (SSRN Scholarly Paper 2456234). Social Science Research Network. <https://papers.ssrn.com/abstract=2456234>
- Asmatullah, M. (t.y.). *Money and its Usage: An Analysis in the Light of Shariah* (O. Javaid, Çev.). Geliş tarihi 06 Ocak 2025, gönderen
https://www.academia.edu/7150643/Money_and_its_Usage_An_Analysis_in_the_Light_of_Shariah
- Atukalp, M. E. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Yüzyılında Bankacılık Tarihi. *Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 12(Özel Sayı), Article Özel Sayı.
- Aydın, Y. (t.y.). *Para Arzinin Belirlenmesi*. Geliş tarihi 03 Ocak 2025, gönderen
https://www.researchgate.net/profile/Yilmaz-Aydin/publication/314261410_PARA_ARZININ_BELIRLENMESI/links/58be9716aca272b9b1805bdf/PARA-ARZININ-BELIRLENMESI.pdf

- Ayub, M. (2017). *İslami Finansı Anlamak* (S. Akten Çürük & R. Parlakkaya, Çev.; 1. bs). İktisat Yayınları.
- Ayyıldız, Y., & Arısal, M. (2023). Tarihî Gelişimi Bağlamında Paranın Doğasını ve İcadını Tartışmak. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 1868-1884.
- Bayındır, A. (2000). Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 2. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/10084>
- Bordo, M. D. (2007). A Brief History of Central Banks. *Economic Commentary*, 12/1/2007. <https://www.clevelandfed.org/publications/economic-commentary/2007/ec-20071201-a-brief-history-of-central-banks>
- Canbaz, M. F. (2013). *Katılım Bankacılığının Türk Bankacılık Sistemindeki Yeri, Çalışma Şekli, Enstrümanları Ve Performans Analizi* [masterThesis, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <http://79.123.216.36/xmlui/handle/20.500.11857/688>
- Chachi, A. (2005). Origin and development of commercial and Islamic banking operations. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 18(2). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3073325
- Chapra, M. U. (1985). *Adil Bir Para Sistemine Doğru* (Ö. F. Tekdoğan, Çev.; 1. bs).
- Cizakca, M. (2011). Islamic Gold Dinar Myth and Reality. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, vol. III, No. 1. https://www.academia.edu/3241886/Islamic_Gold_Dinar_Myth_and_Reality
- Cochrane, J. H. (2014). *Toward a Run-Free Financial System* (SSRN Scholarly Paper 2425883). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2425883>

- Coşkun, K., & Yıldırım, S. (2023). Paranın Tarihsel Serüveni İçerisindeki Formları. *Accounting and Financial History Research Journal*, 25, Article 25.
- Çoban, U. (2022). *Müşareke'nin Uygulanabilirliğine Dair KOBİ Algısı ve Dinamik Ortaklık Model Önerisi*.
- Darçın, A. C. (2018). *Özel finans kurumlarının katılım bankalarına dönüşümünün sebepleri ve sonuçları* [masterThesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/59473>
- Doğruyol, A., & Aydınlar, K. (2017). DEĞERDEN İLLÜZYONA: PARA, KREDİ, BANKA. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(13), 160-187.
- Durmuş Abdullah. (2022). *Teori ve Uygulama Açısından İslam ve Finans* (N. Kızılkaya, Ed.). İsar.
- Dülger, M. V. (2021). *Dijital Çağda Dijital Ödeme Aracı: Bitcoin ve Dijital Para* (*Digital Payment Tool in the Digital Age: Bitcoin and Digital Money*) (SSRN Scholarly Paper 3792181). Social Science Research Network.
<https://papers.ssrn.com/abstract=3792181>
- Efe, A. (2018). İslam'a göre para ve kredi politikası. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(3), 587-607.
- Eğri, T., & Orhan, Z. H. (Ed.). (2020). *İslam İktisadında Para*.
- El-Haseni, A. (2000). *İslam'da Para* (A. Esen, Çev.). İz Yayıncılık.
- El-Makrizi, T. A. B. A. (1298). *El-Nukud el-Kadime Vel-İslâmiye* (İ. Artuk, Çev.; 67; C. 17). Türk Tarih Kurumu.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/76866/1286127>
- Erdem, E. & Giriş. (2006). *Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz*. 56, 10-27.

ERDEN, B., & TOPAL, B. (2022). *Bankacılık Ve Sermaye Piyasası Çalışmaları*. Efe Akademi Yayınları.

Ferguson, N. (2011). *Paranın Yükselişi—Dünyanın Finansal Tarihi* (B. Pala, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. http://www.dr.com.tr/kitap/paranin-yukselisi-dunyanin-finansal-tarihi/niall-ferguson/egitim-ve-sinav-kitaplari/akademik-kitaplar/iktisat-ekonomi/urunno=0000000377129?srsId=AfmBOor3dKbqy2jwW2p1ElJraQbnGZolGV6sRYQae_a93SZjzZlTpyep

Gafoor, A. A. (2014). Money, Gold and Inflation: Some history and observations. *In The Name of Allah, The most Beneficent, The most Merciful*, 31.

Gezgin, Y. E. (2019). *Fıkhî açıdan altın mübadele işlemleri* [PhD Thesis, Necmettin Erbakan University (Turkey)]. <https://search.proquest.com/openview/5f830d0f77f95f8cd8c7b8f7136a192e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y>

Graeber, D. (2015). *Borç İlk 5000 Yıl* (1. bs). Everest.

Günay, C. (t.y.). *Merkez Bankalarının Hisse Yapısının Tarihsel Gelişimi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği*. Geliş tarihi 02 Ocak 2025, gönderen <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/06/Merkez-Bankalarinin-Hisse-Yapisinin-Tarihsel-Gelisimi.pdf>

Günver, O. R. (2017). Çağımızda Hukuksal Açıdan Para Kavramı. *Banking & Commercial Law Journal/Banka ve Ticaret Hukuk Dergisi*, 33(2). <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authType=crawler&jrnl=13001396&AN=124715228&h=GtWwFo%2Fock3z0eg2fEf%2BBdtHipVNfxm19bG1a02Btior%2F%2B9OCYTvSWW46MFDumtJzr3gIWFgLRKPogTPG9aA%3D%3D&crl=c>

İbn Haldun. (1377). *Mukaddime: C. I.* (S. Uludağ, Çev.; 5. bs). Dergah. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://sosyolojiden.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/09/ibn-haldun-mukaddime-i-haz-sc3bcleymanuludac49f.pdf

Innes, A. M. (1913). *What is money?* Banking Law Journal.

Innes, A. M. (1914). The credit theory of money. *Banking Law Journal*, 151-168.

Jaffar, S., Abdullah, A., & Meera, A. K. M. (2017). Fiat Money: From the Current Islamic Finance Scholars' Perspective. *Humanomics*, 33(3), 274-299.
<https://doi.org/10.1108/H-01-2017-0013>

Javaid, O. (2017). Historical and ideological particularity of the Monetary Institutions: A comparison of Islamic and Austrian School's perspectives. *Written for Workshop on the Islamic Monetary Economics and Institutions: Theory and Practice 2017 (1st and 2nd Nov)*.
https://www.academia.edu/6125760/Historical_and_ideological_particularity_of_the_Monetary_Institutions_A_comparison_of_Islamic_and_Austrian_School_s_perspectives

Kaan, E. O. (2021). *İktisadın Fıkıhtaki Yeri ve Yapısı* (1. bs).

Kallek, C. (2015). *Sosyal Servet İslam'da Yönetim ve Piyasa İlişkisi* (2. bs).

Kaya, M., & Narçiçek, B. B. D. N. (2024). Dünya Bankacılık Sektöründe İslam Bankacılık Sisteminin Gelişimi, Çalışma Prensipleri Ve Türkiye'de İslam Bankacılığı Üzerine Bir Analiz. *The Journal of Academic Social Science*, 48(48), Article 48. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12383>

Kayada, A. (2019). *İslam iktisadı çerçevesinde yeni para sistemi tetkiki* [Master's Thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam ...]. <http://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/2233>

- Keleş, A. (1998). *İslam'a göre para kavramı*.
- Keynes, J. M. (2021). *Para Üzerine Bir İnceleme* (4.).
- Khan, A. (1998). The Evolution of Money: A Story of Constitutional Nullification. *U. Cin. L. Rev.*, 67, 393.
- Khan, M. S., & Mirakhor, A. (1989). The Financial System and Monetary Policy in an Islamic Economy. *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, 1(1).
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3076332
- Kundak, O. (2024a). *İslâm Hukukuna Göre Borç Ödemelerinde Paradaki Değer Değişimi* [Ph.D.].
<https://www.proquest.com/docview/3143985966/abstract/D9D7C12CBE694AA0PQ/1>
- Kundak, O. (2024b). İslâm Hukukuna Göre Kâğıt Paranın Temellendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 66(66), Article 66.
<https://doi.org/10.15370/maruifd.1456886>
- Lerner, A. P. (1947). Money as a Creature of the State. *The American Economic Review*, 37(2), 312-317.
- Macleod, H. D. (with Cornell University Library). (1889). *The theory of credit*. London, New York : Longmans, Green, and Co.
<http://archive.org/details/cu31924092558141>
- Mani, A. S. (1984). Paper Money: Its Reality, History, Value and Legal Ruling. *Trans. Usama Hasan*). *Master's Thesis: Supreme Judicial College of Saudi Arabia*.

- Meera, A. K. M., & Larbani, M. (2009). Seigniorage of Fiat Money and the Maqāsid al-Sharī'ah: The Unattainableness of the Maqāsid. *AK Meera, Real Money*, 1-34.
- Meikle, S. (1994). Aristotle on Money. *Phronesis*, 39(1), 26-44.
- Menger, C. (1892). *On the origins of money*. Ludwig von Mises Institute, 2009.
<https://mises.org/library/origins-money-0>
- Minsky, H. P. (1977). The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and an Alternative To“standard” Theory. *Challenge*, 20(1), 20-27.
<https://doi.org/10.1080/05775132.1977.11470296>
- Minsky, H. P. (1992). „*The Financial Instability Hypothesis.*” *Levy Economics Institute of Bard College Working Paper 74 (1992) Utolsó Hozzáfézés: 2021. Szeptember 7.*
- Mises, L. von. (1912). *The theory of money and credit* (H. E. Batson, Çev.). Yale University Press (1953). <https://mises.org/library/theory-money-and-credit>
- Money, P. (2012). *Full-reserve banking (in plain English): A few simple changes to banking that could end the debt crisis.*
- Mujahidin, M. (2018). *Ibn Khaldun's Economic Thought*. <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/87192>
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. *Satoshi Nakamoto*. <https://static.upbitcare.com/931b8bfc-f0e0-4588-be6e-b98a27991df1.pdf>
- Obaidullah, M. (2005). *Islamic financial services*. Scientific Publishing Centre, King Abdulaziz University Jeddah.
http://www.kau.edu.sa/files/320/researches/47316_18785.pdf
- Orhan, Z. H. (2021). *Ekonominin Temel Konuları ve İslam Ekonomisi* (1. bs).

- Orman, S. (1987). *Modern iktisat literatüründe para,kredi ve faiz*. Para, Faiz ve İslam, İstanbul.
- Önder, T. (2005). Para Politikasi: Araclari, Amaclari ve Türkiye Uygulaması. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü*.
<https://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/timuronder.pdf>
- Pehlivan, P. (2016). *Türkiyede Katılım Bankacılığı Ve Bankacılık Sektöründeki Önemi*. <https://hdl.handle.net/20.500.12395/53067>
- Pehlivan, P. (2022). *Güncel Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Çalışmaları* (A. Kahrmanoğlu, Ed.). Efe Akademi Yayınları.
- Rasul, B. (2010). *İslami Bankacılıkta ve Finasta Güncel Meseleler* (S. Turgut Umut, Çev.; 1. bs).
- Ricardo, D. (1824). *Plan for the Establishment of a National Bank*. J. Murray.
https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=j-ozAQAAMAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=Plan+for+the+Establishment+of+a+National+Bank&ots=ZTc6Sp7BIH&sig=5_NVbZ6LNhKV0VZX53bMrufS8Ks
- Rothbard, M. N. (1962). In the Case for a 100 Per Cent Gold Dollar. İçinde L. B. Yeager (Ed.), *In Search of a Monetary Constitution* (ss. 94-136). Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674434813.c3>
- Selgin, G., & Çetin, Ü. (2010). Finansal İstikrarsızlık Kaynakları Olarak Merkez Bankaları. *Liberal Düşünce Dergisi*, 60, Article 60.
- Serin, V. (1998). *İktisat Politikası*. <https://www.alfakitap.com/iktisat-politikasi-vildan-serin-kitabi-051381-9789753161411-1>

- Shapiee, R., & Zahid, A. (2014). Addressing economic meltdown: An evaluation of fiat and credit money from Islamic perspective. *US-China L. Rev.*, 11, 182.
- Smith, A. (1776). *Milletlerin zenginliği* (H. Derin, Çev.; (Çevrimiçi)). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
https://www.academia.edu/36731662/Adam_Smith_Milletlerin_Zenginli%C4%9Fi_pdf, 13.02.2024
- Syamlan, Y. T. (2016). The Epistemological Perspective of Fractional Reserve Banking and Full Reserve Banking: Where Islamic Banking Should Stand? *Tazkia Islamic Finance and Business Review*, 10(1). <https://tifbr-tazkia.org/index.php/TIFBR/article/view/98>
- Şahin, N. Z. (2022). İslâm Hukuku'nda paranın devlet otoritesi ile bağlantısı- metalden dijitale bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(2), 53-71.
- Şimşir, M. (2018). *Caşiliye Dönemi Araplarında Para ve İlk İslâm Paralarının Tedavüle Giriş Süreci*. https://www.researchgate.net/profile/Mehmet-Simsir-4/publication/369879265_CAHLIYE_DONEMI_ARAPLARINDA_PARA_VE_ILK_ISLAM_PARALARININ_TEDAVULE_GIRIS_SURECI/links/64303dcd609c170a13fd5a32/CAHLIYE-DOeNEMI-ARAPLARINDA-PARA-VE-ILK-ISLAM-PARALARININ-TEDAVUeLE-GIRIS-SUeRECI.pdf
- Tabakoğlu, A. (1979). *İslam İktisadına Giriş* (4 2016). Dergah.
- Tabakoğlu, A. (2005). İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi. *Toplu Makaleler I: İktisat Tarihi*, 79-101.
- Tekdoğan, Ö. F. (2019). *İslam iktisadı açısından kısmî rezerv bankacılığının ekonomik istikrarsızlıktaki rolü ve tam rezerv bankacılığının çözüm*

potansiyeli [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi].

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Tekdoğan, Ö. F. (2020). İslami para standardına dair yaklaşımlar. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 16(59), 194-211.

Tiryaki, G. (2024). Paranın Gelişimi ve Geleceği. *Doç. Dr. Hayrettin Kurt/Suna Simge Korkmaz*, 69.

Tokmak, E. K. E. (2024). Ödeme Sistemleri ve Kripto Para. *SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL (SSSJJournal)*, 4(23), Article 23.

<https://doi.org/10.26449/sssj.925>

Vogel, F. E. (1998). *Islamic Law and Finance: Religion, Risk, and Return*. Kluwer Law International.

https://books.google.com/books?hl=tr&lr=&id=4LnlArsnCkEC&oi=fnd&pg=PR13&dq=Islamic+Law+and+Finance&ots=57_Hi0SL1Q&sig=arfD4OzenvtI4zUS_ZMHb3L9Rjw

Yardım, T., & Tabakoğlu, A. (2020). *İslam iktisat düşüncesinde para*. slam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi (ISEFE)/International Congress Of Islamic Economy, Finance And Ethics (ISEFE).

Yeniçeri, C. (1993). CEHBEZ. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/cehbez>

Zaim, S. (2000). İktisadi ve Sosyal Kalkınmada Özel Finans Kurumlarının Yeri. *Journal of Social Policy Conferences*, 43-44.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9791>